

Petre Gheorghe BÂRLEA, **Transfigurări. Eseuri de literatură română**, București, Editura Semn E, 2020, 286 p., ISBN 978-606-15-1343-7.

Stabilind reperele fundamentale ale operelor lui I.L. Caragiale, Alexandru Vlahuță, Lucian Blaga, Alexandru Mironescu, Mircea Horia Simionescu, profesorul Petre Gheorghe Bârlea pornește, în cercetarea domniei sale, de la premisa că „orice tip de text poate căpăta aura literaturii” în anumite condiții, prin cel puțin câte o „pagină sărutată de cer”. Este trăsătura dominantă, privilegiată a textelor cercetate în volumul *Transfigurări. Eseuri de literatură română* (București, Editura Semn E, 2020).

Lucrarea este o interesantă călătorie exegetică, o experiență inedită în cercetarea ideii de „transfigurare literară a realității prin analiza” (Bârlea 2020: 7) unor scrieri reprezentative pentru diferite epoci și specii aparținând literaturii române. Este o incursiune în care criticul nu relevă, așa cum domnia sa mărturisește, numai valoarea scriitorilor – un adevăr deja stabilit în istoria criticii literare românești –, cât relația dintre *obiectul* decupat din realitate și *imaginea* cu încărcătură estetică. Legătura marilor scriitori români, a personalităților din domeniul științei, artei și culturii cu Târgoviște pare să reprezinte preocuparea de suflet a autorului. Este un demers complex, realizat fie prin consemnarea evenimentului social, prin descrierea elementelor naturii, fie prin analiza conștiinței umane sau prin actul creației literare.

Trei sunt conceptele-cheie folosite în demersul analitic al volumului, menționate în prefață (*Viața ca literatură și literatura ca mod de viață*): *realia*; *prototipul creat* (care nu este realitatea însăși, ci conceptualizarea secundară a acesteia); *opera literară*. Relevanța metodologică a cercetării este dată, printre altele, de principiul binar de selectare a autorilor, de organizare a materialului excerptat, de tipul: „punctul de pornire – la capătul celălalt...” (Bârlea 2020: 27) – fie că se are în vedere criteriul cronologic sau funcțional. Este o metodă pe cât de simplă, pe atât de productivă și ingenioasă. Din această perspectivă, Petre Gheorghe Bârlea analizează contrastiv, compară, emite judecăți critice, stabilește ierarhii ca mai apoi, la finele fiecărui capitol să realizeze sinteza.

Din perspectivă cronologică, autorul aduce în actualitate – din memoria timpurilor – un text cu o finalitate vădit informativă, și anume o cronică a Țării Românești, promovată/transfigurată de gramaticii Cantacuzinilor în text literar. Letopiseșul Cantacuzinesc – sinteză între literatură, știință și retorică – este purtător al unor virtuți artistice la nivelul conținutului, al formei și al narațiunii, pe care autorul le cercetează și le pune în valoare printr-o argumentație profundă și subtilă. Argumentele aduse sunt de natură retorico-stilistică, de natura tehnicilor oratorice („la nivelul discursului, figura retorică dominantă este aglomerarea de detalii, în formele ei relativ organizate – enumerarea, gradația, climaxul, paralela”, Bârlea 2020: 63), a subiectivității (am aminti, de exemplu, studiul tehnicilor de exprimare a atitudinii deferente față de domnitor, „în opoziție strălucitoare cu vituperările la adresa dușmanilor acestuia”, care „dau culoare și nerv” eposului istoric) etc.

Despre limita de timp cea mai apropiată de contemporaneitate ne vorbește însuși autorul: este limita unde se află cărțile de „literatură despre literatură”, metaromanele atât de bogat și de diferit reprezentate prin activitatea scriitoricească a „grupului de la Târgoviște”. Productivă, prin excelență, este perspectiva funcțională de abordare a problematicii operei literare, a dinamicii relației dintre „obiectul” evocat și imaginea literară (relația dintre cursul Dunării și imaginea literar-educativă pe care a încercat să i-o confere A. Vlahuță, de exemplu). Exegețul își face propriile analize și interpretări în pledoaria pentru supremația ideii de artă, respectând pe parcursul întregului volum un principiu general: „în planul artelor cuvântului, nu poate exista decât o singură Literatură, aceea care are capacitatea de a transmite informațiile și valorile estetice etc...” (Bârlea 2020: 87). Este principiul în baza căruia, de exemplu, etichetarea incorectă a literaturii lui Al. Vlahuță ca „literatură pentru

copii și tineret” poate fi contrazisă cu argumentele artei literare, ale unei analize minuțioase. Cum interpretarea nu rămâne niciodată în afara principiului binar de cercetare, „la celălalt capăt al acoladei funcționale” se situează savanta construcție românească a lui Matei Vișniec, *Sindromul de panică în Orașul luminilor*, cercetată din perspectiva ecuației viață-literatură-literatură, în sensul că autorul se inspiră din viața cotidiană pentru a practica literatura, dar și pentru a o teoretiza. Formula metaromanului „il plasează pe Vișniec mai întâi în compania târgoviștenilor evocați mai sus – R. Petrescu, M.H. Simionescu, C. Olărescu” (Bârlea 2020: 47). Eterna pendulare între clasic și modern îngemănată cu harul creator al scriitorului nu poate fi decât un câștig la nivelul estetic al literaturii – pare să fie unul dintre mesajele cărții. Citim în finalul capitoului consacrat lui Matei Vișniec, de exemplu: „întreaga arhitectură a romanului se bazează pe infrastructura simplă și solidă a narațiunilor clasice. Modernitatea ține de materialul folosit și de maniera în care acesta umple schelăria narativă tradițională. Un om care iubește paradoxurile este un om care gândește lucid. Dar, în cazul acesta, rațiunea nu exclude deloc emoția profundă, generatoare de artă autentică, ci formează împreună harul creator” (Bârlea 2020: 284–285).

Complexitatea interpretării pe care volumul o propune într-un demers analitic relevant prin stabilirea unor legături subtile între scriitori, opere literare, hermeneutica literară, locuri este un aspect care aduce un plus de noutate cercetării: Autorul mărturisește: „Tot spre ei (grupul de scriitori de la Târgoviște – n.n., D.B.) duc firele care «leagă» în roman episoadele despre rostul literaturii și al scriitorului în lume, despre istoria trecută și prezentă a comunităților umane, despre relația dintre obiectele concrete ale Universului și cuvintele care le îmbracă” (Bârlea 2020: 171). Relația lui I.L. Caragiale cu Târgoviștea și cu Dâmbovița, transfigurată artistic, în proză și în textele dramatice, mărturisită în textele publicistice, în scrierile gazetărești, este cu atât mai relevantă pentru lectorul avizat (v. cap. *I.L. Caragiale și Târgoviștea*), cu cât ilustrează procesul general al decantării realității în producție literară.

Cercetarea operelor Reginei Maria se realizează la granița dintre documentar și beletristic (v. cap. *Scrierile Reginei Maria – între documentar și beletristic*). Care sunt calitățile stilului și ale monarhului? A pune trăirea autentică mai presus de convențional, a pune voința și libertatea în scopul cauzelor nobile și în sprijinul celui alt, înainte de afișarea meritelor personale, generozitatea dublată de o sensibilitate capabilă să vibreze cu inteligența superioară – iată câteva dintre calitățile monarhului și ale operei, admirabil argumentate în paginile cărții. Pe aceleași coordonate sunt situate textele literare ale lui Lucian Blaga și Al. Mironescu: „Filosofia, știința, religia reprezintă aici referențialul din sfera de *realia*, iar versurile reprezintă reflexia lor practică. Poeții văd și aud semnele Universului și ale Creatorului acestuia în tot ce ne înconjoară: în pietrele de pe drum, în fulgii de zăpadă, în dangătul clopotelor, în foșnetul pădurilor și chiar în tăcerea nopților” (Bârlea 2020: 9). Reflectând misterele existenței, drama ființei umane care „se joacă între pământ și cer”, literatura lui Lucian Blaga fascinează prin „poetica tainei” sau prin viziunea panteistă, teme ce au generat „o adâncă melancolie, ale cărei nuanțe se exprimă în sonorități ce merg de la strigătul de disperare până la resemnarea mută” (Bârlea 2020: 114). Cercetarea paradigmatelor din seria contrariilor *sonoritate–liniște*, adăugate celorlalte serii de noțiuni polare în jurul cărora Lucian Blaga își formulează ideile-teme, cu caracter pragmatic: *lumină–întuneric*, *zi-noapte*, *transparență–opacitate*, *soare–lună*, *veghe–somm*, *acțiune–repaus*, *materie–spirit*, *viață–moarte*, *trup–suflet*, *transcendent–imanent*, *sinele–alteritatea* (eu–noneu), se caracterizează prin echilibrul aserțiunilor, prin noutatea ideilor, acuratețea și limpezimea demonstrațiilor. Numeroase sunt aserțiunile novatoare ale demersului critic, care dau greutate poeziei lui Lucian Blaga, în volumul *Transfigurări*: „Poezia și întreaga operă a lui Lucian Blaga – scrierile filosofice, proza, teatrul – impun cititorului parcurgerea unui astfel de drum în trepte revelatorii: misterioasă, insondabilă, la început, își dezvăluie bogăția de idei și tezaurul de frumuseți pe măsură ce cobori, cu liniștea cuvenită, în adâncimile ei, de unde ieși din nou la lumină, cu sufletul vibrând în acordul rezonanțelor pure ale ideii

întrupate în frumos” (Bârlea 2020: 137). Clasicismul modernistului E. Lovinescu a devenit transparent prin traducerile din literatura greco-latină. Cu toate acestea, ceea ce îl înscrie pe E. Lovinescu în familia scriitorilor care pot oferi o imagine generală a evoluției conceptului de „transfigurare literară” în istoria culturii române este relația dintre „referințele istorice” și sensibilitatea receptorilor față de valorile etice și estetice ale operei literare. Marea diversitate a tehnicilor narative, amestecul de genuri și specii (ca marcă a refuzului încadrării compoziționale într-o rețetă recognoscibilă), ironizarea conceptelor de „temă”, „subiect”, incompleta detașare de retorica clasică și, nu în cele din urmă, răsturnările de planuri și situații – real/ fantastic; uman/ nonuman etc. – sunt doar câteva dintre strategiile expresivității pe care exegetul le identifică în opera lui Mircea Horia Simionescu.

Experiențele intelectuale al căror mobil este modul de funcționare a „imaginației literare” sunt reprezentative pentru literatura lui Costache Olăreanu, exegetul propunând, în acest sens, spre analiză *Vedere din balcon* (1971) – romanul de debut, precum și alte scrieri, dintre care: *Confesiuni paralele* (1978), *Fals manual de petrecere a călătoriei* (1982), jurnale de tipul *Ucenic la clasici* (1979), eseuri precum *Cu cărțile pe iarbă* (1987) ș.a.m.d.

Transfigurări. Eseuri de literatură română este un volum al tuturor conexiunilor extrinseci și intrinseci, culturale și literare, retorice, filozofice și estetică necesare unei literaturi de bună calitate, pe care profesorul Bârlea le pune în valoare printr-un registru exegetic de înaltă ținută intelectuală și cunoaștere a „obiectului” cercetat. Indiferent de scriitor, epocă, de formulă estetică, de conexiune etc., propria analiză este menținută într-un dialog permanent și deosebit de productiv cu bibliografia anterioară, caracteristică ce conferă un plus de calitate și valoare cercetării.

Doina Butiurca

*Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie
„Gheorghe Emil Palade” din Târgu- Mureș
România*

Adina BERCIU DRĂGHICESCU (coord.), **Eroinele României Mari. Destine din linia întâi**, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2018, 486 p., ISBN 978-973-167-450-6.

Voluminosul op *Eroinele României Mari. Destine din linia întâi*, rezultat al unui proiect amplu de cercetare, dublat de seducătoarele pagini de album cu intenție enciclopedică, începe cu un excurs despre Primul Război Mondial și Marea Unire de la Alba-Iulia din 1918. Sinteza de aproape 35 de pagini, pivotând în jurul contribuției directe sau indirecte a femeilor române la Marele Război, se impune sub titlul *Lupta femeilor române pentru formarea și apărarea României Mari*. Este interesant de observat că implicarea femeilor de seamă, dar și a celor obișnuite, în cadrul conflagrației respective acoperă cel puțin două aspecte: pe de o parte, întâi deține o funcție de facilitare și declanșare a unor mecanisme beligerante, în sensul susținerii unor tratative pentru intrarea României în război, cu scop de a dovedi că această țară purta cu mândrie un destin istoric de excepție; pe de altă parte, atenuază ulterior, atât cât este omenește cu putință, excesele acestui război prelungit, fracturat, secționat de fapt într-o serie de zece războaie mai mici, prin activitatea asiduă a surorilor de caritate pe front, prin asociațiile feminine de binefacere și pro-unioniste, prin preluarea de către femei a treburilor gospodărești în locul bărbaților sau alte acțiuni similare. Figura centrală a volumului devine indiscutabil Regina Maria, căci: „Acțiunea femeilor de pregătire a intrării României în Marele Război a fost

condusă cu discreție, înainte de declanșarea luptei, de Regina Maria. [...]. În afară de numele sonore ale unor femei aflate în fruntea societății, nu trebuie uitat că a existat o masă mare a femeilor simple, anonime, implicate în munca zilnică de pe câmpuri, din ateliere și din fabrici, din spitale și din infirmerii. Acestea au dus munca grea, tenace, cotidiană, obstinată, constructivă, care a permis întreținerea frontului, cu mari sacrificii personale, nu doar materiale, bănești. [...] Spatele frontului era un loc al femeilor care pregăteau intrarea în război în timpul păcii. A devenit un loc al infernului, când în spitale au început să fie aduși răniții. Femeile abia atunci și-au dat seama că trebuiau să învețe ce era, în realitate, munca unei asistente medicale” (p. 20).

Cele 110 profiluri de femei decupate din mozaicul timpului sunt grupate în câteva categorii: 1. *Acțiuni civice și politice*, accentuând unele momente din istoria Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române; 2. *Rezistența în fața inamicului*; 3. *Acțiuni umanitare*; 4. *Slujitoarele Domnului*; 5. *Arte. Literatură. Presă*. Este dificil de cuprins într-o simplă prezentare întreaga mișcare feminină din preajma celui Dintâi Război Mondial, astfel încât este preferabilă surprinderea la modul telegramatic a câtorva aspecte și coordonate specifice, prin intermediul unor extrase din carte. Tocmai de aceea se impune parcurgerea de către receptor a volumului în ansamblu, ce reprezintă o sursă prețioasă de informații și un izvor imagistic neprețuit.

Cât privește membrele Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, în chip de promotoare ale acțiunilor civice și politice din acea vreme, acestea „erau femei educate, cu stare materială stabilă, de profesii diverse: învățătoare, profesoare, funcționare, juriste, medici, jurnaliste, scriitoare. Nu există informații sigure, dar sursele documentare sugerează că ar fi posibil ca în anii ‘30 numărul membrilor S.O.N.F.R. să fi ajuns la aproximativ 26.000” (p. 69). Este interesant de observat că teza feminismului românesc este împletită cu spiritualitatea religioasă, de sorginte creștin-ortodoxă, ceea ce îi conferă anumite particularități în cadrul mișcării feministe europene. Printre întemeietoarele asociației ortodoxiste menționate se numără Alexandrina Cantacuzino, personalitate verticală, spirit pătrunzător și suflet încăpător. „O inițiativă umană și patriotică a acesteia este ajutorarea prizonierilor români internați în lagărele de la București. De asemenea, Zoe Romniceanu, Eliza Greceanu, Elena Nițescu, Aristia Pompei s-au implicat, continuu și perseverent, în a ajuta prizonierii români din Capitală, care le considerau adevărate *zâne ale prizonierilor* (p. 104), și tot ea a sprijinit constant inițiativa construirii mausoleului de la Mărășești. Tot în Muntenia, Alexandrina Fălcoianu se remarcă prin, cităm, acțiunile caritabile și inițiativele feministe, înființând după război o societate pentru susținerea minților tinere scriitoare provenind din mediul rural și conducând timp de 15 ani Institutul Surorilor de Caritate „Regina Elisabeta” din București.

Activă în Oltenia, Maria Glogoveanu are, printre altele, ideea de a continua și de a îndruma *Societatea pentru dezvoltarea industriei casnice*, în calitate de depozitar al tradiției artizanale românești. În plan extern, subliniem odată cu semnatarul albumului, faptul că: „Acțiunilor întreprinse în țară de femei, indiferent de statutul lor social sau de modul de manifestare, care mergeau de la rezistența în fața ocupantului până la acțiuni umanitare sau eroice pe front, li s-au asociat și cele inițiate și derulate în afara hotarelor țării, pe teritoriul statelor aliate, vizând punerea în aplicare a unor planuri strategice umanitare, demersuri ce le-au avut ca artizane, de cele mai multe ori, tot pe românce” (p. 121). La Iași, Elena Meissner, fondatoare a filialei din Moldova a S.O.N.F.R., se dovedește o *feministă activă, foarte dinamică și creativă*, solicitând frecvent drepturi civile, și chiar politice în favoarea femeilor. În aceeași regiune, se profilează chipul Ellei Negruzzi, luptătoare constantă pentru emanciparea femeilor, membră de seamă a *Asociației pentru emanciparea Civilă și Politică a Femeilor Române*. Dincolo, în Transilvania, Elena Pop Hossu-Longin are o seamă de inițiative în favoarea *soldaților, a văduvelor și orfanilor* de pe urma războiului: „În absența unor moștenitori direcți, spre sfârșitul vieții, a lăsat prin testament întreaga avere familiei,

bisericii și societăților culturale în care a activat. Altfel spus, și-a lăsat avutul pământesc celor trei entități pe care le-a onorat și le-a slujit necondiționat de-a lungul vieții” (p. 149). La Brașov, în inima țării, Maria Popescu Bogdan se remarcă în calitate de participant activ la *Reuniunea Femeilor Române*, dar și ca pedagog implicat în înființarea și susținerea școlilor românești din acea perioadă. La București, o altă „femeie puternică, voluntară, activă, feministă convinsă, Zoe Rosetti-Bălănescu s-a implicat, de asemenea, în rezolvarea numeroaselor probleme sociale și în acțiuni privind emanciparea femeii” (p. 163). Ieșeanca Tereza Stratilescu devine una dintre idealistele fervente care încercau să schimbe mentalitățile învechite ale vremii, inclusiv prin luminarea maselor: ea este, de altfel, alături de Emilia Humpel, președinte de onoare al *Societății Unirea Educatoarelor Române*, urmărind totodată *modificarea statutului femeii și al recunoașterii rolului ei la realizarea unității spirituale*. Nume predestinat, în zona Gorjului, Arethia Tătărescu „a continuat să se implice în susținerea războiului și în ajutorarea celor aflați în impas: reformați, văduve, orfani, familii neajutorate” (p. 172). Eroina de la Olt, Maria Manciuca, prima femeie decorată cu medalia „Virtutea Militară”, a luptat cu arma în mână în timpul Primului Război Mondial și a încurajat ea însăși soldații bărbați.

Decupat cu grijă din galeria chipurilor feminine de atunci, Pia Alimăneșteanu opune rezistență în fața inamicului, prin scrisul memorialistic, printr-un jurnal intitulat *Însemnări din timpul ocupației germane*. „Fire activă, ca toți cei din familia Brătianu, a găsit însă timpul necesar și pentru sprijinirea unor proiecte culturale, educative și caritabile” (p. 200). Alte autobiografii demne de luat în considerare sunt cele compuse de Elena Săbădeanu, Nadejda Știrbey, Paulina Tălăngescu, Zoe Cămărășescu ș.a. Dintre figurile importante care au contribuit la *pregătirea, promovarea și înfăptuirea unirii Basarabiei cu România*, Elena Alistar-Romanescu rămâne una memorabilă. O doamnă în adevăratul sens al cuvântului a fost și Sabina Cantacuzino, *personalitate emblematică pentru construcția României moderne*. Minte cultivată și spirit organizatoric deosebit, s-a preocupat atât de înființarea unei „Universități Libere”, cât și de *Asociația pentru profilaxia tuberculozei*, boală cumplită pentru acele timpuri. Cu toate că faptele mari rămân înscrise în istorie, în ordinea umanității contează și gesturile mărunte: de pildă, la Sinaia, Crucea Roșie „instalase un fel de bufet la gară, iar soldaților care plecau pe front li se dădea limonadă, cornuri, zahăr, țigări și altele” (p. 221). Aici se află și domnișoara Elisabeta Odobescu-Goga, anticollaborționistă convinsă. În schimb, un destin cutremurător, desprins parcă din pagini de veritabilă literatură, are Maria Puia, care, în urma răspândirii a 1000 de exemplare din faimosul poem „Vrem Ardealul!”, a fost prinsă, arestată și, în cele din urmă, s-a sinucis în închisoare împletindu-și ștreangul din propriile coșife...

Partea a doua a volumului cuprinde, cu precădere acțiunile umanitare întreprinse de *Societatea Națională de Cruce Roșie a României*, patronată desigur de Regina Maria, *fire modernă, dinamică, întreprinzătoare*. Pe alocuri, colectivul de autori inserează mănunchiuri de versuri patriotice, elogioase, care circulau în epocă, precum *Vrem Ardealul!* ori *Surorile de caritate* sau chiar bucăți muzicale ca *Marșul eroilor sanitari*. În cuprinsul cărții mai apar și chipuri fulgurante: Julieta Antonescu, Viorica-Maria Agarici, surorile Leonida, Clotilda Averescu, Marieta Balș, surorile Delavrancea, Elena Cancicov, Irina Câmpineanu, surorile Catargi (Elena și Maria), Ecaterina Constantinescu, Severa Sihleanu, surorile Culcer ș. a. O figură mai specială, fragilă și puternică deopotrivă, este Yvonne Blondel, cea care „a înființat un spital, de 30 de locuri, pe propria cheltuială, pentru răniții de pe front în clădirea prefecturii din Durostorum (Siliștră), unde au fost aduși răniții de pe frontul din Dobrogea, de la Turtucaia. Aici a funcționat ca infirmieră și a fost și administratorul spitalului unde a rămas să îngrijească răniții și după retragerea trupelor române în nordul Dunării” (p. 273). Definită prin temeritate, aromâncea Elena Caragiani-Stoenescu devine, parafrazând, cea dintâi româncă deținătoare a unui brevet de aviator și se numără printre primele zece femei din lume, în această privință. Un episod dureros în desfășurarea Primului Război Mondial îl

constituie retragerea în Moldova, descris în volum după cum urmează: „Exodul populației românești a fost perceput ca un spectacol tragic, cu accente de grotesc, cu oameni de rând, bătrâni în papuci, băiețândri slăbănogi și fetețe în picioare goale, șarete trase de mârtoage costelive, mame înnebunite, bolnavi cu fața de ceară, cu mutilați care se târăsc pe marginea șanțului” (p. 285). A existat, de asemenea, în epocă, o *societate pentru Ocrotirea Invalizilor, Orfanilor și Văduvelor de război*, condusă cu ardoare de către craioveanca Olga Gigurtu. „La fel ca și alte doamne din înalta societate, Simona Lahovary se află în mijlocul a numeroase acțiuni caritabile, umanitare. În jurnalul său sunt consemnate astfel de evenimente, la care a participat în calitate de invitată, însoțind membri ai familiei regale, însă adesea o vedem în ipostaza de organizatoare a unor astfel de acțiuni” (p. 335). Prima femeie chirurg din România, Maria Trancu-Rainer se dedică îngrijirii răniților în condiții deosebit de grele, aproape inimaginabile. De altminteri, în volum sunt inserate câteva liste cu nume de femei, referitoare la *Spitalele și personalul Crucii Roșii Române menționate în documente* din mai multe județe ale țării, liste folositoare așadar din perspectiva cercetării. Nu în ultimul rând, este dedicat un capitol aparte și „slujitoarelor Domnului”, recunoscându-se faptul că mai ales această secțiune va rămâne insuficientă și lacunară din punctul de vedere al informațiilor incluse. Agapia, Văratec, Ağafton, Bistrița, Războieni, Horezu, Țigănești sunt doar câteva dintre mănăstirile și schiturile din care proveneau modestele monahii care, prin eforturile depuse, dar și prin rugăciunile înălțate, s-au alăturat celor care au luat parte la dificila conturare a României Mari. În ultima secțiune, închinată artelor, în genere, literaturii în special și presei ca segment de mediere între publicul larg și o audiență specifică, se află nume precum Agatha Bârsescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Maria Filotti, Olga Sturdza, Mărgărita Miller-Verghy, Livia Rebreanu-Hulea, Elena Văcărescu, Lucia Sturdza-Bulandra, Marioara Ventura ori Adela Xenopol, femei care au încercat, cu vocația lor, să arunce o lumină aparte care să îndulcească ceea ce se petrecea în culisele războiului, ori chiar să edifice populația, în privința acestuia, în relatările din ziarele vremii. Această carte-eveniment, recunoscută ca atare, dispune și de o bogată și utilă bibliografie, alcătuită din surse editate și inedite, din dicționare, enciclopedii, lexicoane, ghiduri, bibliografii, albume, monografii, precum și volume de literatură memorialistică, și este însoțită de un indice al tuturor numelor de femei care apar în carte.

Amalia Drăgulănescu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

Piotr CAP, *The Language of Fear. Communicating Threat in Public Discourse*, London, Palgrave Macmillan, 2017, 91 p., ISBN 978-1-137-59729-8.

The study of discursive legitimation represents a key direction in critical discourse analysis, but its importance is counterbalanced by the difficulty of finding a proper analytical framework that can be applied to different discourses. An influential work in this direction is represented by Theo Van Leeuwen's book, *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis* (2008), which proposes four major strategies of legitimation. Van Leeuwen's framework has the potential to be applied to various discourses and text types yet following research has signalled the need for a more refined analysis of the complex practice of discursive legitimation, especially in the domain of political discourse. In this regard, Piotr Cap's recent monograph aims to propose a theory for the study of legitimation, that moves

from the level of discursive strategies to the lexico-grammatical items employed by the speakers. In comparison to the theory advanced by Van Leeuwen, its applicability appears to be more restricted, as Cap addresses mainly the discourse domains which appeal to the audience's fears, by constructing an imminent threat. Surprisingly or not, he demonstrates, in *The Language of Fear*, that such practice is more common in public discourse than we would have expected.

A reputed scholar and a professor at the University of Łódź, Piotr Cap has previously published numerous studies on the construction of legitimation – or legitimisation, in his terms – in political discourse, advancing a theoretical framework based on the concept of proximization. This is extensively presented in monographs such as *Legitimation in Political Discourse: A Cross-Disciplinary Perspective on the Modern US War Rhetoric* (2006) and *Proximization. The Pragmatics of Symbolic Distance Crossing* (2013). The present volume continues and develops this direction of research, exploring the possibility to employ the Proximization Theory to other discourse types than state political discourse. The volume comprises six chapters, followed by a section where the author presents the conclusions and indicates directions that deserve further analysis.

The first two chapters introduce the readers to the main ideas of Cap's Proximization Theory. In Chapter One, "Cognitive, Social and Psychological Issues of Public Discourse and Threat Communication", Piotr Cap advances a view of public discourse as strategic and coercive, aiming to build social consensus. Legitimation is understood as both a theoretical concept and a practice, whose main characteristic consists in "a linguistic enactment of the speaker's right to be obeyed" (p.2). Cap brings into discussion the importance of analyzing delegitimation as a counterpart of legitimation. If identity is understood in relation with a form of 'otherness', then a specific framework is needed, in order to account for the distinction between the 'Self' group and the 'Other' group. The distinction is viewed mainly as distance, both at the physical and at the symbolic level. In this regard, the first chapter of the volume provides an outline of the theoretical model that has inspired the Proximization Theory: the Deictic Space Theory, ideated by Chilton (for example, in *Language, space and mind: The conceptual geometry of linguistic meaning*, 2014). The Deictic Space Theory identifies three key dimensions, the spatial, the temporal and the modal one, as originating from the deictic center of discourse, in other words the Self group. The importance of the deictic center and the prevalence of the spatial dimension are also acknowledged in the Proximization Theory.

In the second chapter, "Proximization: A Threat – Based Model of Policy Legitimation", the author explains in detail the concept of proximization and the originality of his theoretical model. Piotr Cap aims to propose a theory which brings a cognitive-pragmatic perspective on discourse to Chilton's Deictic Space Theory, in order to account for the realization of threat in discourse. Proximization is here defined as "a forced construal operation meant to evoke closeness of the external threat, to solicit legitimation of preventive measures" (p. 16). In brief, the threat is viewed as "outside-deictic-centre (ODC) entities" moving towards the "inside-deictic-centre (IDC) entities", which are the speaker and the audience, in order to "invade" their territory. According to this theory, the construction of the threat can take place at the spatial, the temporal and the axiological level. A dynamic conception of the deictic space is proposed, as threat is conceptualized in terms of a movement towards the centre. According to the Proximization Theory, deixis is thus viewed as a (potential) tool for the discursive realization of legitimation, persuasion or social coercion.

The second chapter comprises a list of key lexico-grammatical items that can be employed for creating the idea of threat. This inventory is based on the analysis of a corpus formed by 402 speeches delivered by US presidents between 2001 and 2010 on the US anti-terrorist policies. The items identified include noun phrases referring to 'insiders' and the

'outsiders', verb phrases serving as markers of movement or of impact of the 'outsiders' upon the IDC entities, and noun phrases serving to anticipate the impact or to present the effects of the impact. The last part of the second chapter provides the reader with concrete examples of in-depth text analysis employing the Proximization Theory. The texts selected for analysis are two speeches of George W. Bush, one of them delivered before and the other one after US and coalition troops had entered Iraq in 2003. The analysis reveals how the first speech employs temporal and spatial proximization, through the construction of direct physical threats for the speaker's country. In contrast, the second speech adopts a softer tone, insisting more on axiological proximization, through the selection of lexical items that are ideological and value-laden.

In the remaining four chapters, the author tests the validity of the Proximization Theory by investigating other domains of public discourse, that do not legitimize armed conflicts as a response to threat. Medical discourse forms the topic of the third chapter, "Health Discourse: The War on Cancer and Beyond". Cap demonstrates in the first part of the chapter that cancer prevention discourse strategically recurs to fear appeals based on metaphors. The enemy is here represented by the illness, which threatens the deictic center represented by the patient. Cap considers, however, that the concepts of war and cancer can never have a perfect metaphoric correspondence, as in this case the 'alien' entity is never completely external to the patient. Cancer prevention discourse also requires a broader understanding of the IDC entity, which is formed by the patients and the medical team supporting them.

The second part of the chapter includes the analysis of two different texts addressing health issues, a press article about the H1N1 virus and an excerpt from an Internet press release on passive smoking. The findings indicate that speakers in health discourse struggle for a form of legitimization that is unconditional and extremely fast, as rapid actions are generally advocated. A general feature of health discourse resides in its conceptual specificity and heterogeneity.

Chapter Four, "Environmental Discourse: Climate Change", addresses a new domain of discourse studies, the discourse on environmental changes. The first case study here is represented by the speech "Emerging Security Risks" delivered by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen in 2009. The analysis reveals similarities between climate change discourse and the state discourse of anti-terrorism, legitimizing military intervention, as the threat is presented as real and close, due to spatial proximization. Curiously, the ODC entities are also constructed in concrete terms, through the listing of specific consequences, such as natural disasters, and their linking with precise geographic areas in the world. Another case study is formed by four speeches delivered by Arnold Schwarzenegger as Governor of California, aiming to legitimize the adoption of clean energy policies. An interesting conclusion of this chapter regards the number of potential ODCs, which, according to the author, is higher in climate change discourse than in health discourse or state political discourse.

Another relatively new discourse domain is highlighted in Chapter Five, "Technological Discourse: Threats in the Cyberspace". In this case, the speakers are no longer state authorities, but individuals possessing specific knowledge of the latest technological developments. This characteristic leads to the author's statement that "Proximization Theory may be applicable well beyond the state-controlled discourse" (p. 54). The texts analyzed are varied, ranging from extracts from a book by IT journalist Dan Verton to an interview with the director of US Defense Information and Financial Management Systems. The particularities of cyber-terrorist discourse reside in the extreme expansion of the 'Self' group, that includes as many IDC agents as possible, while the threat is presented as amplified and, at the same time, indefinite. Another salient feature regards the potential of this discourse to be manipulative, due to the difficulty of precisely defining the

ODC agents. The author questions the possibility to clearly distinguish between ‘enemies’ or actors involved in illegal activities on the one hand and justified online activism on the other hand. In comparison to the discourses analyzed so far, cyberspace discourse reveals no appeal to the axiological dimension and involves, instead, a higher number of analogies.

The sixth chapter, “Immigration and Anti-migration Discourse: The Early Rhetoric of Brexit” brings us back to the research domain preferred by the author, that of political discourse. This time the focus is represented by political discourse in the United Kingdom during 2013 and the debate around Brexit. In order to obtain a far-reaching perspective on the topics brought up in the debate, the author investigates various texts, comprising a speech of PM David Cameron, parliamentary addresses and articles from British newspapers. The general finding regards the Self-Other dichotomy which pervades the 2013 discourse before the referendum in the UK. While the British state is viewed as a distinct and sovereign entity, the theme of the “loss of control” is introduced in the parliamentary debates and further developed by the media, in connection with immigration. Here, Cap tracks the evolution of the representation of migrants as a concrete threat for the entire country and its people. One interesting finding regards the construction of the “Other” parties, which is in this case multi-layered. A first group of ODC entities is represented by the immigrants, who are presented as invading the home territory. A further group of ‘others’ comprises the persons or institutions who are held to be responsible for perpetuating this threat. In this regard, Piotr Cap proposes a new label for this category, the “home ODC” sub-group (p. 78), represented by those politicians and political groups that approve immigration.

The final chapter sums up the main results of the research presented in the volume. A key idea at the base of the Proximization Theory is that the construction of fear marks the discourses of policy legitimization. Legitimization is triggered by the combination of two elements: the asserted existence of an external threat and the necessary adoption of preventive measures by the ‘home’ group. Cap demonstrates that the dichotomy between the in- and the out-group is invariably constructed in terms of a “territorial and also ideological opposition” (p. 82).

Although the content is dense and requires previous knowledge of pragmatics and discourse studies, the volume will interest researchers, teachers and students of discourse analysis. The theoretical considerations are supported by many examples and case studies, from various sources, and the detailed analysis of specific texts provides useful models for both students and researchers.

Despite its brief dimensions, this monograph fulfills its primary objective, that of proving the usefulness of the Proximization Theory for the analysis of various discourse domains. It also provides general characterizations of each discourse domain analyzed, that can represent a starting point for more detailed research in the future. Piotr Cap himself, for instance, acknowledges the need for further studies in order to better understand the discursive construction of the external actors that are supposed to impact on the ‘home’ group.

A strong point of the Proximization Theory is that it allows the study of legitimization in connection with delegitimation. Another merit is that it acknowledges the relevance of the axiological dimension, also recognized by Van Leeuwen in the work mentioned above and, generally, by all scholars working on (de)legitimation. What individualizes Piotr Cap’s approach is that it proposes a new, more systematic way of analyzing the assignment of moral values to the in- and the out-group, in connection with the coordinates of time and space. Generally, the analysis employing the Proximization Theory overcomes the general identification of discursive strategies of legitimization, by focusing explicitly on the lexical and grammatical levels of the texts analyzed, which makes the findings more precise and relevant.

The Language of Fear brings a contribution to the study of legitimization by adopting an explicitly ‘critical’ approach. This makes Piotr Cap’s theory particularly suited for the study of persuasion, manipulation and propaganda in public discourse, especially that of state authorities

or of the media. At first sight, its focus may appear limited, because, as the title shows, the volume investigates the discourses appealing to the audience's fears. However, considering the contemporary global context, with the ongoing pandemic of coronavirus, the construction of threat is likely to pervade public discourse. In this regard, the Proximity Theory may prove to be a very useful tool for future research in the area of critical discourse studies.

Raluca Levonian
University of Udine, Italy
University of Bucharest / Romanian Language Institute, Bucharest
Romania

Camelia CRĂCIUN, **Traduceri în limba română din literatura clasică idiș**, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2015, 197 p., ISBN 978-973-167-303-5.

În contextul culturii de expresie idiș, literatura constituie o parte deosebit de semnificativă a acestui complex, scrierile care s-au cristalizat de-a lungul mai multor veacuri reflectând evoluția comunităților așkenaze, ele înregistrând întocmai unui seismograf transformările survenite în cursul istoriei Europei. Alături de Polonia, Lituania și Rusia, România a reprezentat un centru important de cultură idiș, susținut atât prin eforturile numeroșilor producători de bunuri culturale, activi pe plan literar, publicistic ori teatral, cât și datorită receptorilor acestora, provenind din rândul populației evreiești neaculturate, de orientare tradiționalistă, educați în spiritul vechilor valori iudaice, cultivând tezaurul lingvistic al limbii idiș, deopotrivă în mediul familial, dar și la nivel de conturare și de exprimare a unei identități sociale ori a unei conștiințe naționale. De asemenea, adepții curentelor hasidice și ortodoxe au contribuit în mare măsură la propagarea limbii idiș prin folosirea sa în comunicarea cotidiană, zona Moldovei având până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial o concentrare mare de astfel de centre religioase. În afară de aceasta, anul 1918 a marcat reconfigurarea geo-politică, dar și demografică a hărții mondiale, provinciile Bucovina și Basarabia, care au revenit atunci României, aducând cu sine o populație evreiască vorbitoare cu precădere de idiș.

Studiul Cameliei Crăciun, actualmente conferențiar universitar la Secția de Studii Iudaice a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, intitulat *Traduceri în limba română din literatura clasică idiș*, reunește rezultatele cercetării pe care autoarea a efectuat-o în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene – cercetare, sincronizare, durabilitate”, lucrarea fiind publicată la Editura Muzeul Literaturii Române în anul 2015 sub formă de carte electronică.

Specialist recunoscut în studierea parcursurilor intelectuale și literare ale unor scriitori români de origine evreiască, dar și în domeniul studierii peisajului idiș din România, remarcându-se printr-o bogată și solidă activitate manifestată atât la nivel științific, dar și academic, cât și prin promovarea culturii și literaturii idiș într-un cadru mai larg, cu scop de popularizare, Camelia Crăciun continuă prin realizarea acestui studiu munca sa de cercetare, aprofundând analiza și completând-o cu elemente noi, cardinale pentru înțelegerea acestei problematice. Sondarea complexității constelației culturale idiș reprezintă dezideratul principal al cercetătoarei, de data aceasta, ea îndreptându-și atenția asupra fenomenului de traducere a literaturii clasice idiș în limba română și a importanței acestuia în mijlocirea circulației sensurilor din limba-sursă în limba-țintă, prin examinarea procesului de receptare a traducerilor de-a lungul diferitelor epoci istorice și politice, urmărind cu atenție fluctuațiile

apărute în publicarea acestor traduceri, în strânsă corelație cu politicile oficiale specifice vizând culturile minorităților. Autoarea își propune astfel să investigheze modul în care factorii politici și sociali au contribuit la modelarea percepției generale a publicului român despre cultura idiș de-a lungul diferitelor epoci istorice.

Studiul Cameliei Crăciun este structurat în două părți, fiind precedat de un rezumat în limbile engleză și română, de asemenea, de o introducere, în partea finală regăsindu-se două anexe conținând bibliografia cronologică și cea de autor a traducerilor apărute în volum, dar și bibliografia selectivă care a stat la baza realizării lucrării.

În partea introductivă, cercetătoarea articulează chestiuni referitoare la istoricul limbii și culturii idiș, punctând cele mai importante momente care i-au marcat evoluția și reliefând diverse aspecte privind locul culturii idiș în spațiul românesc. Introducerea surprinde într-o manieră compactă o serie de repere tematice și bibliografice extrem de valoroase pentru orientarea cititorilor mai puțin familiarizați cu această problematică, autoarea amintind, de pildă, apariția primului ziar de limbă idiș, „Hαιοetz”, publicat în anul 1885, la Iași, întemeierea primului teatru profesionist de limbă idiș din lume de către Avram Goldfaden, în anul 1876, tot la Iași, dar și activitatea literară, publicistică și culturală a unor scriitori precum Ițic Manger, Eliezer Steinberg, Iacob Sternberg, Moise Altman și Șloime Bickel, toate aceste elemente fiind integrate într-un context istoric și politic mai amplu. Prin poziționarea tematică anunțată deja în titlul cărții, Camelia Crăciun acordă o atenție deosebită receptării culturii idiș în spațiul românesc, trecând în revistă primele inițiative de a face cunoscută cultura idiș publicului de limbă română, dovedind o excelență cunoaștere a obiectului de studiu și care reflectă în același timp anvergura documentației și acribia investigațiilor. Aflăm astfel de demersurile publicistice întreprinse în această direcție de Sal Segall, Dr. Sotec-Loteanu, Moses Schwarzfeld, Lazăr Șăineanu, Israil Bercovici ș.a.

O perspectivă diacronică asupra traducerilor din literatura clasică idiș în limba română este oferită de autoare în primul capitol al studiului, făcându-se remarcate finețea analizei și ușurința cu care aceasta stabilește conexiuni între numeroase resurse documentare. Punctul de plecare în construirea acestei părți a lucrării îl reprezintă contextul sfârșitului de secol al XIX-lea când literatura idiș începe să cunoască o veritabilă efervescentă atât pe planul creației, cât și pe cel al receptării, procesul de traducere în limba română desfășurându-se de asemenea cu repeziciune, revelând deopotrivă deschiderea treptată față de oferta aculturației din partea multor membri ai comunităților evreiești din România, dar și îndepărtarea lor din punctul de vedere al practicii religioase de sfera tradiționalistă, de esență idiș. Astfel, până la cel de-al Doilea Război Mondial văd lumina tiparului în traducere românească numeroase texte, atât ale unor autori clasici, cât și moderni, precum Șalom Alehem, I.L. Peretz, Mendele Moihher Sforim, Șalom Aș, I. Opatoșu, Morris Rosenfeld, Iacob Gordin ori S. Ansky. Autoarea nu se mulțumește să realizeze o simplă trecere în revistă a acestor traduceri, ci analizează cu perspicacitate și în profunzime modul și circumstanțele în care s-a conturat procesul traducerii și receptării acestor scrieri transpuse în limba română, subliniind faptul că selecția autorilor și a operelor care urmau să fie traduse avea la bază adeseori o motivație ideologică. De asemenea, Crăciun identifică pentru această perioadă existența unui număr mare de traducători, corelându-l cu nivelul ridicat de aculturare a populației evreiești din România, dar și cu atașamentul lor față de cultura tradițională evreiască. Printre traducătorii (scriitori preocupați de sfera traducerilor, dar și traducători de profesie) care s-au remarcat cu precădere în perioada interbelică, unii fiind activi și după cel de-al Doilea Război Mondial, sunt amintiți I. Ludo, Horia Carp, Felix Aderca, C. Săteanu, Gustav S. Gal, B. Zeilig sau Schoss-Roman.

În continuare, autoarea examinează procesul de traducere din perioada 1943–1944 care a reprezentat din considerente binecunoscute un hiata și pentru viața culturală, insistând apoi asupra anilor postbelici când se semnaleză un reviriment al activității de traducere din

limba idiș în limba română. Între anii 1945–1947 apar traduceri din Șalom Alehem, I.L. Peretz și Mendele Moïher Sforim, dar și din Șalom Aș, Opatoșu și Eliezer Steinberg, traducătorii lor fiind cu precădere scriitori care îmbrățișează această ocupație din considerente pecuniare sau din motivații ideologice, precum I. Ludo, Isac Cotiugaru, B. Zeilig, Emil Dorian sau M. Rubin.

Remarcabilă este însă analiza procesului de traducere din perioada comunistă, autoarea sesizând transformările apărute pe plan politico-ideologic ce au determinat și în acest domeniu o mulare graduală pe calapodul programului comunist. Instituția cenzurii devine un instrument de filtrare atât a producțiilor literare, cât și a traducerilor publicate în acești ani, singurele aspecte pozitive constituindu-le tirajele de masă și distribuția amplă, după cum observă autoarea, aceste publicații rămânând până în prezent accesibile publicului în biblioteci. În primii ani după instaurarea regimului comunist textele lui Șalom Alehem și ale lui Eliezer Steinberg sunt traduse frecvent, aceștia fiind asimilați ideologiei comuniste, devenind o marcă a literaturii idiș, în timp ce alți scriitori au fost completamente ignorați. Crăciun reține de asemenea schimbarea de paradigmă ideologică începând cu mijlocul anilor 1960 în contextul trecerii către un „naționalism-comunism” (p. 21), punctând eforturile depuse de Editura Kriterion pentru promovarea literaturii minorităților din România, în original și în traducere, firește, în conformitate cu reglementările impuse de regimul aflat la putere. În această perioadă apar traduceri ale creațiilor lui Ițic Manger, I.L. Peretz, Iacob Sternberg, traducătorii care se remarcă fiind I. Ludo, Olga Brateș, Meer Sternberg, Emil Dorian, Cecilia Voinescu, Iosif Andronic, Israil Bercovici, Nina Cassian, Andrei Roman.

Capitolul se încheie cu o analiză a situației peisajului traducerilor din idiș în română de după 1989, care cunoaște un regres important din punct de vedere cantitativ, cauzele principale constituindu-le lipsa traducătorilor specializați în acest domeniu, dar și cerințele pieței libere de carte. Camelia Crăciun face referire aici la programul editorial al editurilor Hasefer, Cartea Românească, Casa Școalelor, ARA, Teșu, care au susținut publicarea sau republicarea în traducere română a unor autori precum Isaac Bashevis-Singer, Șalom Alehem, Șalom Aș ori Mendele Moïher-Sforim, unul dintre cei mai prolifici și valoroși traducători din idiș în română ai acestei perioade fiind Anton Celaru.

Cel de-al doilea capitol al lucrării conține șapte studii de caz în care sunt înregistrate deosebit de atent traducerile realizate de-a lungul vremii ale scrierilor lui Mendele Moïher Sforim, Șalom Alehem, I.L. Peretz, Șalom Aș, Ițic Manger, Eliezer Steinberg și Isaac Bashevis-Singer, aspecte care țin de contextul publicării fiind trecute prin filtrul critic al autoarei.

Meritul incontestabil al studiului Cameliei Crăciun constă în descoperirea și prezentarea într-o manieră bine structurată și riguros documentată a unor chestiuni deloc sau foarte puțin prezente în discursul științific despre constelația idiș din România, recuperând și punând în valoare prin cercetarea întreprinsă o parte importantă atât a culturii evreiești, cât și a istoriei României. Lucrarea constituie un instrument de documentare prețios pentru specialiști și studenți din domeniul studiilor iudaice, al literaturii comparate ori al literaturii și culturii române, adresându-se deopotrivă și celor care activează în domeniul istoriei românești și est-europene sau sociologiei culturii și istoriei receptării. În afara specialiștilor, studiul Cameliei Crăciun poate reprezenta fără îndoială o lectură atractivă pentru publicul larg doritor să-și lărgească orizontul cunoașterii, ajutându-l la înțelegerea unor fenomene actuale precum multiculturalismul și interferențele culturale.

*

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-III-P-4-ID-PCCF-2016-0131.

Francisca Solomon
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Pompiliu CRĂCIUNESCU, **Eminescu. Paradisul infernal și transcosmologia**, pref. Basarab Nicolescu, Iași, Editura Junimea, 2018, 296 p., ISBN 978-973-37-2145-1.

Încercând să inițieze o perspectivă transistorică și transdisciplinară, cartea lui P. Crăciunescu reprezintă un volum atipic, provocat, după spusele autorului, de cosmosul magmatic al manuscriselor eminesciene. Ipoteza principală ne arată un Eminescu în chip de precursor al transmodernității, în tot hățișul conceptual pe care aceasta îl implică. „Strădania recontextualizării creației eminesciene în rama fragil evanescentă a *peisajului mental* specific crepusculului inter-secular este facilitată – și indusă – de continua mutație a sensului *dublei constrângerii* pe care, ca orice mare operă, opera lui M. Eminescu o alimentează: pe de o parte, perpetuarea dimensiunii sale *canonice* (de speță romantică, în cazul său), iar pe de alta, investigarea unei zone de realitate ce tinde să se virtualizeze în propria ei *zare interioară*”, subliniază încă de la început exegetul. Acesta propune un termen nou, indispensabil după părerea lui, în interpretarea critică, și anume *chaosmosul*. Una dintre primele ipoteze de lucru din ecuația interpretativă se referă la *germenii sentimentului eonic*, invariantele lui, sintetizată în următoarele considerații: „Ne-am oprit, astfel, la *eul-fantasmă, reforma morții, realul miraculos și absența*, acestea fiind regăsite, chiar dacă nu sunt chipuri (întotdeauna) identice, ca *unde magmatice* de mare profunzime în interiorul modelului poetic eminescian.” (p. 23). Mai departe, „o a doua ipoteză a demersului, responsabilă în cel mai înalt grad de metodologică critică adoptată – exegeza *à rebours* și însumarea de regresii – ține de statutul ambiguu al *eului abisal*” (p. 23).

Sunt plauzibile, până la un punct, relativizarea parcursului interpretativ și fragmentarismul acestuia, întoarse cumva prin cheia *terțului inclus*, cu alte cuvinte scriitorul preferă *cataligelor securizante ale eminescologiei căngile mătăsoase ale metafizicii* (vezi p. 25). Din nefericire, limbajul critic destul de prețios subminează o abordare care, altfel, era determinată să pătrundă dedesubturile creației eminesciene. În primul rând, în capitolul *Fascinațiile disimetriei* se face un excurs prin filosofia culturii, românești și universale, traversând meandrele metafizicii, începând de la Heraclit și Plotin, continuând cu Heidegger și L. Blaga, și ajungând la B. Russell și Gilbert Durand. Autorul observă, pe bună dreptate, erodarea idealului clasic(ist) și clasicizant, îndreptându-și atenția către *dualitatea contradictorială* care stăpânește creația eminesciană. În subcapitolul *Disimetria și soluțiile poeziei*, speculațiile critice se fixează asupra unor poeți universali precum Arthur Rimbaud, Al. Macedonski, Rainer Maria Rilke, Federico Garcia Lorca, Gottfried Benn, Fernando Pessoa ș.a., nume care ilustrează, cităm, refugiul poeziei în tăcere sau nebuniei, altfel spus *narcoza*. Așadar, „Poezia își adjudecă o inconfundabilă *hermeneutică sofică a morții*, înțeleasă nu ca pol tensional străin vieții, ci ca un *catalizator lăuntric* al existenței” (p. 64). Discursul analitic selectează cu precădere formule triadice, precum epistemologie – metafizică – poezie, ori scheme triunghiulare care conțin termeni precum schizomorfie, pulsione lăuntrică (*kinesis*) și ireductibile contradicții. Atunci când devine și mai sofisticată, terminologia operează cu substantive generice precum *Chreoda (și soluțiile criticii)*, cu rol predominant structurant: „Pornind de la ipoteza că magma de semnificații a marii poezii nu se solidifică în structuri cristaline, ci preia mai degrabă, ca un ecou, absența stratificărilor care irumpe în trupul fumului – are, adică, un resort revelatoriu (în sens blagian) –, trebuie evidențiată insistent necesitatea criticii de a se contamina de melancoliile antinomice *ale creației poetice*” (p. 70).

Unele modele analitice, preluate inclusiv din științele vieții, oferă lui Pompiliu Crăciunescu posibilitatea de a le transpune pe terenul critic, unde se întâlnesc, parafrazăm, o anumită acribie metodologică, pe de o parte, și abilitatea continuă de a depăși încorsetările

sistemice. De aceea, lupa critică „se focalizează, mai întâi, nu asupra ipoteticelor engrame ale inconștientului eminescian, ci asupra *imaginilor conștiente* – ba chiar de o cruntă luciditate, *supraconștiente* – care-l preocupă pe Eminescu, cu precădere în perioada 1880-1883, pentru ca, apoi, printr-o *răsfângere* asupra orizonturilor vizibile ale creației, să contureze complexitatea gândirii sale, pe deplin consonantă cu cea a secolului al XX-lea” (p. 80). În general, *viziunea transcsmologică*, după părerea interpretului, domină gândirea și creația eminesciană, având următoarele coordonate, așa cum apar ele în carte: o constantă preocupare pentru definirea individului, *luciditatea glacială*, negativitatea adevărului, *echiantagonismul psihic* afectat, interiorizarea spectrului vidului, precum și procesul capital al gândirii prin *reple-re-conceptualizare*, izomorf destinului hyperionie, după cum se precizează, pe bună dreptate. După cum am menționat, dacă terminologia critică nu ar fi atât de încărcată (un simplu exemplu: folosirea cuvântului „enantiomorfism”, adică *proprietate a două entități, ale căror imagini se oglindesc reciproc, de a se suprapune între ele numai prin reflectare într-un plan extern celor două entități*), atunci eșafodajul exegetic ar fi sustenabil prin conținutul ideatic vehiculat.

La nivel aplicativ, poemul eminescian *Rugăciune*, între altele, se remarcă printr-o anumită curbura retorică exemplară, după afirmațiile lui P. Crăciunescu, pe de o parte, și prin *circularitate imaginală*, pe de alta. „Aderarea la un asemenea dinamism nu reflectă nihilismul unei universale dezamăgiri; paradoxala sfârtecăre ocrotitoare a ființei de către neființă instaurează la Eminescu o autentică *metafizică a vacuității*. Nihilismul său are valențe exterioare filistinismului din meditația heideggeriană despre Nimic (...); viziunea eminesciană trimite mai degrabă la sensurile vacuității mahayanice, care se regăsesc în răspântiile epistemei secolului al XX-lea” (p. 111). Din când în când, semnatarul volumului trasează linii subtile de intersectare cu valorile creației literare interbelice (Ion Barbu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi etc.), și unele implicații etno-folclorice (ex. despre mortul viu). În alt subcapitol, *Limpezirea chaosmosului*, se desfășoară argumente convingătoare despre poematica *Luceafărului*, a *Scrisorii I*, care se sprijină, la rândul lor, pe mostrele cugetării lui Eminescu adunate în *Fragmentarium*-ul postum. Pe alocuri, scriitorul schițează, la propriu, diagrame iconice pentru a descifra mai bine necunoscutele liricii românești, în genere. Din nou, expresiile prețioase dau o tentă fastidioasă discursului analitic, și acestea sunt: *dinamismul neholoedric, retrocurburi istoriale, unde iregulare*. În acest punct, se regăsește, în mare parte, asimilarea ideății și chiar a vocabulelor eminesciene (în sens larg), mai ales prin ermetizările tipice universului poetic barbian.

Cu anumită obstinație, conferențiarul timișorean afirmă: „Contradicția de la baza piramidei emerge prin unde magmatice eterogene până în vârf, punctul de focalizare al tuturor tensiunilor de pe nivelul median haos-ordine. Întrucât armonia contrariilor coexistă cu nediferențierea, iar entropia este contrapunctată de negentropie, vom denumi acest nivel haosmos” (p. 143). În paradigma vieții ca trăire a morții se conturează a treia secțiune, *Fețele existenței*, în care ambivalența exprimării eminesciene ia amploare, prin intermediul unor poeme arhi-cunoscute, și încă insuficient decriptate, precum *Odă (în metru antic)* ori *Memento mori*. Autorul regăsește asemenea re-dimensionări și în nuvela *Sărmanul Dionis*, în care *ideea coadaptării emerge din noianul de abstracțiuni în sfera sensibilului*. De asemenea, sesizează unele parabole din construcțiile poematice eminesciene, precum și dualitatea catastrofă - înălțare. Secțiunea a IV-a, *Măștile nebuniei*, propune o teză în răspăr cu majoritatea vederile critice recunoscute – aceea că *nebulia eminesciană reprezintă pliu de extremă luciditate a gândirii sale poetice* (p. 193). În acest sens, scriitorul aduce câteva argumente destul de pertinente: mai întâi, faptul că acest fenomen ar trebui analizat prin *dioptrie filosofică* și prin „abandonarea totală a figurilor geometrizante”. Astfel, Eminescu se situează, hotărât lucru, în linia lui Hölderlin și Nietzsche, Rimbaud și Nerval, dar și într-o falie atipică plasabilă între modernism și postmodernism („Pentru gânditorii romantici, faptul că abolirea contrariilor din reprezentare nu coincide și cu abolirea lor din existență atestă

artificialitatea și inutilitatea construcției sistemice, căci discontinuitatea și pulsația vieții psihice discreditează modelul (magic) de armonizare a contradicțiilor edificat de Hegel” – p. 192).

În răstimpuri, pentru a-și susține afirmațiile, profesorul de la Universitatea din Timișoara strecoară în carte chiar și formule din științele exacte. Altă dată, consideră că retorica specific romantică este fragmentată, în cazul lui Eminescu, atât din cauza discontinuităților de limbaj, cât și datorită ludicului cugetării acestui creator. De altfel, în subcapitolul *Ritmul imprevizibilității*, este subliniată o tendință aparte a deconstructivismului, în linii mari, în poemele analizate, iar în *Ascunzișurile măștii sau paradisul infernal*, se observă un neopitagorism care se împlinește doar în spațiul nebuniei, în opinia criticului literar. Există și un alt poem semnificativ care stimulează preocupările cu tentă eminescologică din volum, și acesta este dramaticul *Sarmis*. În dispunere oarecum concentrică, concluziile se întâlnesc în mod fericit cu ipotezele de la început – „*Luceafărul* marchează, prin urmare, momentul de maximă decantare a lucidității (în sens eminescian). Spulberate pe rând, crezutele conflictuale ale existenței își trimit conținutul într-un unic val de lavă ce lunecă nu doar peste marginile rațiunii (în accepție carteziană), ci și dincoace de cele ale unui veac fascinat de disimetriile magmei” (p. 208). Se pare că, în direcția *Melancolie – Sarmis – Gemenii – Luceafărul*, ar trebui să se renunțe la izolarea tematologică a nebuniei, care devine, în cele din urmă o *contrapagină a gândirii*. Mai mult, autorul reține un soi de ermetism *avant la lettre* răspândit, de exemplu, în alt poem vast, cum ar fi *Odin și poetul*. Pe alocuri, se scot la lumină fragmente mai puțin vizitate din creația eminesciană, cum ar fi *Coborârea apelor, În zadar în colbul școlii, Ca o făclie...*, *În căutarea Șeherezadei, Printre stânci de piatră seacă, Rime alegorice*, în chip de reversuri ale perechilor lor mult mai cunoscute. Incluzând, în sfârșit, în ecuația poezie – metafizică și termenul mai recent aplicat *epistemologie*, se restructurează, așadar, nivelurile liricii eminesciene, pe care este construit, în cele din urmă, volumul menționat, întortocheat și ofertant totodată.

Sebastian Drăgulănescu

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*

Monica CURE, *Picturing the Postcard. A New Media Crisis at the Turn of the Century*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2018, 253 p., ISBN 978-1-5179-0728-0.

Pe 25 ianuarie 2020 s-a împlinit un an de la lansarea cărții de debut academic a Monicăi Cure *Picturing the Postcard*. Cu un titlu de o sugestivitate și un impact vizual pregnant, scrisă cu acuratețe științifică, dar și cu rafinament și eleganță, cartea se află la intersecția studiilor media, studiilor sociale, studiilor culturale și criticii literare. Făcând din cartea poștală și toate „rudele” ei (vederea, ilustrata etc.) vedetele sfârșitului de secol XIX și ale primilor ani ai secolului XX, autoarea pornește de la premisa curajoasă că reunirea textului cu imaginea în cartea poștală, care circula fără protecție, putând fi citită de ochii tuturor celor prin mâinile cărora trecea, este un prim pas pe care l-a făcut omenirea către mediile sociale de astăzi: facebook, twitter, instagram. Lectura extraordinar de captivantă a cărții ne atrage atenția asupra unor angoase, dileme și frici, care coexistă cu fascinații și atracții periculoase și irezistibile pe care le avem față de noile tehnologii, oricând. Cu acest gând, ne lăsăm seduși de povestea cărții poștale și de toate schimbările radicale pe care a

început să le aducă ea acum mai bine de un secol în viața noastră de zi cu zi, în presă și în literatură.

Lectura cărții, al cărei stil suplu și degajat provoacă plăceri, pe lângă teme de reflecție, ne îndeamnă să ne punem la modul cel mai serios problema că, de când a apărut cartea poștală, a dispărut, treptat, sentimentul nostru de securitate a vieții private și am devenit publici până la indecență și superficiali până la exasperare. La fel sunt și cărțile pe care le scriem și le citim – invadate de vizual, cucerite de teritorialitatea concisă a cărții poștale, cultivând un stil deliberat neglijent, telegrafic, plat și steril.

Picturing the Postcard își propune să analizeze și să cartografieze vastul fenomen media care este cartea poștală, arătând cum acest fenomen putea fi perceput, în primele decenii de la apariție, ca fiind nou, trivial, devorator și auto-devorator, un obiect-media care ne inspiră pasiuni de colecționari tocmai în virtutea proprietăților proteice pe care le are. În plus, cartea poștală are o superficialitate convenabilă, care se potrivește perfect unui secol al vitezei și al comunicării frugale, plasându-se ambiguu între vizibil și invizibil, fascinant și periculos, apropiere și distanță, fantezie și realitate, *imediat* și *hipermediat* (în termenii lui Bolter și Grusin), până la ștergerea și chiar anihilarea graniței dintre aceste binomuri.

Natura transdisciplinară a cărții Monicăi Cure este conferită de legăturile pe care autoarea le stabilește între aspectele culturale cele mai importante ale vremii (turismul de masă, consumerismul, colonialismul), pe care le adună în fenomenul și conceptul de carte poștală, argumentând, în seria capitolelor și în fiecare capitol în parte, că aceasta era, în primele decenii de la apariție, o invenție tehnologică, un artefact cultural de colecție, un obiect ieftin, a cărui valoare era de fapt conferită de expedierea ei prin poștă din locurile vizitate, devenind prin aceasta un suvenir asociat cu turismul și călătoria, un instrument de reclamă, un mijloc de comunicare facil și ieftin, deși comunicarea realizată astfel era superficială.

Cititorul cărții va descoperi toate firele urzelii și întreaga istorie a creării cărții poștale, cu originile în *carte de visite* și stereograf, al cărui discurs poate fi asociat realității virtuale din zilele noastre. În același timp, cititorul este invitat să mediteze la impactul noii media – cartea poștală – asupra culturii, societății și literaturii sfârșitului de secol XIX și început de secol XX. Autoarea susține că, de fapt, această nouă media a creat un nou model mental.

Scriitorii ale căror cărți de călătorie, romane și nuvele ilustrează modul în care această nouă invenție media a dat o nouă formă și a creat stiluri noi în literatură sunt William Dean Howells, Samuel Gamble Bayne, Edith Wharton, Anne Douglas Sedgwick, E. M. Forster, Herbert Flowerdew, Rudyard Kipling și Bram Stoker. În primele patru capitole ale cărții, care analizează impactul cărții poștale asupra literaturii, autoarea demonstrează că acești autori nu doar au incorporat cărțile poștale în textele lor, ci, mai mult decât atât, le-au împrumutat acestor texte tehnici ale noii media. În timp ce cartea de călătorie a lui Howell are stilul unei cărți poștale alb-negru, dând impresia unei fotografii autentice, Bayne scrie în stilul unei cărți poștale în culori vii, trimisă în glumă. În termenii de *imediat* și *hipermediat* ai lui Bolter și Grusin din *Remediation: Understanding New Media*, „primul operează în modalitatea imediatului, pe când celălalt se lasă desfătat de hipermediere” (p. 62, traducerea mea). Personajele din romanele lui Edith Wharton și Anne Douglas Sedgwick „comunică prin cartea poștală și în același timp se comportă precum cartea poștală” (p. 83, traducerea mea), iar Undine Spragg din romanul lui Sedgwick este nici mai mult nici mai puțin decât o carte poștală. E. M. Forster a folosit cartea poștală ca element esențial al subiectului în *Where Angels Fear to Tread*, iar Rudyard Kipling și Bram Stoker „au inclus posibilitatea că obiectele i-ar putea poseda, reprezenta și chiar înlocui [pe cei care se folosesc de ele], la rândul lor” (p. 177, traducerea mea).

Capitolul final, intitulat „Postscript” este o punere a cărții poștale în perspectiva mediilor actuale. Secolul XXI nu este neapărat sfârșitul ei, ci poate sfârșitul ei doar în sensul

de noutate „și poate nici măcar acest lucru într-o manieră totalizatoare” (p. 36, traducerea mea). Se argumentează că intervalul trecerii de la o tehnologie inovatoare la un obiect care stârnește nostalgii este surprinzător de scurt, iar lucrurile stau astfel fiindcă media este un spațiu și un fenomen prin definiție instabil. „Noul și banalul sunt două fețe ale aceleiași monezi. Artiștii secolului XX și XXI, precum Marcel Duchamp, Martin Parr și Tom Phillips, care au incorporat cartea poștală în lucrările lor, au folosit această natură duală și s-au angajat în jocul trecerii de la o latură la cealaltă” (p. 36, traducerea mea). Odată cu trecerea la media digitală, cartea poștală s-a hibridizat și ea, retrezind asocieri cu noile media și în același timp păstrându-și farmecul și conotațiile nostalgice, precum și aerul *vintage* pe care deja le are.

Picturing the Postcard este o carte care creează un nou context de dezbateră pentru cel puțin alte două cărți de teorie, din care se inspiră pe larg, cu mult discernământ și inteligență: *La carte postale* a lui Jacques Derrida și *The Colonial Harem* a lui Malek Alloula. Din când în când mai răzbat ecouri ale cărții lui Georg Simmel *The Metropolis and Mental Life*, *Understanding Media: the Extensions of Man* a lui Marshall McLuhan și eseurile Virginiei Woolf ”Mr. Bennett and Mrs. Brown” și ”Simulacres et simulation” al lui Jean Baudrillard.

Nu în ultimul rând, *Picturing the Postcard* este o carte multimedia, o combinație inspirată a textului cu imaginea, un dialog al lor, așa cum este însăși cartea poștală. Textul face referire la 33 de imagini, majoritatea cărți poștale în mai multe limbi, ilustrând o paletă de culturi, în spiritul globalizării pe care o reprezintă cartea poștală. *Picturing the Postcard* este o carte cu o teză a cărei construcție elegantă se remarcă printr-o gândire dialectică și o finețe a distincțiilor și a nuanțării ideilor.

Cartea își creează propriul jargon în jurul fenomenului cărții poștale: cuvinte precum „cardomania” (p. 18), „postcardization” (p. 28), „un-postcarding” (p. 31), „postcardic” (p. 29) își așteaptă traducerea în limba română. Traducerea în limba română a cărții *Picturing the Postcard*, semnată de autoarea acestei recenzii, va apărea la Editura Cartea Românească Educațional.

Dana Bădulescu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Elemente de ceremonial în literatura din spațiul românesc (secolele al XIV-lea – al XVIII-lea), volum îngrijit de Emanuela Timotin, București, Editura Academiei Române, 2019, 209 p., ISBN 978-973-27-3082-9.

„Ceremoniile Țării Românești și Moldovei par asemenea unui uriaș joc de puzzle ale cărui piese au fost împrăștiate aleator, unele chiar pierdute. Pentru recompunerea ansamblului, istoricul are nevoie de răbdare, de atenție și, nu în ultimul rând de inventivitate (cu toate riscurile ce decurg), pentru că nu va avea niciodată la dispoziție toate piesele inițiale” (p. 105). Astfel își încheie Ovidiu Cristea articolul său din volumul colectiv îngrijit de Emanuela Timotin, lucrare ce a luat naștere ca urmare a unui colocviu organizat în 2016, la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

Volumul colectiv, ca specie a actului cultural contemporan, te poate purta – cum ar spune Adolfo Bioy Casares – „dintr-o lume în alta”, fiind produsul comun al mai multor oameni, sau, dimpotrivă, te poate ține în aceeași lume, dacă aceasta circumscrie interesele intelectuale ale autorilor ce-l alcătuiesc. Studiile adunate de Emanuela Timotin vorbesc

despre o lume specială, plăcută la vedere, dar greu de prins în cuvinte: lumea ceremonialului în spațiul românesc, la ieșirea dintr-o epocă – cea medievală – și la intrarea în alta – cea modernă. Sursele – sau izvoarele, termen tehnic, dar parcă mai potrivit în acest caz – ce stau la baza acestei lumi sunt pe cât de diverse, pe atât de incongruente, de unde și metafora puzzle-ului incomplet, folosită de Ovidiu Cristea, aidoma unui mozaic desprins de pe perete, cu piese lipsă ce nu vor fi regăsite „niciodată”, un niciodată căruia doar cel ce încearcă să reînvie o lume trecută îi poate simți adevărata dimensiune a neputinței.

Unele din studiile ce compun acest volum trec dincolo de „spațiul românesc” din titlu, lucru ușor de înțeles dacă ținem cont de faptul că granițele culturale sunt mai degrabă permeabile, chiar diafane, în comparație cu granițele politice. Un prim exemplu în acest sens este chiar textul ce deschide volumul, un studiu datorat lui Ivan Biliarsky, ce analizează surse sârbești ale încoronării suveranului și a altor demnitari din cercurile puterii. Două manuscrise, păstrate unul la Muzeul de Istorie al Statului din Moscova și altul la mănăstirea athonită Hilandar, respectiv patru texte tipărite – un incunabul provenind din Zeta și trei tipărituri din Veneția – sunt sursele ce stau la baza studiului. Manuscrisele, păstrate în copii din prima jumătate a secolului al XV-lea, pot fi puse în legătură cu epoca lui Ștefan Lazarević. Tipăriturile însă, în special cele venețiene, par a fi dedicate păstrării memoriei statului sârb medieval; „astăzi – notează Ivan Biliarsky – am numi aceste acțiuni «propagandă», dar termenul nu îmi pare adecvat pentru epoca de atunci” (p. 49).

Tot de la un text manuscris, păstrat în mai multe variante, pornește și studiul lui Alexandru Mareș, care „atestă existența în secolul al XVI-lea, în Moldova, a unei colecții de rugăciuni prezentând, parțial, legături cu ceremonialul de la curtea domnească [...]. Aceste rugăciuni erau rostite pentru sănătatea domnului și a membrilor familiei sale, precum și pentru sănătatea sprijinitorilor de seamă ai regimului dinastic, boierii și ostașii” (p. 62). Alternanța domn (*gospodar*)/ despot din manuscrise îl determină pe autor să caute rădăcinile acestor rugăciuni în lumea sârbească medievală și, prin extensie, în spațiul bizantin, vorbitor de limbă greacă.

Un conducător politic fără coroană este aproape un non-sens în viziunea mai mult sau mai puțin profesionistă asupra Evului Mediu. Și totuși, Marian Coman și-a asumat dificila sarcină de a pune sub semnul întrebării ceremonialul încoronării în Țara Românească medievală; dărâmarea unui construct în care oamenii au început să creadă aproape axiomatic, chiar dacă eșafodajul pe care acesta se sprijină este destul de fragil, nu-i nici pe departe un lucru facil. Scris în stilul deja caracteristic autorului – perspectivă nouă asupra sursei vechi – studiul repune în discuție un număr impresionant și divers de izvoare ce ar putea face referire la încoronarea domnilor Țării Românești în secolele al XIV-lea – al XVI-lea. Dându-le la o parte pe cele muntenești târzii și pe cele moldovenești, Marian Coman observă o tăcere aproape mormântală a surselor scrise contemporane în privința unei posibile încoronări a voievozilor Ungrovlahiei, singure imaginile figurate, supuse adeseori în epocă unui proces mimetic, înfățișându-i pe aceștia încoronați – „Deși coroanele domnilor Țării Românești apar în numeroase reprezentări din veacurile XIV-XVI, mai cu seamă în pictura murală, dar și pe icoane, broderii, monede, sigilii sau argintărie, dovezile existenței unor astfel de obiecte sunt surprinzător de puține” (p. 79-80). Vechea teză tripartită a lui A.D. Xenopol, ce și-a găsit numeroși adepți și susținători printre istorici, potrivit căreia încăunarea domnilor cuprindea aclamarea, ungerea și încoronarea, este serios pusă la îndoială, Marian Coman propunând ca momente esențiale în preluarea puterii domnești în secolele XV–XVI, investitura sultanală prin acordarea schiptrului și închinarea boierilor în fața domnului. Încoronarea de inspirație bizantină, pe care mulți istorici o crezuseră introdusă efectiv încă din zorii statului medieval munteneș, Marian Coman o vede ca pe o redescoperire târzie, mai întâi figurat, în încoronările făcute de îngeri pe pereții mănăstirilor din Țara Românească începând cu jumătatea secolului al XVI-lea, iar mai apoi în mod real, în veacul al XVII-lea. Pe scurt, înainte de coroana domnilor munteni a existat schiptrul/ steagul oferit de otomani – „cea mai

veche atestare a schiptrului Țării Românești datează din vremea lui Vlad Călugărul” (p. 82) – iar înainte de alegerea domnului de către boieri a existat închinarea celor mai importanți boieri. Totodată, trebuie remarcate alte două mari plusuri ale articolului lui Marian Coman. Primul este că nu cade în capcana de a coborî cronologic mai jos de investitura otomană și de redescoperita tradiție bizantină a încoronării, deși observă asemănări succesoriale la începuturile statului muntenesc cu lumea mongolă. Al doilea este că, paradoxal, tocmai negarea încoronării poate deschide alte direcții de cercetare – „Înțelegerea domniei Țării Românești medievale ar avea însă mai mult de câștigat dacă istoricii ar renunța la încercările de a reconstitui o iluzorie ceremonie de încoronare, concentrându-se în schimb asupra analizei relațiilor dintre pretendenți, domni și cei câțiva «Big-men» din Țara Românească medievală” (p. 93). Inovator, studiul lui Marian Coman ar putea să nască polemici, în fond, una din marile mize ale cercetării istoriografice fiind polemica însăși. De altfel, această situație pare asumată încă de la început; conform unei practici des întâlnite, manuscrisul a fost citit încă din perioada genezei sale de o listă nu mică de colegi, autorul concluzionând: „*Firește* (s.m.) nu toți cei amintiți au fost convinși de justetea interpretării pe care o propun” (p. 63, n. 1).

Evocat mai sus, studiul lui Ovidiu Cristea observă în istoriografia românească absența unei dezbateri privind sursele, conceptele și metodele ce ar putea fi folosite în analiza ceremoniilor, adresând o întrebare fundamentală – „ce putem considera drept ceremonie?”. În ciuda unui număr important de contribuții venite din partea cercetătorilor problemei (p. 96, n. 3), lipsa unui dosar „*Philippe Buc*” românesc atrage necesitatea unei „discuții structurate” privind ceremoniile. „Absența unei literaturi de ceremonial pentru Țara Românească și Moldova înainte de secolul al XVIII-lea” (p. 96) îl aruncă pe istoric într-o mare de surse, din care acesta trebuie să decupeze mici fragmente de ceremonie; și asta în condițiile în care aceste mici fragmente conțin adeseori puține detalii, reprezintă ecouri târzii ale evenimentelor descrise ori sunt pline de clișee ce pot fi privite ca întâmplări reale de ochiul mai puțin experimentat. Banchetele sau ospețele domnești, unele, paradoxal poate, transformându-se în comemorări ale „vitejilor” căzuți în luptă, momentele prea puțin documentate ale declanșării războiului, preluarea domniei sau depunerea omagiului vasalic sunt tot atâtea ceremonii descrise de Ovidiu Cristea, care au în centrul lor domni moldoveni și munteni, precum Ștefan cel Mare sau Ștefan cel Tânăr, Nicolae Alexandru sau Mircea cel Bătrân. Mult mai dificilă este postura în care se regăsește istoricul atunci când o posibilă ceremonie se regăsește într-„un text de mult cunoscut, care a fost privit cel mult drept o poveste frumoasă” (p. 103). Nu în ultimul rând, studiul lui Ovidiu Cristea aduce în discuție și chestiunea periodicității în desfășurarea unei ceremonii – „putem considera drept ceremonii doar evenimente cu o anumită regularitate și repetitivitate sau putem include în această categorie și episoade excepționale cărora contemporanii – sau măcar unii dintre ei – le-au acordat o încărcătură simbolică?” (p. 98).

Anca Mihaela Sapovici analizează surse parentice bizantine și postbizantine din perspectiva raportului ceremonial/exemplaritate; într-o lume a modelelor, în care Modelul cel mai important este Dumnezeu, suveranii trebuie să constituie adevărate exemple pentru supușii lor. De aceea, textele selectate pun în scenă o panoplie a calităților pe care conducătorii trebuie să le posede și să le dezvolte pe parcursul vieții. Asemănarea cu Dumnezeu, înțelepciunea, sobrietatea, simțul măsurii, promovarea virtuților diverse sau judecarea echidistantă a supușilor sunt doar câteva dintre însușirile pe care trebuie să le aibă monarhul ideal. Pornind de la sursele de tradiție bizantină, în fruntea cărora așează *Sfaturile* lui Sinesius din Cirene pentru împăratul Arcadie și, trecând prin textele din spațiul românesc, din care nu lipsesc *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, autoarea își încheie lista textelor parentice prin *Sfătuirile* lui Nicolae Mavrocordat pentru fiul său, Constantin. „Deși oglinzile principilor redactate în spațiul cultural românesc – notează Anca Mihaela Sapovici – respectă

destul de fidel «rețeta» bizantină, demersul acestor autori este doar parțial mimetic: sfaturile lor sunt pragmatice [...] adaptate nevoilor momentului” (p. 117).

Studiul lui Andrei Timotin este asemenea unui palimpsest cultural ce are în centrul său practica celor 40 de liturghii postume, rând pe rând fiind descrise texte bizantine și românești, copiate sau traduse unele după celelalte, având ca punct comun comemorarea de 40 de zile. Cronologic, punctul de plecare pare a fi un text din secolul al VI-lea, păstrat în lucrarea *De mensibus* a lui Ioannes Lydus. Între straturile culturale succesive ce repetă slujba celor 40 de liturghii trebuie amintit *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos, scriere de secol al XVI-lea, care integrează texte mai vechi ce conțin elemente ale acestei practici comemorative, precum *Viziunea lui Isaia din Nicomedia* sau două povestiri cuprinse în *Dialogurile* papei Grigore cel Mare. *Nomocanonul* a pătruns în spațiul românesc, traducerea sa fiind regăsită atât în Țara Românească (în *Îndreptarea legii*, tipărită în 1652), cât și în Moldova (în *Pravila aleasă* a lui Eustratie Logofătul, finalizată probabil înainte de anul 1632), comemorările liturgice căpătând în perioada respectivă un aspect de polemică religioasă, practicile ortodoxe fiind combătute de clericii calvini transilvăneni. În ultima parte a studiului său, Andrei Timotin aduce în discuție două manuscrise din Transilvania, datând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, ce reproduc sau prelucrează fragmente din *Îndreptarea legii*. Analiza acestor două manuscrise îi permit lui Andrei Timotin să concluzioneze că „grupul de texte referitor la utilitatea liturghiilor funerare din pravila tipărită în 1652 se bucură la sfârșitul veacului al XVII-lea, în Transilvania, de o circulație independentă, având, cel puțin la origine, rațiuni polemice și identitare” (p. 125).

Studiul lui Radu G. Păun analizează un text unic în istoria ceremonialului din Țara Românească, *Sinodiconul Ortodoxiei*, tipărit la 1700 în Triodul lui Mitrofan al Buzăului. Scriere fundamentală, izvorâtă din victoria împotriva iconoclasmului, *Sinodiconul Ortodoxiei* este citit în prima duminică din Postul Mare (motiv pentru care a fost tipărit în Triod), desfășurarea liturgică a slujbei descrise la 1700 nemaifiind astăzi urmată de Biserica Ortodoxă Română. În evoluția sa bizantină și post-bizantină, această scriere a tins să capete un rol trans-istoric, fiind folosită și după dispariția propriu-zisă a iconoclasmului; deoarece „religia oficială a avut mereu tendința să asimileze o erezie nouă cu una veche”, *Sinodiconul* a devenit „un document cumulativ îndreptat împotriva tuturor ereziilor ce amenințau Biserica de Răsărit” (p. 130). A contribuit la aceasta și diversitatea geografică a spațiului ortodox, *Sinodiconul* căpătând nuanțe locale, bunăoară în Rusia, unde vestitul Paul de Alep observa că pe lângă pomenirea împăraților bizantini și a sfinților ce susținuseră cultul icoanelor, erau menționați sfinți locali ruși și suverani moscoviți, astfel că, după opinia aceluiași călător străin, „sărbătoarea zilei se confunda practic cu aceea a dinastiei și instituției monarhice” (p. 135). Autorul studiului observă că tipărirea *Sinodiconului* la 1700 în Țara Românească are loc pe fondul unor dispute confesionale mai largi, precum prozelitismul catolic în teritoriile transilvănene și rutene sau ofensiva calvină în Transilvania și Imperiul Otoman. Pe lângă ediția lui Mitrofan, Triodul s-a păstrat într-o altă traducere în limba română, datorată lui Alexandru Rusul, cel care cuprinde în traducerea sa și *Canonul patriarhului Metodie*, text pe care Radu G. Păun îl transcrie într-o anexă a studiului său, transcriere realizată cu multă acribie în privința ortografiei și a vocabularului manuscrisului.

De la Paul de Alep pornește și studiul Ioanei Feodorov, care analizează aparițiile icoanelor ca obiecte ale venerației în jurnalul celebrului călător. Parcurgând un spațiu întins în peregrinările sale, acesta a observat icoanele și folosirea lor în cadrul practicii religioase, în mai multe state și teritorii prin care a trecut. Astfel, în Rusia reprezentările sfinților sunt prezente nu doar în cadrul unor ceremonii speciale – liturgia săvârșită după întoarcerea țarului Alexei Mihailovici din campania împotriva suedezilor – ci și în cadrul unor momente cu caracter repetitiv, precum spovedania. Sărbătoarea pascală în Moldova sau cea a Crăciunului în Țara Românească sunt ipostaze în care icoanele însoțesc actul religios; reprezentările figurate ale sfinților în teritoriile pe care Paul și tatăl său, patriarhul Macarie,

le-au parcurs sunt comparate cu cele din comunitățile religioase ale Siriei. Excelentă cunoscătoare a lui Paul de Alep, Ioana Feodorov subliniază – o dată în plus prin acest studiu – larga utilizare ca sursă primară a jurnalului arhidiaconului din Damasc.

Tabloul ceremonialului din spațiul românesc este întregit prin studiul părintelui Daniel Oltean, care analizează intrarea în monahism și treptele monahale (rasofor, purtător al schimei mici și, în unele cazuri, al schimei mari), „cercetarea limitându-se la Moldova monastică din epoca lui Paisie Velicovschi” (p. 160). Etapele sunt prezentate distinct, elementele generale împletindu-se cu biografia lui Paisie, o biografie din care nu lipsesc, pe lângă elementele de ceremonial propriu-zis, unele evenimente ce surprind latura umană a celui ce a fost stareț la mănăstirea Dragomirna; rasofor din 1741, Paisie a primit mica schimă în 1750 și marea schimă în 1763. Autorul insistă mai mult asupra părții dedicate marii schime, observând că în Moldova aceasta poate fi documentată încă din secolul al XV-lea, trecerea de la schima mică la cea mare făcându-se în împrejurări diferite, ca adoptarea monahismului anahoretic ori semi-anahoretic ori înainte de preluarea unei demnități cu caracter administrativ, precum cea de egumen. Tunderea, schimbarea numelui sau vestimentația sunt elemente ce însoțesc ceremonialul monahal, părintele Daniel Oltean fiind unul din cunoscătorii profunzi ai acestuia în lumea bizantină și post-bizantină.

În studiul său, Andrei Pippidi se oprește asupra ritualului aulic fanariot, într-o perioadă în care „domnii recurg la ceremonial pentru a-și afirma autoritatea în public și găesc instrumente de comunicare și persuasiune mai eficiente decât în trecut” (p. 174), în centrul analizei găsindu-se Nicolae și Constantin Mavrocordat. În cazul primului, este relevată importanța cuvântului ca parte a ceremonialului, fie el ca discurs rostit public, fie ca text scris, rezultând astfel un cerc de „adulatori oficiali” (p. 175), din care se desprind portrete diverse, precum cel al lui Gheorghe Hrisogon, autor atât al unor elogii citite la sărbătorile de Crăciun sau Paști, cât și al unor omagii versificate adresate domnului; nu doar de prezent, ci și de viitor se preocupa Nicolae Mavrocordat, astfel că „Neculai Costin și Axinte Uricariul scriau la comanda sa și el era negreșit primul lor cititor” (p. 177). La rândul său, Constantin Mavrocordat, domn ce a adus profunde schimbări societății românești în secolul fanariot, a folosit diverse mijloace pentru a-și crea o imagine publică favorabilă. Astfel, s-a păstrat un manuscris ce conține discursul său de la încoronarea din 1731 și ceremonia încoronării din 1735; patru ani mai târziu „l-a însărcinat pe Constantin Dapontes [...] să regizeze felicitările anuale de Crăciun, dintre care prima cuvântare a fost în grecește, a doua în latinește, a treia în românește” (p. 179). Merită amintită și ideea redactării unei biografii oficiale a aceluiași domn, deși rezultatul datorat lui Petros Depasta, a fost mult sub așteptări. Studiul lui Andrei Pippidi are meritul de a evidenția importanța acordată ceremonialului la curțile fanariote de la București și Iași, ceremonial ce ne apare ca fiind cu atât mai important într-un secol al domniilor scurte și întretăiate.

Cine citește în mod constant documente emise de o autoritate princiară – bunăoară actele domnești din Țara Românească – parcurge un proces evolutiv de percepție a textului. Astfel, dacă la început scrierea apare drept repetitivă, plină de clișee, încărcată de răceală și sobrietate, ulterior același text poate fi citit sub forma unui cod, binecunoscut celui care l-a redactat (scribul de cancelarie), celui în numele căruia a fost redactat (principele, în sensul cel mai larg al termenului) și celui căruia i-a fost adresat (beneficiarul actului, o persoană sau o comunitate de oameni); codul respectiv este atât de conservator, încât uneori transformările bruște și numeroase pot rupe comunicarea dintre emitent și destinatar. Studiul lui Ovidiu Olar trece dincolo de granița textului scris și analizează „documentele valahe de epocă fanariotă” dintr-o perspectivă nouă, cea a raportului dintre cuvânt și imagine. Mai precis, sunt citite (și „privite”) mai multe acte domnești din secolul al XVIII-lea, în care apare reprezentată Milostenia, precum în hrisovul din 10 august 1753 al lui Constantin Racoviță, unde aceasta este „figurată ca o femeie”, ce „ține în mâna dreaptă Soarele și în mâna stângă un filacter” (p. 182). Nefiind singura virtute reprezentată în documentele epocii fanariote –

autorul amintește și Dreptatea, Tăria, Înțelepciunea, Nădejdea – Milostenia pătrunde în cancelaria domnească, „asumă un pronunțat caracter filantropic și îmbracă veșminte de virtute princiară” (p. 189). S-ar mai putea specula faptul că apariția Milosteniei era și o formă de exercitare a puterii domnești asupra supușilor cărora, prin hrisovul primit, li se confirma o posesiune mai veche, li se dădea una nouă sau erau „ertați” de diverse contribuții datorate vistieriei, tot astfel cum emitentul documentului era „domn din mila lui Dumnezeu”, formulă exprimată în mod tradițional în intitularea actului. Ovidiu Olar nu se oprește la actele de cancelarie din epoca fanariotă, ci caută originea Milosteniei atât în texte contemporane, cât și în surse mai vechi; studiul său, căruia îi anexează treisprezece figuri, promite o cercetare ulterioară mult extinsă.

Emanuela Timotin, editoarea volumului, așa cum arătam încă de la început, și-a dedicat studiul său versificării în românește a unui apocrif – *Visul Maicii Domnului*. Text de dimensiuni reduse, apărut în spațiul italian la sfârșitul secolului al XIV-lea, *Visul* „povestește că Fecioara are o viziune onirică a Patimilor. Hristos o trezește, îi confirmă carcerul profetic al visului și îi spune că moartea lui va aduce credincioșilor viață veșnică. Textul se încheie, cel mai adesea, cu promisiunea unor beneficii destinate tuturor celor ce cred în veridicitatea viziunii onirice” (p. 202). Păstrat – așa cum arată autoarea – în 54 de manuscrise la Biblioteca Academiei Române din București, apocriful prezintă o versificare ocazională, parțială și foarte simplă. *Visul Maicii Domnului* are afinități cu poezia liturgică (*Prohodul Domnului*), dar și cu poezia „tradițională” sau „populară” (*Maica Domnului în căutarea Fiului, Miorița*). Faptul că Emanuela Timotin și-a lăsat la finalul volumului tocmai studiul său ar putea fi explicat printr-o modestie a editorului, dar și prin faptul că obiectul cercetării sale, *Visul Maicii Domnului*, are o „transmitere” care „a continuat până în zilele noastre” (p. 203). Astfel, anumite elemente de ceremonial analizate în volumul de față ating uneori o răspândire prelungită, plecând dintr-un Ev Mediu ce stătea să se încheie și ajungând până în perioada recentă.

Volumul coordonat de Emanuela Timotin, asemenea unui poliedru cu fețe diverse, ar putea beneficia de foarte multe concluzii. Dintre acestea am să aleg una dintre cele mai neconvenționale, pornind de la o replică dintr-un film (*True Detective*), în care se investighează un șir de crime rituale: „Dacă interpretezi o probă într-un anumit fel, începi să răstălmăcești faptele ca să se potrivească; te sabotezi singur”. Deși afirmația s-ar potrivi în general cercetării istorice, ea capătă o conotație aparte în cadrul specific al analizei ceremonialului; izvoarele istorice – „probele” amintite mai sus – au un pronunțat caracter simbolic, iar interpretarea lor eronată poate duce spre unele piste ce au prea puțin în comun cu modul în care respectivul ceremonial era privit în epocă.

Liviu Marius Ilie
Universitatea din Craiova
România

Mihai ENĂCHESCU, *Pérdida y sustitución de arabismos en español*, Szeged, Editorial SZTE JATEPress, 2020, 244 páginas, ISBN 978-963-315-431-1.

Tal y como es consabido, después de los elementos de origen latino, el elemento árabe representó la capa más importante del léxico español hasta el siglo XVI. A lo largo del tiempo, muchos investigadores le han dedicado un gran número de estudios y en esta misma línea se inscribe el amplio estudio llevado a cabo por Mihai Enăchescu, *Pérdida y sustitución*

de arabismos en español, recién publicado por la Editorial SZTE JATEPress. No obstante, como el autor aborda un aspecto menos investigado del tema, su aproximación resulta novedosa e interesante. En concreto, el estudio constituye un minucioso análisis, diacrónico y sincrónico a la vez, del elemento árabe en español desde el punto de vista del reemplazo de los arabismos en la lengua contemporánea.

Además de la *Introducción* general, el libro consta de siete amplios capítulos, que presentaremos a continuación. El primer capítulo (*Influencia de la lengua y cultura árabes en español*) aporta imprescindibles datos de índole histórica, social y cultural sobre la presencia árabe en la Península Ibérica y describe el contexto en el que se prestaron los arabismos en español. Se ofrece también una somera, pero útil tipología de los arabismos (directos e indirectos) y una clasificación por campos semánticos.

Los demás capítulos constituyen el análisis propiamente dicho e indagan varios campos léxicos en cuanto a su evolución semántica, vigencia, pérdida y sustitución en el español contemporáneo. Estructuralmente, cada capítulo se organiza de la siguiente manera: (i) unas consideraciones generales sobre el campo estudiado y su evolución; (ii) el análisis propiamente dicho de los arabismos, que es la parte más amplia; (iii) conclusiones sobre el campo investigado. Además del significado, el análisis proporciona informaciones acerca de la etimología de cada palabra, atestiguaciones relevantes extraídas de varios corpus y comentarios pertinentes sobre los datos lingüísticos presentados.

El segundo capítulo, *Fruta, verdura y hortaliza*, ilustra un campo léxico muy bien conservado a lo largo del tiempo, a diferencia de los demás campos investigados en el libro, que se centran en la sustitución de los arabismos. Como la fruta, la verdura y la hortaliza representan elementos presentes en la vida diaria y se utilizan en la alimentación humana, no sorprende que las palabras analizadas en este capítulo se hayan conservado casi todas sin cambios semánticos. Sin embargo, como lo subraya el autor, “no todos los términos tienen la misma vitalidad” hoy en día. Además, se menciona el caso más curioso de sustitución de una palabra romance por un arabismo, ya que por lo general sucede lo contrario: *aceituna* reemplaza a *oliva*, y *zanahoria* a *pastinaca* (página 52). A nuestro juzgar, el capítulo resulta interesante, puesto que ofrece un ejemplo de campo conservado, que ayudará al lector a entender de manera contrastiva la evolución de los demás campos. Así se explican los factores extralingüísticos que han favorecido, por un lado, la conservación de algunos campos y, por otro, el reemplazo de otros campos léxicos.

En lo que sigue, el estudio presenta campos representativos que se han perdido, sustituidos por vocablo de otro origen. En el tercer capítulo, se presenta el campo de los pesos, medidas y monedas que circulaban en el territorio hispánico. El autor explica que tal pérdida, que se ha producido gradualmente, se debe a varios acontecimientos históricos, a saber, la introducción del sistema decimal métrico a partir del año 1849 y, por otro lado, la unificación monetaria y la introducción de la peseta (1868). Esto hizo que las denominaciones de pesos, medidas y monedas se perdieran o se volvieran términos anticuados. Cabe mencionar que, de los 16 vocablos analizados, seis aún se utilizan, tres sin cambio de significado (*quilate*, *quintal* y *tara*) y tres pasando por un cambio (*adarme*, *arroba* y *maquilla*). Los demás han caído en desuso, aunque algunos siguen utilizados en variantes regionales.

El cuarto capítulo está dedicado a *Los nombres de oficios: profesiones, cargos militares y cargos públicos*, un campo estrechamente ligado a la realidad histórica y sociocultural. Por ello, de los vocablos que se usaban en la Edad Media para nombrar varias profesiones y cargos (militares o públicos) muy pocos se conservan con el mismo significado, mientras que el resto ha sido reemplazado por otras voces. En lo que concierne a la evolución de este campo, se pueden distinguir varias tendencias: la conservación, la desaparición y la sustitución. Algunos vocablos de origen árabe se mantienen sin cambio semántico (como *albañil*, *alfarero*) o con cambio (*alcalde*, *azafata*, etc.). Por otro lado, se

observa la desaparición (casi) total de los arabismos (*alamín, almogávar*) y la sustitución por otras voces. Estas últimas pueden ser (i) cultismos de origen latino, (ii) palabras patrimoniales (heredadas), (iii) creación interna (por derivación o composición), o sea (iv) préstamos de otros idiomas romances (italiano y catalán). Se menciona también el caso especial de *alcaller* que ha sido sustituido por alfarero, otro arabismo.

Otro campo léxico de origen árabe y bien representado en el español medieval es el de la alquimia, que se analiza en el quinto capítulo: *Vocabulario de la alquimia medieval: minerales, metales y productos químicos*. Como la ciencia árabe se encontraba más avanzada que la europea en general, el español ha tomado prestado casi todo su vocabulario científico de aquella época del árabe. El autor pone de relieve que la dinámica de este campo en diacronía ha consistido en cambios y soluciones de sustitución muy variados. Hay palabras que sobreviven en el español contemporáneo sin cambiar de significado y otras que se conservan con un cambio semántico notable; pero también unos vocablos han sido sustituidos por latinismos, palabras patrimoniales, compuestos científicos y populares, préstamos, otros arabismos, por último, y un arabismo perteneciente a este campo desaparece por completo.

Después de presentar el campo de los minerales y de los productos químicos, el autor analiza en los siguientes dos capítulos la medicina medieval, dominio al que se le han dedicado dos capítulos distintos por la complejidad del campo. En concreto, el sexto capítulo trata de las enfermedades y afecciones (*Medicina medieval I*), y, por otro lado, en el séptimo, se analizan los remedios curativos (*Medicina medieval II*). El número elevado de arabismos relacionados con la medicina indica por sí mismo el nivel alcanzado por la medicina árabe en la Península Ibérica durante el Medioevo. Se analizan 13 nombres de enfermedades, malestares o afecciones y de estos solo tres se conservan (*achaque, alifafe, jaqueca*), mientras que los demás han sido eliminados o reemplazados por otras palabras de orígenes diferentes.

En *Medicina medieval II: remedios curativos*, se analiza un inventario de 30 arabismos que designaban plantas, sustancias minerales, pociones y destilados que tenían en el Medioevo algún uso médico o veterinario. Se observan las mismas tendencias general igual que en el caso de otros campos: doce términos se mantienen sin cambio de significado, aunque ya no se usen como remedios curativos (*alcanfor, bórax, jarabe, momia, talco*, etc.), tres desaparecen por completo y los demás han sido sustituidos.

En estrecha relación con lo investigado anteriormente, la presentación de los campos continúa con el capítulo dedicado a los *Productos de belleza medievales*, que cierra el análisis lingüístico. De las 12 voces de origen árabe empleadas en la Edad Media para designar distintos productos cosméticos, siete se mantienen sin cambiar de significado, mientras que las demás se han eliminado o sustituido. El autor menciona, en la página 217, que “las palabras supervivientes, a su vez han tenido competidores a lo largo de los tiempos” y algunas palabras, como *albayalde*, ya no se usan para indicar productos cosméticos.

En las *Conclusiones* finales del libro se presentan de manera somera las tendencias generales que se han notado acerca de los campos investigados. El mérito de la investigación publicada por Mihai Enăchescu consiste en observar diacrónicamente la dinámica de una capa léxica importante del español (medieval) y su situación en sincronía. El estudio minucioso y la información precisa sobre una gran cantidad de palabras pone de relieve la capacidad por parte del autor de dominar un tema tan complejo como el de los arabismos, que implica aspectos históricos, culturales, sociales, sociolingüísticos, lingüísticos (de semántica, lexicología, etimología, etc.).

Como conclusión del estudio, cabe decir que en la mayoría de los campos de arabismos las cosas no son tan tajantes. En concreto, hay palabras que se han perdido, pero también hay otras que sobreviven, pero de uso y vigencia diferentes, pasando o no un cambio semántico a lo largo del tiempo. Por tanto, este fondo ha conocido tanto una pérdida y reemplazo como también conservación (con o sin cambios semánticos), adaptación e incluso revitalización. Algunas palabras de origen árabe, aunque en desuso en la lengua

contemporánea estándar, siguen usándose en algunas variantes regionales, pero se consideran obsoletas. Las soluciones de sustitución son muy variadas, a saber, cultismos de origen latino, palabras patrimoniales, creación interna (por derivación o composición - compuestos científicos y populares), préstamos de otros idiomas romances (italiano, catalán, incluso inglés), sustitución por otros arabismos.

Además de los corpus de textos consultados, la amplia bibliografía a la que ha recurrido el autor está constituida por una variedad de diccionarios y estudios lingüísticos, presentados al final del libro. Para ilustrar solo algunas fuentes bibliográficas, mencionaremos los diccionarios generales del español, históricos y etimológicos, las historias de la lengua española, los estudios dedicados a los arabismos y a la influencia árabe, obras generales de semántica, lingüística románica y gramática histórica. Notamos las referencias a obras clásicas e imprescindibles a la hora de investigar los arabismos, pero también estudios de fecha más reciente. No por último, la bibliografía comprende obras que versan sobre la civilización árabe en la Península durante el Medioevo. Asimismo, tal como se desprende de las referencias a lo largo del libro, pero también de la bibliografía, el estudio de Mihai Enăchescu presentado en este libro es el resultado de muchos años de investigación y refleja su preocupación e interés por el tema. El autor ha publicado ya un rosario de estudios sobre los arabismos, lo cual le ha permitido ahondar la bibliografía y el tema investigado.

Al final del libro se ofrece un útil índice alfabético de los arabismos, que facilita al lector la búsqueda de las voces a las que se hace referencia en el estudio.

En suma, tras leer el libro de Mihai Enăchescu, como los campos va presentándose como un *continuum* lógico y organizado, se puede notar la estructura clara y bien articulada de la investigación. Cada capítulo se basa en el anterior y facilita al lector especializado o no la comprensión del capítulo siguiente. Dicha fluidez de la exposición, la precisión de la información científica, el rigor metodológico, la presentación clara de una gran cantidad de datos lingüísticos, los ejemplos atentamente escogidos de los corpus hacen que la lectura del estudio llevado a cabo por Mihai Enăchescu sea una experiencia enriquecedora y fructífera para cualquier lector.

Răzvan Bran
Universidad de Bucarest
Rumanía

Jenő FARKAS, **TOP 2000 Magyar – román szótár. A 2000 legfontosabb magyar szó példamondatokkal // TOP 2000 Román – magyar szótár. A 2000 legfontosabb román szó példamondatokkal (Dicționar maghiar – român // Dicționar român – maghiar)**, Budapesta, Editura Tinta, 2020, vol. I, 177 p., ISBN 978-963-409-235-3, vol. II, 177 p., ISBN 978-963-409-234-6.

Într-un timp în care piața de carte pare invadată de titluri care de care mai atractive, apariția unui nou dicționar trebuie să aibă o anumită justificare, cel puțin din punctul de vedere al autorului, care consideră că, prin lucrarea pe care o propune publicului larg, răspunde unei nevoi reale a pieței căreia i se adresează și își aduce aportul în ceea ce privește explorarea și cartografierea domeniului în care se încadrează dicționarul propus.

Volumele *Top 2000 maghiar – român*, respectiv *Top 2000 român – maghiar*, realizate de Farkas Jenő, răspund unei necesități a vorbitorilor de limba română și maghiară și se înscriu în seria dicționarelor frazeologice bilingve care au marele merit de a privi limba în

funcțiune, atât în varianta orală, cât și în cea scrisă. Mai mult decât atât, dicționarele pornesc în explicarea termenilor și a expresiilor în limba română de la realitățile pe care le oferă utilizarea limbii într-un context lingvistic preponderent maghiar, în care bilingvismul este experimentat la nivelul cotidianului și nu reprezintă doar o temă de cercetare, abordată teoretic. Prin toate compartimentele sale, dicționarul se adresează unui public larg, compus din elevi, studenți, traducători, cadre didactice, jurnaliști, cercetători, scriitori, cititori interesați de utilizarea corectă a limbii române și de corespondențele care se stabilesc între limba maghiară și limba română.

Volumele au în vedere toate nivelurile de utilizare a limbii: fonetic, ortografic, ortoepic, morfologic, lexical și sintactic, iar abordarea propusă este integratoare și nicidecum trunchiată, particularitate a dicționarilor bilingve tradiționale, care abordează termenii izolat, în absența unui context lingvistic de utilizare. Din acest punct de vedere saltul calitativ oferit de prezenta lucrare este considerabil, întrucât termenii și expresiile incluse în dicționar sunt integrate în contexte uzuale. De pildă, verbul *a ilustra*, pentru care *Dicționarul explicativ al limbii române* înregistrează nu mai puțin de patru definiții, este inclus în prezenta lucrare într-un context particular, din care sensul se deduce cu ușurință și în care se raportează la termenul din limba maghiară: „*ábrázol*: Leonardo da Vinci festménye az utolsó vacsorát *ábrázolja*. // *a ilustra* [*á i-lusz-trá*]: Tabloul lui Leonardo da Vinci ilustrează cina cea de taină”. La rândul său, transcrierea fonetică în limba maghiară a cuvintelor-titlu din limba română, așezată între paranteze pătrate, după cum se observă în exemplul anterior, își dovedește pe deplin utilitatea și reprezintă încă un efort de a cărui necesitate autorul este conștient și pe care acceptă să îl întreprindă, tocmai pentru a facilita învățarea expresiilor și a cuvintelor în limba română.

Chiar dacă termenii uzuali incluși în dicționar nu pot fi schimbați ușor, întrucât vocabularul de bază al unei limbi este rezistent în timp, ei pot fi organizați într-un alt mod, unul mult mai atractiv și mai util pentru cercetătorii, elevii și studenții din prezent, dar nu numai. Viziunea propusă de autor și materializată în paginile celor două cărți poartă amprenta contemporaneității, a imperativelor actuale ale cunoașterii și utilizării unei limbi. Este știut că este necesară o actualizare periodică a dicționarilor și a lucrărilor gramaticale, întrucât realitățile se schimbă sub influența noilor tehnologii, motiv pentru care și vocabularul, și procesul comunicării comportă mutații ce fac dificilă orientarea vorbitorului și a cititorului în hățișul de posibilități lingvistice aparent inepuizabile. Prin apelul la dicționar, lucrurile se simplifică, iar contururile greu de descifrat se supun rigorilor gramaticale ale limbii și se volatilizează sau, dimpotrivă, își accentuează particularitățile prin confruntarea cu norma gramaticală.

Recunoscut pentru capacitatea de a crea punți între culturi, autor de lucrări remarcabile atât în limba română, cât și în maghiară, autorul este o voce avizată, care cunoaște din interior realitățile lingvistice ale ambelor limbi din care își extrag materialul dicționarele *Top 2000 maghiar – român* și *Top 2000 român – maghiar*. Numele autorului reprezintă prin el însuși un garant al calității și al utilității lucrării, știute fiind colaborările apropiate ale profesorului cu îndelungată experiență cu școlile cu predare în limba română din Ungaria, cu cele de limbă maghiară din România și aplecarea de care dă dovadă față de nevoile reale ale elevilor și studenților în ceea ce privește învățarea limbii române, dar nu numai. Cu o personalitate proprie, marcată de cunoașterea nevoilor reale ale doritorilor de cunoaștere de limbă maghiară sau de limbă română din România și Ungaria, dicționarele propuse de Farkas Jenő întrunesc toate calitățile necesare unei lucrări de o extremă utilitate și sunt rodul unei munci asidue, întinse pe mai mulți ani tocmai datorită conștientizării de către autor a importanței fondatoare, din perspectiva contemporaneității imediate și a viitorului, a demersului său.

În concluzie, Farkas Jenő nu propune o simplă carte care să servească drept suport pentru praf într-o bibliotecă, cum, din păcate, ajung atâtea altele, ci oferă un instrument de

lucru util în cel mai înalt nivel cu putință, care depășește cu mult limitele necesităților didactice.

Florin Cioban
Universitatea din Oradea/ Universitatea ELTE, Budapesta
România/ Ungaria

Vali Nastasia GANEA, Valea Sălăuței. Repere onomastice, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, 206 p., ISBN 978-606-020-235-6.

Lucrarea *Valea Sălăuței. Repere onomastice*, semnată de Vali Nastasia Ganea, reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea sistemului antroponimic nășăudean, dintr-o zonă mai puțin investigată până acum din această prismă și care, după cum mărturisește și autoarea, a găzduit, pe o perioadă de aproximativ un secol, 1762–1851, Regimentul grăniceresc II. Concretizat inițial într-o teză de doctorat, studiul întreprins de Vali Nastasia Ganea, cu acribie și pasiune, asupra antroponimiei de pe Valea Sălăuței are nu numai meritul de a fi cea mai amplă și mai completă investigație referitoare la numele de persoane din această regiune, ci și calitatea de a fi fost realizat în consonanță cu cele mai recente câștiguri metodologice și de interpretare ale onomasticii românești actuale.

Lucrarea se deschide cu o *Prefață* (p. 7), semnată de prof. univ. dr. Daiana Felecan, urmată de un *Cuvânt-înainte* (p. 15), în care autoarea precizează că obiectivul principal al cercetării antroponimiei Văii Sălăuței a fost completarea „numeroaselor și variatelor subiecte legate de acest areal, pentru care lipsesc studiile de antroponimie”. Cele cinci capitole ale cărții, inegale ca dimensiuni, dar coerente și ordonate logic, prezintă, cu competență, elemente fundamentale ale cercetării onomastice românești: *Repere istorico-geografice ale zonei cercetate* (p. 17), *Din istoricul cercetărilor de onomastică din Țara Năsăudului* (p. 31), *Onomastică* (p. 52), cu subcapitolele *Nume de familie* (p. 52) și *Nume de botez* (p. 98), *Fapte de limbă* (p. 144), structurate pe cinci categorii, *Fonetică* (p. 145), *Vocalism* (p. 146), *Morfologie* (p. 147), *Vocabular* (p. 150), *Diminutive și hipocoristice* (p. 151), și *Mic dicționar de termeni antroponimici* (p. 153). Lucrarea este întregită de un *Abstract* în limba engleză (p. 169), de o *Bibliografie* amplă (p. 191) și de un *Index auctorum* (p. 203).

În primul capitol, *Repere istorico-geografice ale zonei cercetate*, autoarea prezintă cadrul geografic al arealului supus analizei, apoi câteva aspecte istorice referitoare la modul de formare a localităților de pe Valea Sălăuței, precum și unele date demografice, prezentate diacronic și sincron. Aceste informații sunt necesare pentru a înțelege sistemul antroponimic din zona cercetată, astfel încât, spune autoarea, pentru localitățile Romuli și Dealul Ștefăniței, „trebuie să luăm în considerare și faptul că, potrivit onomasticii, o bună parte dintre locuitori au origine maramureșeană” (p. 19). De asemenea, Vali Ganea se oprește asupra atestării istorice a localităților anchetate și a etimologiei fiecărui oiconim. De exemplu, în ceea ce privește originea oiconimului *Dealul Ștefăniței*, autoarea trimite la un diminutiv creat de la un antroponim feminin, *Ștefana* (p. 23); totuși, considerăm că, în absența unor dovezi clare, trebuie menționată și forma de masculin, *Ștefăniță*, diminutiv, cu sufixul *-iță*, de la *Ștefan* (vezi *Ștefăniță Vodă*).

Cel de-al doilea capitol, *Din istoricul cercetărilor de onomastică din Țara Năsăudului*, reprezintă un periplu de la studiile monografice din 1901 la articolele de presă și la revistele de cultură care prezintă Țara Năsăudului sub diverse aspecte. Autoarea evaluează cu obiectivitate și profesionalism studii, articole, monografii, lucrări (auto)biografice, memorii, redactate de lingviști și de istorici, geografi sau ziariști români, ori de călători străini, din trecut sau din zilele noastre, care au abordat problema toponimiei și a

antroponimiei născădute. Remarcăm observațiile pertinente pe care autoarea le face pe marginea fiecărui studiu discutat, precum și demersul etimologic care are ca obiect numele de familie *Mureșanu* și *Coșbuc*, în privința celui dintâi autoarea afirmând: „O parte dintre persoanele care au numele de familie *Mureșanu* sunt, cu siguranță, maramureșeni, și numai o altă parte își au numele de la toponimul *Mureș* + sufixul *-anu*” (p. 83).

Partea cea mai consistentă a lucrării, consacrată *Onomasticii*, este o analiză diacronică și sincronică a numelor de persoană de pe Valea Sălăuței. Cele două mari subcapitole ale acestei secțiuni, *Nume de familie* și *Nume de botez*, cuprind, pe lângă aspecte generale referitoare la fiecare clasă în parte, o prezentare minuțioasă a particularităților proprii ale fiecărei categorii pentru secolele al XVIII-lea–al XXI-lea. Numele de familie au fost clasificate, pentru fiecare perioadă mare de timp, după proveniența din prenume, toponime, nume de ocupații și meserii, nume etnice, porecle, urmărindu-se evoluția, frecvența, variantele și formele grafice și câteva aspecte etimologice. Analiza diacronică a numelor de familie și statisticile efectuate, ilustrate și sub forma unor indicatori grafici, scot în evidență nivelul de conservatorism al fiecărei comunități, precum și faptul că „dispariția unor nume de familie și reapariția lor într-o altă perioadă de timp probează faptul că unele familii sau descendenți ai acestora s-au întors la vatra strămoșească. La fel, prezența unor nume în unul sau două areale, într-o perioadă veche, și apoi existența lor, mult mai numeroasă, într-o altă arie sunt indicii ale strămutărilor în cadrul zonei” (p. 82).

Cele mai multe etimologii sunt bine stabilite, autoarea utilizând, în acest scop, cele mai valoroase și consacrate lucrări de profil, precum și dicționarele românești fundamentale. În cazul numelui de familie *Lăcătuș* (cu formele grafice *Lacatuș*, *Lacătuș*, *Lacatiș*, *Lăcățiș*) se impune, însă, o precizare. Deși afirmă că multe nume „provin chiar din elemente maghiare” (p. 69), pentru *Lacatiș*, Ganea trimite la „*lacăt*, s.n. < magh. *lakat* (Ciorănescu 2001: s.v., după Cihac, Galdi, Berneker)” (p. 69). Totuși, numele menționate mai sus nu sunt derivate pe teren românesc de la *lacăt*, așa cum reiese din cele spuse de autoare, ci provin din numele maghiar *Lakatos* < *lakatos* ‘lăcătuș’. Sufixului maghiar *-os* îi corespunde în limba română *-uș* și, în multe cazuri, *-iș*, *-iș* (vezi și Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, Editura Academiei, 1970, p. 171; Dumitru Loșonți, *Observații în legătură cu cercetarea numelor de familie românești, cu referire specială la numele din Maramureș*, în Simion Iuga (coord.), *Cultură și civilizație românească în Maramureș*, vol. V, Simpozionul Național de la Săliștea de Sus, august 2014, Cluj-Napoca, Risoprint, 2015, p. 41).

În cel de-al doilea subcapitol, folosind aceleași criterii metodologice, autoarea discută, individual, prenumele bărbătești și femeiești, începând cu secolul al XVIII-lea, grupate în patru categorii: prenume religioase, derivate și hipocoristice, prenume profane și de alte origini, incluzând aici numele de proveniență slavă, greacă, maghiară etc. Pentru fiecare prenume, este notată frecvența și este stabilită etimologia, făcându-se trimiteri la bogata bibliografie de specialitate consultată. Autoarea surprinde și legătura antroponimiei cu tradițiile și obiceiurile strămoșești, analizând schimbările de prenume datorate vinderii și răscumpărării copilului pe fereastră pentru a-l feri de boli sau de moarte și formele sub care apar consemnate acestea în documentele oficiale. Analiza comparativă a prenumelor bărbătești și femeiești pe cele patru secole scoate în evidență dinamica sistemului antroponimic și tendința inovatoare manifestată în acest domeniu.

Un capitol aparte este rezervat *Faptelor de limbă*, în care ni se prezintă modul cum reacționează inventarul antroponimic la principalele particularități fonetice, morfologice și sintactice ale graiului vorbit în localitățile care fac obiectul cercetării. Exemplele oferite confirmă legătura strânsă care există între antroponimie și dialectologie, legătură susținută de faptul că multe nume de persoană (în special, nume de familie) sunt, la origine, elemente ale lexicului comun, supunându-se, deci, aceluiași legi lingvistice. Un subcapitol este dedicat diminutivelor și hipocoristicelor, autoarea ilustrând, cu exemple concludente, diferite sufixe diminutive.

Micul dicționar de termeni antroponimici vine în ajutorul persoanelor care se inițiază în studiul antroponimiei. De asemenea, demnă de remarcat este bibliografia variată și vastă de la sfârșitul lucrării, adecvată temei și valorificată în mod responsabil.

Lucrarea *Valea Sălăuței. Repere onomastice* semnată de Vali Nastasia Ganea completează cercetările antroponimice românești și nu numai, fiind valoroasă prin materialul foarte bogat și prin analiza diacronică, sincronă și comparativă a numelor de persoană. Observații făcute nu scad valoarea cărții, care devine un important instrument atât pentru specialiști, cât și pentru persoanele pasionate de studiul antroponimiei.

Adelina Emilia Mihali

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca
România*

Ana-Maria GÎNSAC (coord.), Iosif CAMARĂ, Dinu MOSCAL, Mădălina UNGUREANU, **Practici de traducere a numelor proprii în scrisul românesc premodern (1780–1830)** [Translation Practices of Proper Names in the Romanian Pre-modern Writing (1780–1830)], Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 268 p., ISBN 978-606-714-402-4.

Într-o perioadă în care limba română nu dispune de un studiu privind procedeele de transpunere a numelor proprii străine în limba română, un colectiv de cercetători de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și de la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” a luat inițiativa publicării volumului *Practici de traducere a numelor proprii în scrisul românesc premodern (1780–1830)*. În această lucrare, autorii organizează răspunsurile unei cercetări asupra practicilor curente de transpunere a numelor proprii străine în limba română premodernă. Considerăm necesar să menționăm faptul că acest studiu sistematic rezumă efortul autorilor implicați într-un proiect de cercetare dedicat sprijinirii tinerelor echipe de cercetare (PN-II-RU-TE-2014-4-1108), finanțat de CNCS – UEFISCDI, în perioada octombrie 2015 – noiembrie 2017, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

În urma aprofundării subiectului, cercetătorii au realizat un corpus (cca 25 000 de fișe) care ar putea fi valorificat în viitor printr-o cercetare asupra adaptării numelor proprii în fiecare text, adăugând permanent texte care aparțin scrierilor în limba română premodernă, dar și altor perioade istorice ale limbii române. Realizarea unui asemenea proiect dedicat procedeelelor de traducere a numelor proprii, ca problematică și cantitate de informație, a presupus o activitate susținută, valorificând o componentă filologică (întrucât prezintă textele studiate și sursele acestora) și una lingvistică (aspectele traductologice, caracteristicile formale și semantice).

Neavând drept obiectiv epuizarea subiectului, filologii au urmat o schemă bine gândită. Selecția textelor pentru obținerea corpusului de nume proprii a fost făcută după 4 criterii: diversitate tipologică în privința conținutului (geografii, istorii, biografii, jurnal de călătorie, roman istoric), diversitate editorială (texte tipărite, manuscrise), diversitate lingvistică (limbile sursă fiind italiana, germana, franceza, neo-greaca, rusa, slavono-sârba), diversitate regională (textele provin din Moldova, Transilvania, un text muntenesc și o copie moldovenească după un original muntenesc). Pentru acest studiu, autorii au avut grijă să aleagă o singură variantă a unui singur text, luând în considerație bogata tradiție textuală, cu variatele de traducere și copiile lor. Acest aspect este discutat pe larg în capitolul *Izvoare: traducerile și sursele lor*. Studiul procedeelelor sau strategiilor de traducere a numelor proprii a fost atent realizat pe baza unui fișier reprezentativ de nume proprii, în format electronic, care a furnizat informații paralele ale traducerilor românești alături de textele-sursă.

Textele alese pentru studiul traductologic al numelor proprii au fost ortografiate cu caractere chirilice. Numele proprii au fost reproduse cu grafia din textul chirilic, aceasta fiind esențială pentru discutarea procedeelelor de adaptare grafică și fonetică, iar în ceea ce privește nivelul morfologic și semantic a fost adoptată metoda transcrierii interpretative. Firește, slovele care nu au necesitat o atenție sporită sunt cele cu valoare fonetică unică, iar pentru slovele care ar fi putut avea mai multe valori, având mai multe probleme de interpretare, au fost discutate într-un capitol separat *Adaptarea grafică și fonetică*. Cu puține excepții, accentul numelor proprii a fost notat așa cum apare în surse.

După o scurtă introducere menită să ajute cititorul în înțelegerea conținutului acestei lucrări, în capitolul *Izvoare: traducerile și sursele lor* sunt prezentate pe larg cele mai importante trăsături ale textelor selectate. Autorii utilizează o bogată bibliografie și completează cu informații imaginea fiecărui text. Astfel, cu o perspectivă critică asupra paternității acestor traduceri, cercetătorii s-au oprit asupra următoarelor texte: Buffier, *De obște gheografie* (Iași, 1795); Campe, *Descoperirea Americii* (Buda, 1816); Catiforo, *Viața Marelui Petru* (Iași, 1788); Delaporte, *Voiajorul francez* (1785); Domairon, *Istoria universală* (București, 1826–1827); D'Orville, *Istoria Americii* (Iași, 1795–1800); Florian, *Numa Pompilie* (Buda, 1820); Kenghelaș, *Istoria universală* (Buda, 1824); Millot, *Istorie universală* (Buda, 1800); Rumpf, *Arătarea stăpînirii și a caracterului lui Alexandru I* (Buda, 1815); Thornton, *Starea de acum din oblăduirea gheograficească, orășenească și politicească a Prințipurilor Valahiei și a Moldaviei* (Buda, 1826).

Din cele 11 texte alese spre analiză, ne oprim asupra lucrării lui Johann Daniel Friedrich Rumpf (c.1758–c.1838), *Arătarea stăpînirii și a caracterului lui Alexandru I, împăratul a toată Róssia*. Textul este descris în amănunt având și o prezentare a contextului apariției versiunii în limba română. Autorii au ales să discute și unele aspecte traductologice, care ar putea face legătura cu alte tipărituri din epocă. Acesta face parte din textele publicate la Buda în perioada 1814–1815. Cartea dedicată țarului este de fapt un elogiu al adversarului, iar celelalte 10 se încadrează, după opinia lui Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine au XVIIe et XVIIIe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 9: 1 (1974), 73–94, în broșuri care au drept subiect războaiele napoleoniene și protagoniștii acestora. Pentru a afla cum a fost difuzat acest text avem la sfârșitul volumului lista prenumeranților, cu 1551 de abonați, provenind în cea mai mare parte din Principate, în special din Moldova. Paul Cernovodeanu explică acest fapt nu atât prin simpatia cu Rusia, ci mai ales prin interesul cititorilor pentru întâmplările desfășurate peste hotare.

Pentru a evita unele confuzii referitoare la terminologie, a fost redactată la începutul capitolului închinat procedeelelor de traducere o prezentare a principalelor concepte operate. Pentru mai multă claritate, autorii vin în sprijinul definițiilor cu exemple din textele fișate. În urma studierii corpusului de texte s-a ales o tipologie de lucru, pe care cercetătorii au analizat-o în partea a doua a lucrării. Primul procedeu de traducere discutat este *împrumutul*, care constă în preluarea numelui propriu cu forma din textul-sursă, procedeu rar întâlnit în textele studiate, ortografiate, spre deosebire de sursele lor cu alfabet chirilic. Conceptul de *adaptare/acomodare formală* la sistemul grafic, fonetic și morfologic al limbii române este clasificat pe de o parte în adaptare grafică și fonetică prin transliterare și transcriere, iar pe de altă parte prin adaptare morfologică. În viziunea autorilor, cel de-al treilea procedeu important este *traducerea*, fiind văzută, în sens restrâns drept „înlocuirea numelui propriu din textul-sursă printr-un echivalent denominativ (substituire) sau printr-unul semantic” (p. 65). Sunt delimitate trei tipuri de traducere: traducere literală (reproducerea structurii lexicale și sintactice a numelui propriu din textul-sursă), modificare (presupune schimbarea referentului sau a structurii conceptuale a numelui propriu) și substituire printr-un alt nume propriu folosit în limba țintă pentru aceeași realitate dominantă (*Țarigrad* în loc de *Constantinopol*) și printr-un sistem denominativ specific limbii țintă (*Împărăția Turcească* pentru *Turcia*) (p. 65).

Se cuvine, îndeosebi, accentuat faptul că „o caracteristică a traducerii numelor proprii din această perioadă este, astfel, inconsecvența, atât în ceea ce privește alegerea procedurii de transpunere în limba română, cât și în ceea ce privește rezultatul. Alegerea procedurii depinde de mai mulți factori, unii lingvistici (incompatibilitatea între sistemele grafico-fonetice și între principiile care guvernează ortografia limbilor aflate în contact; existența unor modele tradiționale de pronunțare), alții care țin de textul tradus (conținutul acestuia, tipurile de nume proprii pe care le cuprinde) sau personalitatea traducătorului (cunoștințele lingvistice, formația culturală și, acolo unde este cazul, opiniile lingvistice)” (p. 247).

Cercetarea filologilor ieșeni se bazează pe o foarte bună cunoaștere a epocii și a textelor discutate. Autorii au arătat prin acest studiu, dar și prin volume de autor, capitole de cărți și alte articole publicate anterior importanța studierii formelor diverse ale numelor proprii integrate în limba română prin intermediul mai multor limbi. Lucrarea de față poate fi un manual pentru cei care doresc să aprofundeze subiectul traducerii numelor proprii. Este o necesitate continuarea acestui proiect deoarece oferă posibilități de informare uimitoare pentru a reface tabloul culturii acelei vremi. Volumul este alcătuit ireproșabil, aproape matematic, cu respect pentru studiul limbii române, oferind filologilor un prețios instrument de cercetare.

Ana Catană-Spenchiu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Departamentul de Științe Socio-Umane
România

Adrian JICU, Baricada de hârtie: cronici, recenzii și alte anacronisme, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2020, 308 p., ISBN 978-606-17-1597-8.

După *Caruselul cu hamsteri*¹, Adrian Jicu revine cu o nouă carte „din ziar”, ca să parafrazăm titlul unuia dintre volumele semnate de Constantin Călin² grupând, în paginile *Baricadei de hârtie*, o serie de texte publicistice, „cronici, recenzii și alte anacronisme” apărute în reviste culturale (cele mai multe în rubrica specială din „Ateneu”, dar și în alte reviste de cultură prestigioase precum „Convorbiri literare”, „Vatra”, „Cronica veche”, „Vitaliu”) sau în publicații academice („Studii și cercetări științifice”, *Seria Filologie*) în perioada 2015-2019. Titlul sugerează motivația internă a volumului: acela de a fi un manifest în calea uitării, o expresie a rezistenței fragile a textului cronicarului literar livrat în acest format. Autorul se definește ca „spectator”, ca „observator” al fenomenului literar contemporan și se poziționează „de partea cărților” (p. 11). Aceasta ar fi menirea cronicii literare, a modului în care Adrian Jicu înțelege să-și scrie cronicile: lăsând cititorul să se apropie de carte, fără să-i perturbe bucuria întâlnirii cu textul, bucurie pe care criticul însuși o experimentează și o declară ca motor al întreprinderii sale.

Selecția textelor comentate scoate la iveală o subiectivitate asumată a demersului critic. Rezultă, astfel, mărturisește autorul, „o imagine parțială și subiectivă a literaturii actuale, dar și un autoportret. Sunt, dacă vreți, mostre ale prejudecăților mele interpretative. Cum se poate lesne constata, am înclinat, în ultima vreme, spre proză, în detrimentul poeziei și spre eseu în detrimentul istoriei literare clasice” (p. 12).

¹ Adrian Jicu, *Caruselul cu hamsteri. Decupaje din literatura contemporană*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2014.

² Constantin Călin, *Carțile din ziar: pagini de critică literară*, Bacău, Babel, 2015.

Structura volumului confirmă direcția anunțată. Prima parte include *profiluri literare*. Sunt prezentați în această secțiune șase scriitori contemporani, atât poeți cât și prozatori, validați de critica literară și creionați de Adrian Jicu în raport cu o trăsătură definitorie a imaginii lor. La Emil Brumaru este discutată „profesiunea de scriitor”, el face parte „din stirpea acelor poeți rari, adânci, pe care nu știi de unde să îi apuci, despre care nu știi exact ce să spui, fiindcă mereu îți scapă ceva. Iar încercarea de a-i creiona un profil poetic e cu rest, fiindcă Brumaru nu e niciodată egal cu sine, fiindcă în ființa lui de carne și de hârtie coexistă/coabitează un ludic și un sceptic, un hâtru și un grav, un histrion și un dezabuzat” (p. 23). Petru Cimpoșu este un „outsider”, protagonist al unei „revanșe a provinciei”: „Petru Cimpoșu rămâne Petru Cimpoșu. Mijloacele sale narative și stilistice sunt ale unui prozator conștient de propriile posibilități, care manipulează textul cu abilitate, într-un limbaj în care ironia se duce spre sarcasm, spre o detașare lucidă, superioară, vecină cu aroganța. El continuă lupta împotriva provincialismului îngust (una dintre obsesiile sale), dar și împotriva centrului, cu disprețul său suveran față de periferie” (p. 34-35). Ovidiu Genaru este prezentat sub semnul a „50 de ani de poezie”, în care a rămas în actualitatea literară reinventându-se în permanență, un veritabil „senior al poeziei românești” (p. 44). Ion Tudor Iovian este însuși „împăratul Iovian”, care „întruchipează imaginea abisală a suferinței (meta)fizice” (p. 55). Poetica Angelei Marinescu iradiază din suferință, revoltă, putere și organicitate, „e ilustrarea cea mai fidelă a ideii că literatura adevărată se naște din suferință” (p. 60). La Gabriela Adameșteanu este remarcată „obsesia literaturii”: „În tot, Gabriela Adameșteanu rămâne una din figurile de prim-plan ale literaturii contemporane, împletind, într-o formulă personală, activismul gazetăriei, farmecul memorialisticii și valoarea prozei. O scriitoare încăpățanată, pentru care obsesia literaturii a devenit un *modus vivendi*” (p. 22).

Partea a doua și cea mai amplă a volumului, intitulată *Dintre sute de... prozatori*, include cronici și recenzii ale unor texte în proză semnate de 16 scriitori români contemporani: Gabriela Adameșteanu (*Fontana di Trevi*), Cezar Amariei (*Zilele noastre mărunte*), Constantin Arcu (*Măștile exilului*), George Bălăiță (*Învoiala*), Marius Chivu (*Trei săptămâni în Anzi*), Liliana Corobca (*Copilul drumului*), Liviu Iancu (*Xanax*), Ioana Nicolaie (*Pelinul negru și Cartea Reghinei*), Dan Perșă (*Dincolo*), Andreea Răsuceanu (*O formă de viață necunoscută*), Adrian G. Romila (*Apocalipsis*), Doina Ruști (*Manuscrisul fanariot, Măța Vinerii*), Horea Sibișteanu (*Fetiș*), Eugen Uricaru (*Permafrost*), Radu Vancu (*Transparența*), Varujan Vosganian (*Copiii războiului*).

Urmează, în secțiunea următoare, *Poezie, poezie...*, 5 poeți contemporani: Radu Andriescu (*Când nu mai e aer și Gerul dintre ei*), Anastasia Gavrilovici (*Industria liniștirii adulților*), Dan Petrușcă (*Oarecum anacronic*), Robert Șerban (*Puțin sub linie*), Radu Vancu (*Psalmi*). Capitolul al IV-lea cuprinde *Critică, eseu*. Sunt prezentați 17 autori contemporani de eseuri critice, unii aflați la început, alții fiind bine cunoscuți cititorilor români: Lucian Boia (*Mihai Eminescu, românul absolut*), Constantin Călin (*Dosarul Bacovia III și Cărțile din ziar III*), Mircea Cărtărescu (*Peisaj după isterie și Un om care se scrie*), Corina Ciocârlie și Andreea Răsuceanu (*Dicționar de locuri literare bucureștene*), Radu Cosașu (*Anti-Damblale*), Valeriu Gherghel (*Roata plăcerilor*), Mircea Mihăeș (*Ulysses, 732. Romanul romanului*), Dan C. Mihăilescu (*Plăceri vinovate și datorii împlinite*), Doris Mironescu (*Un secol al memoriei*), Angelo Mitchievici (*Caragiale după Caragiale*), Andrei Oișteanu (*Sexualitate și societate*), Florina Pîrjol (*Carte de identități*), Elena Stancu, Cosmin Bumbuț (*Acasă pe drum*), Bogdan-Alexandru Stănescu (*Caragiale. Scrisoarea pierdută*), Radu Vancu (*Elegie pentru uman*). Conicarul se angajează în adevărate dialoguri „prin text, dincolo de text” cu autorii prezentați, de multe ori polemice sau autoironice, acest tip de dialogism fiind un fel de reper al scriiturii critice a lui Adrian Jicu. Radu Vancu este unul, autorul unei *Elegii pentru uman* în care propune o „critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu”, este integrat astfel în „dialogul” critic: „dincolo de miza teoretico-speculativă a cărții, două sunt calitățile care îmi plac în scrisul lui Radu Vancu: caracterul polemic și îndrăzneala gândului.

El a reușit să impună, prin cărțile, articolele și punctele de vedere exprimate public în ultimii ani, o abordare personală, amestec de erudiție și curaj, de argumentație consistentă și de logică, implicându-se în dezbaterile importante din agora (fie ea și on-line), ceea ce i-a adus o notorietate meritată” (p. 287).

Unii dintre autori sunt prezenți în această selecție cu mai multe titluri. Descoperim valențe reflexive și eseistice metaliterare la Mircea Cărtărescu (*Peisaj după isterie*), accente autoreferențiale (*Un om care (se) scrie*) ale unui scriitor implicat în destinul cetății și al literaturii: „Ce va fi fost în mintea lui Mircea Cărtărescu în momentul în care s-a aruncat în această publicistică de atitudine nu e greu de spus. O recunoaște el însuși, asumându-și misia (ingrată) de a înota împotriva curentului, de a spune lucrurilor pe nume și, inevitabil, de a deranja. Într-o lume cu susul în jos, în care valorile sunt răsturnate, Cărtărescu crede, cu superbie, în datoria scriitorului « de a lua asupra sa suferința umană de orice fel ar fi ea » și de a o transforma, « alchimic, în frumusețe »” (p. 209).

În *Dosarul Bacovia (III)*, „Constantin Călin este unul dintre puținii autori pentru care « context » nu e o vorbă goală, un clișeu (critic) la modă. Omul chiar știe ce va să zică a reconstitui atmosfera unei epoci, ceea ce și face, de fiecare dată, arătând cum a fost perceput Bacovia la început de veac XX, în interbelic, în perioada comunistă sau după moarte” (p. 206). *Cărțile din ziar (III)* au, pentru cronicar, caracterul unei enciclopedii, a unei istorii a Bacăului, pe care Constantin Călin o reconstituie și o restituie cititorului de astăzi. Cartea „întregește imaginea unui Bacău provincial, salvat uneori de la monotonie prin existența unor artiști, oameni de știință sau de cultură care se împotrivesc pre-judecăților de tot felul. Iar Constantin Călin este, fără îndoială, unul dintre ei” (p. 202).

Alți autori sunt antologați la mai multe secțiuni. Radu Vancu, de exemplu, este prezentat și ca prozator (*Transparența*), și ca poet (*Psalmi*), și ca autor de eseu critic (*Elegie pentru uman*), Gabriela Adameșteanu beneficiază și de un portret literar, dar și de o recezie a romanului său *Fontana di Trevi* etc.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, regăsim în această antologie o secțiune de traduceri. Sunt prezentate o serie de traduceri din limba persană (Forugh Farrokhzād, *Să dăm crezare începutului de anotimp rece*, Sādegh Hedāyat, *Îngropat de viu și Femeia care și-a pierdut bărbatul*, Omar Khayyām, *Rubaiate*) realizate de Gheorghe Iorga, cel care „face parte din familia spiritelor alese, fiind unul dintre puținii inițiați în ceea ce privește spiritualitatea orientală” (p. 304).

Iată deci o largă paletă de texte și de autori pe care prezentul volum o include. Diversitatea, varietatea textelor prezentate, numărul și profilul literar, scriitoricesc al autorilor reprezintă un risc asumat: „unui asemenea volum, din bucăți, i se poate reproșa, pe bună dreptate, eterogenitatea. Dar oare nu cumva fragmentarismul este nota definitorie a cronicii literare? Nu cumva ea definește preocupările și deprinderile de lectură ale celui care scrie?” (p. 11).

În acord cu autorul, răspundem afirmativ la această întrebare. Și trebuie să remarcăm, dincolo de clamata risipire, disipare în multe direcții a cronicarului literar și a cronicii sale, naturalețea, firescul cu care este abordat și romanul, și eseu, și poemul. Organizarea în volum, diferită de cea din pagina de revistă, condensează materialul textual și îl expune confruntării și validării în acest nou context, care confirmă capacitatea de asumare critică, o bună orientare în peisajul mozaicat al literelor românești actuale, un ghidaj pertinent al cititorului în acest labirint livresc. O mai fi având și cronica rostul ei...

Florinela Floria
Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău
România

Barbara LOUNSBERRY, **Virginia Woolf's Modernist Path. Her Middle Diaries and the Diaries She Read**, Florida, University Press of Florida, 2016, 270 p., ISBN 978-0-8130-6295-2.

Barbara Lounsberry received her PhD in English from the University of Iowa. Her career includes teaching regular seminars on Virginia Woolf at the University of Northern Iowa. This book explores the diaries of Virginia Woolf from 1918 to 1929. Her first diaries were explored in Lounsberry's previous book, *Becoming Virginia Woolf: Her Early Diaries and the Diaries She Read*, published in 2014 at the same publishing house, a book which analyzed "her experimental early diaries from 1897 to mid-1918" (p. 2). Part of Woolf's experimenting with diaries was her treating her diary from 1903 "as a book with 'chapters'" and table of contents (p. 2).

What is particular about this new stage in Woolf's journals, referred to as her middle diaries, is the fact that, "In July 1918 [...] she brings her city diary to the country" (p. 14). "The country, for Woolf, stands for nature, the unconscious, and the female, while the city embodies culture, the conscious mind, and the male (*PA* 177–79). These domains join". (p. 14). What is more, "A crisis occurs in November 1918 that leads to a new audience and purpose for the diary, and with it the start of Woolf's second stage as a diarist: her mature, spare modernist period, 1918 to 1929" (p. 14). Woolf's middle diaries mark her modernist period: "Woolf's middle diaries also display the modernist inward turn. Vincent Sherry calls the interior Woolf's 'most readily identifiable modernist provenance' (258)" (p. 15).

Chapter 1. Crisis Calls for a New Diary Audience and Purpose presents Woolf's mature diary stage which begins with 1919. She sees in Byron's *Don Juan* the method of spontaneous writing that she uses in her diary. It is also the time Woolf reads the diaries of Wilfrid Scawen Blunt, which are described as "anti-war, anti-imperialist" (p. 23).

Virginia Woolf's Second 1918 Hogarth House Diary: July 27–November 12 describes the method of spontaneous writing inspired by Byron, which she uses in her diary: "the traps of diary preaching, rote repetition, and (especially) diurnal dullness. In their place one finds the fast flight of the mind" (p. 26).

Virginia Woolf's Third 1918 Hogarth House Diary: November 15, 1918–January 24, 1919 shows Woolf as "She seeks a diary form to capture more 'life' (and the fanciful unconscious mind): the 'block' or loose-leaf diary. The loose pages will make the block of life less 'opaque'" (p. 34). What is more, "Like her diary mother, Fanny Burney, at age sixteen, at thirty-six Woolf pictures herself reading, enjoying, and making use of her diaries as 'an old tabby'" (p. 35–36).

Virginia Woolf's 1919 Diary "begins, therefore, with a new diary audience (Elderly Virginia) and a new diary purpose (material for Elderly Virginia's memoirs)" (p. 38). The features of Woolf's mature style of a diary writer are present: "portraits; scenes; public history and private life; a common reader's diary and uncommon writer's love for her art" (p. 46).

Chapter 2. New Diary Realms: Talk, the Soul, and Literature shows Woolf's diaries' progression towards literature.

Woolf's 1920 diary "incites her exploration of the soul, offers her much of the Septimus Smith plot for *Mrs. Dalloway*, and provides visions of two trips to a lighthouse" (p. 53). At the time Woolf reads W.N.P. Barbellion's famous *Journal of a Disappointed Man*. She resonates with him since he describes the effects of his depression. Woolf also reads John Evelyn's *Diary*. "Like Woolf, Evelyn wrote throughout his life and, like her, he attended to the natural world" (p. 68).

Chapter 3. Jealousy, Illness, and Diary Rescue centres on the question regarding the possibility of a diary to heal the person writing it. Virginia Woolf's 1921 *Diary* is used by

Woolf as means of healing for her problems. Anton Chekhov's Diary and Notebooks served as a source of inspiration for Woolf's collection of short stories *Monday or Tuesday*.

Chapter 4. Voice and Motion shows how Woolf "moves toward her distinctive voice and finds her rhythmic movement in her 1922 and 1923 diary books" (p. 88).

Chapter 5. Spare, Modernist Perfection shows how Woolf, in her 1924 diary, "adds a calendar to her diary cover and sets out a writing 'programme' for *Mrs. Dalloway* and *The Common Reader*" (p. 116). She reads Anne Chalmers' *Journals*, whose life resonates with her own. She also reads Stendhal's *Early Journals*, about whom she writes: "Stendhal was set from the first upon mastering the art of life" (p. 129). Woolf reads Lady Anne Clifford's *Diary* so that she understands better the Elizabethans; the information will be useful for her essay about them from the *Common Reader*.

Chapter 6. Rush, Urgency, Wound, and Rescue shows how "Virginia Woolf's 1925 diary repeats – with variations – the alarming scenario of her 1921 diary. Her mind this year seems rife with fiction" (p. 145). Jonathan Swift's *Journal to Stella* "addressed uncannily several matters that Woolf faced herself in 1925" (p. 160). For example, "Swift's *Journal to Stella* reinforces many of our strongest, intuitive beliefs about diaries. One can hardly find a sharper illustration of our sense that diaries humanize people by revealing the 'true' private self behind the public facade" (p. 160).

In *Chapter 7. Renewed Diary Experiment: The Reach for Literature and Beyond* we witness Woolf's 1926 diary being extended "further toward literature" (p. 170). She resonates with *The Journals* of Thomas Cobden-Sanderson as "he forms a late but fruitful marriage partnership that leads to the production of books" (p. 200). Benjamin Robert Haydon's *Journals* showed, for Woolf, "diaries could, also, etch a world on their own" (p. 208).

In *Chapter 8. The Loose-Leaf Diary* describes Woolf's 1927 diary that she intended to be "not taut, fixed, or rigid" (p. 225). She resonates with Katharine Mansfield's diary, due to the resemblances with her life events, as well as common writers they liked, such as Shakespeare and Chekhov.

Chapter 9. Artist at a Crossroads centres on the differences between Woolf's 1928 and 1929 diaries: "If *Orlando* unfurled across the 1928 diary, then the first 1929 diary resounds with *A Room of One's Own*" (p. 247).

In the *Epilogue*, we are told that "These semiprivate diaries allow us to follow, as the 1920s unfurl, her steady stretch as a diarist, as well as her growth into her distinctive modernist style" (p. 264).

After her mature, Modernist stage of diary writing, Woolf will be ready for writing her novel *The Waves*.

Professor Lounsberry's book helps us understand the context of Woolf's writing her diaries, as well as her changes in writing style, her background regarding reading diaries of other writers and her connection with experiments with her fiction works and essays.

Irina-Ana Drobot
Technical University of Civil Engineering Bucharest
Romania

Nadia-Nicoleta MORĂRAȘU, **English-Romanian Dictionary of Name-related Terms/ Dicționar englez-român de termeni referitori la nume**, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2020, 232 p., ISBN 978-606-17-1668-5.

„Îngustimea” limbii române, fir roșu al lingvisticii românești în secolele XVII–XVIII, problemă semnalată de către cărturari români (mitropolitul Simeon Ștefan, popa Ioan Zoba din Vinț, Radu Greceanu) care în munca de traducere a unor texte din limbi precum greaca, slavona sau latina se confruntau cu lipsa unor corespondențe în română care să exprime noțiuni nou intrate din alte culturi, pare să fie și azi o provocare. Fără a fi un domeniu de cercetare virgin, bucurându-se de atenția a numeroși cercetători români, studiile despre nume și numire au avut cel mai adesea un caracter practic-aplicativ încercând să descifreze câteva dintre paradigmele care stau la baza onomasticii românești. Investigarea numelor de persoane, a numelor de locuri, de animale (Pașca 1936³, Graur 1965⁴) a fost dusă către un alt palier prin analiza din perspectivă pragmatică sau metodologică a numelor (Felecan 2010⁵, Ciubotaru 2013⁶).

Apariția *English-Romanian Dictionary of Name-related Terms/ Dicționar englez-român de termeni referitori la nume* al Nadiei-Nicoleta Morărașu la o prestigioasă editură românească (Casa Cărții de Știință din Cluj-Napoca) supune atenției terminologia onomastică, instrument extrem de important în orice tip de cercetare din domeniu. După cum mărturisește autoarea, materialul s-a născut din nevoia practică de a opera cu o anumită terminologie din literatura de specialitate anglo-saxonă, terminologie pe care nu o regăsești în dicționarele românești (*domunim, onomaturg*). Dincolo de necesitatea identificării unui echivalent mulțumitor, care să satisfacă și criteriile de împrumut neologic ale românei, punctul de plecare al lucrării în discuție l-a constituit lista cu „termenii-cheie din lista propusă de ICOS Terminology Group” (p. 12) care i-a relevat autoarei faptul că există un număr mare de termeni/cuvinte care sunt în relație directă cu numele, dar nu sunt asociați terminologiei onomastice motiv pentru care vom regăsi în text și lexeme din metalimbajul geografiei din lista propusă de experții UNGEGN – Grupul de experți al Națiunilor Unite pentru denumiri geografice (*odonim, exonim*).

Organizarea materialului lexicografic în 5 categorii, de la termeni generali (1), la termeni specifici, care se referă la nume de persoane (2), nume de locuri (3), nume/denumiri de mărci și branduri (4), precum și nume/denumiri din nomenclatura științelor biologice, chimice și farmaceutice (5) converge și către explicitarea unei părți a titlului „cu referire la nume”. Cuvintele din limba engleză sunt listate în ordine alfabetică, pentru fiecare categorie de nume, indicând termenii alternativi în situația în care aceștia există. Cele trei capitole ale dicționarului nu respectă vreun criteriu structural. Primele două conțin lexeme din cele două mari ramuri ale onomasticii: antroponimia și toponimia.

„General Name- Related Terms/Termenii generali referitori la nume” este capitolul care face legătura cu extensia din titlu. Organizarea alfabetică este caracteristică numai cuvintelor englezești, de aceea lectorul nu trebuie să fie uimit de prezența pe pagină a corespondentului în română *sus-numit(ă)* (p. 15). Cuvintele înregistrate la această secțiune sunt derivate care conțin sufixoidul *-onym* (engl.), *-onim* (rom.): *asteronym, autoglossonym, caconym, connotonym* etc., unele dintre ele productive și în limba română, cuvinte compuse cu ajutorul lexemului *name* „nume”: *Biblical name* „nume biblic”, *foreign name* „nume

³ Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.

⁴ Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura Academiei, 1965.

⁵ O. Felecan, (coord.), *Onomasticon. Studii despre nume și numire*, I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2010.

⁶ Mircea Ciubotaru, *Cercetări de onomastică. Metodă și etimologie*, Iași, Editura Demiurg Plus, 2013.

străin”, *fictional name* „nume fictiv/ficțional”, *field name* „nume de domeniu”, *holiday name* „nume de sărbătoare”, dar și acronime din domeniul onomastic (*ICOS* „Consiliul Internațional al Științelor Onomastice”). Structura acestor compuse amintește de conceptul *nume-memorie* introdus de Golopenția⁷ într-un studiu din 1995. Capitolul înregistrează cuvinte-titlu precum *individualisation* „individualizare”, *identification* „identificare”, *normalisation* „normalizare” care nu au conotații onimice, dar sunt incluse în lista UNGEGN. Pentru unele contexte autoarea optează pentru menținerea structurii din engleză: *naming agency* „agenție de naming” (p. 36), *naming expert* „expert în naming” (p. 37), întrucât termenul *naming* „numire” a pătruns în vocabularul românesc din metalimbajul marketingului „*namingul nu primește întotdeauna un nivel de atenție adecvat*”, „*Procesul de naming le-a plăcut mult*”⁸.

Nume de alint este cuvântul-titlu cu care se deschide cel de-al doilea capitol *Antroponymic terms/Termenii antroponimici* un cuvânt cu 3 ocurențe, lucru inexplicabil, aparent, pentru un dicționar, dar explicabil prin cele 3 forme englezești, diferențiate semantic, traduse identic în română: *affectionate name* (p. 55), *intimate name* (p. 81), *nursery name* (p. 89). Bogăția și varietatea limbii este ilustrată prin înregistrarea în același capitol, la numai câteva rânduri distanță, a mai multor variante englezești ale unor cuvinte din română: *matronim – matriname* (p. 83), *matrilineal surname (idem)*, *metronym* (p. 84) toate cu sensul „nume de familie moștenit sau luat pe linie maternă”, *pseudonim literar* (p. 88) ilustrat prin 2 ocurențe cu origini diferite: englezească *pen name* (p. 92) și franceză *nom de plume* (p. 88), *nume de scenă – screen name* (p. 99), *stage name* (p. 100) și *showbiz name* (p. 100). După cum mărturisește chiar autoarea (p. 13), nu întotdeauna au fost găsiți termeni echivalenți în română și pentru aceste situații, definiția, etimologia și eventuale exemple facilitează procesul de înțelegere a sintagmei ca de exemplu, structura *placeholder names* (p. 93) „cuvinte care se pot referi la obiecte sau persoane ale căror nume sunt fie uitate temporar, irelevante sau necunoscute în contextul în care se discută”, exemplificat prin *cum-îl-cheamă*, *cum-o-cheamă*. În compensație, dicționarul Nadiei-Nicoleta Morărașu completează și diversifică peisajul onimic românesc cu o serie numeroasă de corespondente rezultate prin calchiera lingvistică a unor structuri din limba engleză. Marcarea lor grafică printr-un asterisc face ușor identificabilă prezența lor în text. Enumerăm câteva dintre ele tocmai pentru a sublinia importanța și necesitatea lor în română: *e-onomastică* (p. 26), *ergonim* (p. 26), *aristonim* (p. 62), *hieronim* (p. 78), *poecilonim* (p. 89), *teconim* (p. 102) etc.

Toponymic Terms/Termenii toponimici, cel de-al treilea capitol, aduce în atenție, după cum exprimă și titlul, cuvinte și structuri din domeniul toponomasticii, puțin cunoscute sau chiar neînregistrate în dicționarele românești: *ananim* (p. 108), *epotoponim* (p. 110), *exonim* (p. 111), *nezonim* (p. 118), *odonim* (p. 114), *talasonim*, *oceanonim* (121).

Următoarele două capitole ale *English-Romanian Dictionary of Name-related Terms /Dicționar englez-român de termeni referitori la nume anume: Trade and brand name-related terms/Termenii referitori la nume de mărci și branduri și Terms from biological, chemical and pharmaceutical nomenclatures/Termenii din nomenclatura științelor biologice, chimice și farmaceutice* aduc în atenție termeni ultraspecializați din domeniul marketingului și al biologiei/farmaciei, de la unele simplu de înțeles precum *nume alfanumeric* (p. 126), *nume de băutură* (p. 130), *nume de brand* (p. 130), la cuvinte cu o frecvență mică în româna vorbită: *bacronim* (p. 130), *caconim* (p. 131), *crematonim* (p. 131).

⁷ Sanda Golopenția, *Dialectologie et littérature du domaine d’oil occidental*, Actes du cinquième colloque tenu à Blois–Seillac du 5 au 7 mai 1993 publiés par Marie-Rose Simoni-Aurembou, Dijon, ABDO, 1995, p. 117–146, apud Sanda Golopenția, *Acțiune, interacțiune, identitate. Studii de pragmatică lingvistică*, București, Editura Academiei, 2017, p. 55.

⁸ <https://www.iqads.ro/articol/43215/agentie-boboc-specializare-in-naming>.

Spre surprinderea utilizatorului, se regăsesc în aceste ultime două capitole amintite cuvinte despre al căror sens se știa că este specializat, aparținând metalimbajului lexicologic, dar care în toponimie sau branding au sensuri noi. Dintre acestea putem enumera *anonim* „companie, produs, serviciu etc. cărora nu li s-a dat încă un nume sau un nume de cod” (p. 128), *antonim* „nume de brand creat ca opusul unui alt nume, exemplu numele alternativ pentru 7-Up, *The Uncola*” (p. 128), *arhaism* „nume de brand care, prin simpla trecere a timpului, se învechește în stil sau sens, exemplu: praful de copt *Clabber Girl*” (p. 129), *diminutiv* „nume de brand creat prin adăugarea unui sufix care denotă dimensiuni reduse : tinerete, familiaritate sau afecțiune (-ișă, -iță, -el, -ică etc.), de exemplu bomboane *Bucurel*” (p. 134), *omonim* „fiecare din două sau mai multe toponime identice, care indică diferite caracteristici topografice: *Principatul Monaco* și *Monaco di Baviera*, exonimul Italian pentru München” (p. 114).

Atipică pentru un demers lexicografic, dar de mare utilitate cititorului este prezența a trei Anexe. Primele două sunt listele de la care a și plecat ideea dicționarului : *Annex 1. English-Romanian Index of the ICOS Glossary/Index englez-român al Glosarului ICOS și Annex 2. English-Romanian Index of the UNGEGN Glossary/Index englez-român al Glosarului UNGEGN*. Însă, *Annex 3. Classes of prosoponyms/Clase de prosoponime* este o selecție a claselor de prosoponime propuse de expertul în logică aplicată, Petru Ioan (2014)⁹, ca o ilustrare a relației de dependență dintre numele proprii și cele comune, o manieră extrem de interesantă și originală de studiu antroponimic. Nume proprii comune, cunoscute sunt, în viziunea lui Petru Ioan, încadrate/încadrabile în „regnuri și clase”. Autorul introduce termenul *prosoponim* pentru numele proprii a căror origine o stabilește în nume comune și ajunge la o clasificare în 4 regnuri, 12 clase și 58 de încrângături conform unor principii care funcționează în biologie. Amintim *Regnul fizioprosoponimelor* „nume personale care țin de funcționarea corpului” cu clasa *oroprosoponime* : *Bîrgău, Muntea* (p. 190), *Regnul biosoprosoponime* cu încrângătura *fitoprosoponime* „nume personale legate de regnul vegetal”: *Creangă, Crăcană* (p. 193).

English-Romanian Dictionary of Name-related Terms/Dicționar englez-român de termeni referitori la nume se constituie într-o lucrare utilă atât studenților, specialiștilor, profesorilor, cât mai ales traducătorilor de texte specializate. Dicționarul va deveni cu certitudine un punct de referință pentru cercetarea onomastică prin aceea că este o lucrare inedită în câmpul lingvisticii românești fără a se constitui într-o simplă listă de termeni traduși din engleză. Dubla perspectivă, a practicianului și a traducătorului care interpretează fenomenul lingvistic „onimic” face ca o astfel de abordare să fie, la acest moment, unică și ofertantă.

Luminița Drugă
Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău
România

⁹ Petru Ioan, *Cartea junglei de cuvinte fără-de personalitate, în nume proprii transmutate*, Iași, Editura „Ștefan Lupășcu”, 2014.

Ileana OANCEA, Nadia OBROCEA, „**Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre**”. Studii și articole, Timișoara, Editura Mirton, 2019, 415 p., ISBN 978-973-52-1893-5.

În 2019, la Editura Mirton din Timișoara, a apărut, sub semnătura universităților Ileana Oancea și Nadia Obrocea, volumul „*Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre*”. Studii și articole. Așa cum aflăm din *Cuvântul-înainte*, titlul, inedit, este preluat dintr-un interviu publicat de lingvistul Eugeniu Coșeriu, în 1984, în „*Revista de istorie și teorie literară*”. Sub umbrela acestui titlu, situat într-o viziune profund umanistă, autoarele construiesc împreună un edificiu centrat pe coordonatele lingvisticii actuale, de factură coșeriană. Bucuria de a colabora, de a scrie, de a trăi intens micile și marile descoperiri în planul cunoașterii transpar din toate filele acestei cărți.

Ileana Oancea face parte din categoria profesorilor pe care nu-i poți uita. Îmi amintesc, și acum, după trei decenii de la terminarea facultății, cum ne atrăgea în câmpul vast al limbilor romanice. O făcea la un curs opțional, de romanistică. Traduceam din autori consacrați. Cu textul original în partea stângă, cu dicționarele, în dreapta, plonjam în lirica lui Federico García Lorca, Saint-John Perse ori Giuseppe Ungaretti, cu teama celui care se aruncă, pentru prima dată, în valurile mării. Sceptici, la început (cum poți crede că un text poetic redevine, prin traducere, un alt text, autentic, nealterat, dacă tu nu știi din scoarță-n scoarță limba scriitorului din care traduci?), ne transformam, pe parcursul celor două ore săptămânale, în veritabili exploratori. De fapt, era vorba despre o poveste lingvistică, ai cărei protagoniști deveneam pe măsură ce textul se deschidea și se-nchidea sub povara necunoscutelor. Comparam sistemul lexical al propriei limbi cu lexicul unor limbi romanice, înrudite – franceza, spaniola sau italiana. Caligrafiam un stil poetic, în laboratoarele minții. Era o ușă deschisă spre ideea de universalitate. Limbile romanice, prin textele poetice lansate ca o nadă, la țărnul cunoașterii, deveneau adevărate vase comunicante. Tare mi-ar fi plăcut să fi păstrat acele încercări traductive. Ileana Oancea ne introducea subtil în lumea lingvisticii integrale, prin culoarul fascinant al textului poetic.

Am crezut de cuviință să spun aceste lucruri, în preambulul acestei recenzii, pentru că Ileana Oancea este un profesor dedicat, format în stil clasic, care preferă să dea mai departe, cu generozitate, ștabela cunoașterii. Unul dintre învățăceii săi, o cercetătoare matură, pe deplin formată actualmente, este Nadia Obrocea. Au participat la multe congrese și colocvii împreună, au scris articole, sub influența unui model lingvistic incontestabil. Este vorba despre Eugeniu Coșeriu, creatorul lingvisticii integrale. Nadia Obrocea a devenit una dintre cele mai avizate voci, în acest domeniu complex, inepuizabil și puțin studiat la noi.

Gestul exemplar de a publica o carte care să reunească articole și studii scrise la patru mâini, într-o colaborare fructuoasă, timp de un deceniu și ceva, prezentate la congrese și colocvii din țară și din străinătate, pune în valoare interacțiunea, în plan intelectual și afectiv, dintre maestru și discipol. În centrul volumului se află figura lingvistului ales ca reper, una dintre cele mai puternice voci ale secolului al XX-lea, în acest domeniu vast, alături de Ferdinand de Saussure, considerat părintele lingvisticii moderne și alături de Noam Chomsky, promotorul gramaticii generativ-transformaționale și al lingvisticii teoretice.

Cunoscută în mediul universitar din țară și din străinătate ca romanist și stilistician, în linia promovată cu succes, la Timișoara, de profesorii Gheorghe Ivănescu și Ștefan Munteanu, Ileana Oancea cartografiază, delimitează istoria unor termeni care țin de profilul romanității, recitește și analizează textele canon ale literaturii române.

În prima parte, intitulată *Spiritualitatea românească în cumpăna vremurilor: diaspora. Creație și valoare*, sunt reunite cinci studii: *Semantică și istorie. Câteva observații privind romanitatea în context european* (Ileana Oancea); *Scriitori români de expresie franceză în traducere românească* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Un sceptic mântuit*:

Emil Cioran (Ileana Oancea); *Cântăreața Cheală între comunicare „normală” și absurd* (Nadia Obrocea); *Resorturile absurdului în teatrul lui Eugen Ionescu. O perspectivă lingvistică* (Nadia Obrocea).

Din simpla derulare a titlurilor, observăm că o preocupare constantă a lingvistei timișorene Nadia Obrocea este investigarea teatrului ionescian, cu instrumentele furnizate de lingvistica integrală. Este o abordare novatoare, un fel insolit de a face simbioza dintre literatură, cu toate resorturile ei, și limbă. Numai un filolog adevărat poate opera cu instrumente adecvate, cu har, la frontiera dintre cele două arii de cercetare. Lingvista remarcă faptul că „abordarea teatrului ionescian, realizată prin prisma unor concepte fundamentale ale doctrinei coșeriene, precum *limbajul poetic* și *competența elocutională*, scoate în evidență faptul că absurdul este, în general, dezvoltat pe temeliile lingvistice” (p. 71), iar limbajul, prin descompunere, dezarticulare ori deformare, își afirmă caracterul deschis tuturor posibilităților.

Foarte bine documentată, de asemenea, este și cartografierea textelor traduse în română, din creația unor scriitori care au ales calea exilului și care s-au impus în țările de adopție, devenind voci unanim recunoscute în străinătate: Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Constantin Virgil Gheorghiu, Vintilă Horia.

În partea secundă, cea mai consistentă, *Eugeniu Coșeriu. „Un lingvist pentru secolul al XXI-lea”*, se găsesc următoarele articole: *Ceremonie de conferirea primului titlu de Doctor Honoris Causa al Universității de Vest domnului profesor universitar Eugeniu Coșeriu, Universitatea din Tübingen, 1994* (Ileana Oancea); *Un uomo universale*: Eugeniu Coșeriu (Ileana Oancea); *Integralismul lingvistic în contextul culturii române* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Centrul de studii integraliste de la Cluj. Câteva repere* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”: 2012, 2013, 2016* (Nadia Obrocea); *Eugeniu Coșeriu și Gheorghe Ivănescu. Mari concepte ale lingvisticii* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Conceptul de „normă” din perspectiva lingvisticii integrale* (Nadia Obrocea); *Reflexe ale lingvisticii romanice în câmpul teoretic al integralismului lingvistic* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Rugăciunea Tatăl nostru, revelator al latinității limbii române* (Ileana Oancea); *Dincolo de retorică. Metafora în viziune integralistă* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *„Mizeria și splendoarea traducerii”. Modelul Coșeriu* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Limba esperanto. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale* (Nadia Obrocea).

În cele 12 texte care fac obiectul celei de a doua secțiuni, spectrul investigației este extrem de larg, incluzând o focalizare pe unele dintre conceptele fundamentale ale lingvisticii coșeriene, cum ar fi *sistem, normă, tip, inovație, vorbire, metaforă, creație, stil, traducere* etc. Chiar dacă au fost concepute ca texte de sine stătătoare, sunt studii care comunică, se nasc unele dintr-altele, alcătuiesc noima unui proiect bine încheiat, de lungă durată. Există un aer de omogenitate stilistică, distinct, în această carte a comuniunii intelectuale. Un firesc al frazării.

Ca o inimă pulsatorie, în mijlocul cărții, autoarele au poziționat figura lui Eugeniu Coșeriu. E substanța acestui volum, miezul ei ideatic. Cunoscător în detaliu a opt limbi străine, romanist convins, savant aulic, mentor incontestabil al unor generații de tineri lingviști, „Eugeniu Coșeriu a realizat cea mai complexă relație dintre această cunoaștere empirică și teoria sa lingvistică, într-un uriaș efort de elucidare a limbajului ca facultate umană creatoare și bază a științelor culturii” (p. 195). Un cărturar erudit care, încă de la cartea publicată în 1958, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, a reușit să reconfigureze lingvistica, orientările de până atunci, într-o perspectivă globală. Lingvistica sa este una a viitorului.

În tangență, fasciculele de lumină sunt proiectate, adesea, pe bună dreptate, asupra profesorului clujean Mircea Borcilă, cel mai avizat și subtil cunoscător și exeget al doctrinei coșeriene. Dumnealui a reușit să creeze, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, un *Centru*

de lingvistică integrală, o hipercapsulă de cercetare, de o importanță majoră în înțelegerea rolului pe care integralismul l-a jucat la nivel mondial. În jurul acestui proiect universitar, unic în profunzimea lui, s-a dezvoltat o întreagă rețea de cercetători români și străini. Aflați într-o permanentă efervescență creatoare, aceștia contribuie la desăvârșirea unei exegeze monumentale. Au luat naștere diverse manifestări științifice, s-au publicat reviste, cărți și articole care scot în exergă miezul concepției lingvistice coșeriene, capacitatea ei de a iradia, de a se impune în cultura lumii. Autoarele semnaleză, în acest context, apariția unei lucrări importante pentru înțelegerea integralismului, cu o difuzare, din păcate, firavă în țară: *Dicționar conceptual al lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Integraliste, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2002. Astfel de lucrări devin esențiale pentru înțelegerea fenomenului cultural, nu doar lingvistic, generat de Eugeniu Coșeriu.

Poate că nu întâmplător a doua secțiune se încheie cu articolul publicat de Nadia Obrocea, referitor la limba esperanto, studiată prin prisma lingvisticii integrale. E un fel de trecere ghidată, prin portalul utopiilor lingvistice, spre secțiunea ultimă, a treia, în care suveran va fi discursul poetic. *Textualitate poetică și bucuria lecturii. Perspective semiostilistice* cuprinde următoarele articole și studii: *Evoluție canonică și poeticitate* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *„Miracolul” eminescian: Transparență și ambiguitate. O semioză paradoxală* (Ileana Oancea); *Anagramele lui Mihai Eminescu* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Ne-nțeles rămâne gândul...* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea); *Și dacă... Reverie poetică și recuperarea absenței* (Ileana Oancea); *Despre nouitatea liricii lui George Bacovia* (Ileana Oancea și Nadia Obrocea).

Limbajul poetic, interpretarea poeziei se află pe treapta de sus, într-o lectură stratificată, după ce au fost etalate și comentate teorii lingvistice, după ce metalimbajul și-a uzat unghiurile. Și totul se încheie cu o întrebare simplă, dezarmantă: *Ce este poezia?*, îndepărtată, doar în aparență, de rosturile și plurifațetările lingvisticii coșeriene, nicidecum în contrast cu acestea.

Trei secțiuni, așadar, care comunică în subsidiar, fiind hrănite din același parcurs ideatic, martor al schimbărilor de paradigmă din lingvistica ultimelor decenii. Cu o bibliografie exhaustivă, minuțios arhivată, care transgresează ideea de specific al domeniului de cercetare, autoarele situează întregul demers într-o viziune integratoare. Critica literară, teoria literaturii și traductologia devin domenii conexe, de neignorată, în explorarea textului literar, așa cum se poate vedea și din ultimul articol, dedicat poeziei lui George Bacovia.

„*Toate problemele culturii și toate formele ei sunt și ale noastre*”. *Studii și articole* este o carte-reverență, o călătorie asumată prin labirintul cunoașterii. În cercetarea de tip lingvistic, Ileana Oancea și Nadia Obrocea impun un stil aparte. Lingvistele timișorene practică, în plan conceptual, o așa-zisă „țâietură” la rece, cu o cuprindere largă a fenomenului de literatură și, prin extensie, de cultură. Interpretările lucide, axate pe texte literare moderne, se derulează sub privirea atentă, ca o lampă de veghe, de o blândețe fermă, senină și calmă, a profesorului de cursă lungă.

Simona Constantinovici
Universitatea de Vest din Timișoara
România

Marina ORSINI-JONES, Fiona LEE, **Intercultural Communicative Competence (ICC) for Global Citizenship. Identifying Cyberpragmatic Rules of Engagement in Telecollaboration**, London, Palgrave Macmillan, 2018, 135 p., ISBN 978-1-137-58102-0.

Cartea este produsul unui proiect cu finanțare europeană, desfășurat în anul universitar 2015–2016 între Coventry University (Marea Britanie) și Université de Haute – Alsace Colmar (Franța), denumit generic *CoCo (Coventry/Colmar)*. Acest studiu subliniază importanța telecolaborării pentru formarea tinerilor din învățământul superior. Autoarele trec dincolo de importanța învățării unei limbi străine (se comunică alternativ în limba maternă sau în limba străină cunoscută L2), considerând că acest mod de interacțiune îi poate pregăti pe viitorii absolvenți să trăiască și să contribuie responsabil la formarea unei societăți globale interconectate. Cele două autoare reprezintă Coventry University și au lucrat în anii anteriori proiectului în alte proiecte în care telecolaborarea a stat la baza formării de competențe comunicative interculturale.

În primele două capitole ale lucrării sunt definite și aplicate principalele concepte teoretice asociate telecolaborării ca formă de interconectare. Unul dintre aspectele studiate este cel care urmărește dezvoltarea componentei interculturale considerate absolut necesară în formarea unui viitor cetățean global. În studiul limbilor străine, se analizează modul în care *competența de comunicare interculturală* (Byram 1997) se regăsește în interacțiunile dintre studenții implicați în proiect. Autoarele propun o analiză punctuală a conceptului de *competență comunicativă* (Hymes 1972). Astfel, este subliniat faptul că, dincolo de dimensiunea gramaticală a comunicării, componenta sociolingvistică este foarte importantă, iar elementele socio-culturale trebuie asimilate pentru a fi utilizate ulterior în comunicare. Ca o consecință firească, în anii '90 apare conceptul de *competență de comunicare interculturală*, care stă la baza proiectelor dezvoltate pe telecolaborare la nivel internațional, în domeniul educațional. Interculturalitatea este mai mult decât acceptarea diversității lingvistice și culturale, este despre vorbitori cu competențe de comunicare, angajați în dialoguri între culturi (Byram 2012). În acest volum, autoarele subliniază limitele pe care le are predarea tradițională a limbilor străine prin folosirea aproape în exclusivitate a unui manual și a exercițiilor în manieră clasică, în comparație cu contactul direct sau la distanță cu vorbitori nativi, realizabil cu ajutorul tehnologiei.

OIL (Online International Learning) stă la baza acestui proiect. În sfera comunicării în mediul online pot fi incluse cele mai multe capitole care abordează noțiuni ca *cyberpragmatica* și aspecte ale *politeții online*. Se oferă astfel o viziune actuală asupra comunicării online care se aplică pe fapte reale de limbă, studiile bazându-se pe un corpus alcătuit din schimburile de postări dintre studenții implicați în proiect. Provocarea profesorilor a fost să îi determine pe participanți să gândească și să acționeze critic, să devină capabili să descifreze latura multimodală a mesajului. În toate aceste forme de interacțiune culturală, cyberpragmatica a ocupat un loc foarte important. Astfel, se pune accent pe înțelegerea intențiilor celorlalți în comunicarea online, urmărindu-se ce spune individul în context mai degrabă decât corectitudinea exprimării. În mediul online, acest comportament este numit *virtual self* sau *networked self* (Kramsch 2009)¹⁰ și se diferențiază de comportamentul comunicativ față-în-față. Comunicarea în mediul virtual, mai ales atunci când este asincronă, poate deschide goluri de sens (engl. semiotic gaps) care nu pot fi anticipate sau înțelese de participanți. În astfel de situații, are de suferit imaginea publică individuală (engl. *face*) din lumea virtuală și se creează mari probleme în comunicare. Fiecare student care interacționează online devine un agent socio-cultural online.

¹⁰ C. Kramsch, *The Multilingual Subject*, Oxford, OUP, 2009/2015.

Capitolul 3 este dedicat noțiunii de *cyberpragmatică* prin referire la teoriile politetii propuse de Brown, Levinson și Leech. Se vorbește despre un tip de alfabetizare a studenților care trebuie să învețe să comunice găsind calea de mijloc între scrisul formal și cel informal, între limbajul academic și cel al rețelelor sociale (Yus 2011)¹¹. Se identifică o tensiune între discursul individual din social-media și restricțiile pedagogice impuse de telecolaborare. Interacțiunea online pune față în față stabilitatea și rigiditatea scrisului, cu spontaneitatea și efemeritatea discursului oral (Yus 2011). Această latură hibridă a comunicării cere utilizarea unei noi abordări a semnificației. Cyberpragmatica urmărește cum comunică cei implicați și cum interpretează sensul contextual, dar și alegerile pe care aceștia le fac în timpul interacțiunii. În acest context, noțiunea de politețe capătă nuanțe particulare deoarece sunt implicate limbi diferite cu modalități distincte de a comunica actele ilocuționare. În demersul analitic, autoarele aplică pentru început teoria lui Brown și Levinson (1978)¹² și folosesc noțiuni ca *positive face*/eul pozitiv, pentru dorința de a fi apreciat și aprobat sau *negative face*/eul negativ, pentru dorința de a fi liber, fără obstacole. În acest sens, a fost studiat modul în care aceste concepte se regăsesc în schimburile de replici dintre studenții implicați în proiect și, de asemenea, măsura în care se resimte presiunea culturală în folosirea acestor elemente de politețe. Comunicarea se desfășoară într-un context socio-cultural clar definit ce se reflectă în particularitățile identificate pe fragmentele de text analizate. Actele agresive, care amenință imaginea individuală, produse într-o comunicare față-în-față pot fi remediate rapid pentru a menține comunicarea. În acest sens, se folosesc elemente verbale, non-verbale sau elemente paraverbale. Nu același lucru se întâmplă în mediul online, mai ales atunci când participanții nu sunt implicați simultan. Elementele paralingvistice pot fi înlocuite prin emoji, emoticoane/micro-linguistic features.

În succesiunea acestui capitol dedicat teoriei, se face o analiză a rezultatelor concrete ale proiectului. Studenții implicați au condus acțiunea de cercetare într-o situație socială în care sunt simultan agenți activi și investigatori pentru propriile practici de comunicare. În urma participării în acest proiect, vor fi pregătiți pentru punerea în practică a scrierii academice, munca la proiecte în grup, competențe digitale și de prezentare. Beneficiază astfel de formarea de competențe profesionale bazate pe comunicare ce se vor regăsi în personalitatea lor de cetățeni globali.

Principalele sarcini de colaborare în proiect ale studenților au fost: 1. Realizarea unei prezentări personale a orașului și a universității (filmulețe pe care le-au postat pe YouTube, cu acces privat) pentru celălalt grup folosind limba străină L2; 2. Completarea de chestionare pe tema *Cultură*, preluate din proiecte anterioare, folosind limba nativă; 3. Realizarea unui interviu cu celălalt grup pe două teme culturale selectate dintr-o listă întocmită împreună. Interviul a fost luat folosind L2. După îndeplinirea sarcinilor, studenții britanici au alcătuit un portofoliu electronic utilizând aplicația *Mahara*, iar studenții francezi și-au notat reflecțiile pe baza proiectului, în jurnale.

Prin interacțiunea în grupurile online, participanții au discutat despre gânduri, impresii, fragmente de discurs, dar nu au fost provocați artificial, urmărindu-se obținerea unui material autentic. Postările au fost făcute în limba străină (L2), dar și în limba nativă, pentru a fi posibile comparații ale formelor pe care le ia politețea din cele două perspective. S-a observat că, în cultura anglo-saxonă, comunicarea este mai mult orientată spre politețea negativă, concentrându-se mai mult pe imaginea individuală, decât pe ce agreează imaginea colectivă. Studenții francezi manifestă în egală măsură preferința pentru politețea pozitivă și

¹¹ F. Yus, *Cyberpragmatics: Internet-mediated communication in context*, Amsterdam, John Benjamins, 2011.

¹² P. Brown & S. C. Levinson, *Politeness: Some universals in language usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

cea negativă. Autoarele au încercat să găsească o explicație la nivel lingvistic. Fiind vorba de L2, autoarele consideră că este posibil ca studenții englezi să nu fi făcut diferența între formele pronominale *tu* și *vous*. În cazul sarcinii de lucru care presupunea realizarea prezentărilor, eul pozitiv vrea să fie plăcut și aprobat, să împartă interese și experiențe comune, să reducă distanța socială prin cooperare, solidaritate și reciprocitate. Când se întâlnesc cu colegii de proiect, englezii caută să promoveze aspecte cu care să fie de acord și ceilalți, abordarea unor subiecte comune de conversație. Francezii aduc idei contrastante și atitudini de dezaprobare. Acest aspect poate fi datorat diferitelor valori culturale ce caracterizează cele două grupuri, dar care fac conversația mai interesantă.

În subcapitole separate sunt analizate rezultatele cercetării, folosindu-se teoria lui Leech. Studenții britanici au redactat postările într-un limbaj mai formal, pentru că au folosit doar franceza standard, foarte rar emoji. Englezii învață limba franceză academic, la școală, pe când francezii învață limba engleză de-a lungul anilor (prin muzică, filme, terminologie IT), într-un cadru mai puțin formal.

Ultimul capitol este dedicat concluziilor care fac legătura dintre dimensiunea științifică a studiului și statutul de cetățean global pe care îl vor avea studenții. Pentru a promova dezvoltarea competenței de comunicare interculturală, trebuie să se acorde o importanță deosebită *netichetei*. Analiza a arătat că studenții au petrecut mare parte din timp concentrându-se pe eul pozitiv al celuilalt, urmărind ca, prin efort reciproc, să împărtășească interese și experiențe pentru a reduce distanța socială. Prin telecolaborare, studenții interacționează cu persoane aflate la anumite distanțe geografice într-un mod experimental. Studenții implicați în studiu vor interacționa la nivel lingvistic dezvoltându-și abilitățile de gândire critică și de comunicare pe fondul bagajului cultural. În acest nou tip de comunicare, prin alfabetizare digitală, se creează conexiuni mult mai ușor, iar în cazul comunicării prin telecolaborare, cyberpragmatica devine un instrument de analiză absolut necesar.

Această lucrare răspunde nevoii de nou din domeniul diferite. Informațiile regăsite aici pot fi utile atât profesorilor care predau limbi străine la nivel liceal sau universitar, cât și celor care scriu și depun proiecte care presupun implicarea și comunicarea internațională. La nivelul studiului pragmaticii, perspectiva online a comunicării este în detaliu analizată și se oferă adevărate aplicații pe fragmente de text transcrise în cele două limbi utilizate. Cartea cuprinde eșantioane reprezentative de text din interacțiunea studenților și patru anexe ce servesc drept instrumente de lucru pedagogic și științific.

Raluca Oprescu (Anghel)

*Universitatea „Transilvania” din Brașov
România*

Elena PLATON (coord.), Andrei LAZĂR, Veronica MANOLE, Cristina VARGA, **Evaluarea competențelor de comunicare orală în limba română – învățământul secundar (EVRO-P2)** [Assessment of Oral Communication Skills in Romanian – Secondary Education (EVRO-P2)], Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015, 392 p., ISBN 978-606-17-0692-1.

Volumul *Evaluarea competențelor de comunicare orală în limba română – învățământul secundar (EVRO-P2)* reprezintă suportul teoretic al celui de-al doilea program din cadrul proiectului EVRO, intitulat *Perfecționarea cadrelor didactice care predau limba română în învățământul preuniversitar în evaluarea competențelor de comunicare ale*

elevilor, contract POSDRU/ 157/1.3/S/133900, derulat sub egida Departamentului de limbă, cultură și civilizație românească din cadrul Facultății de Litere a Universității Babeș-Bolyai, în perioada 2014–2015. Obiectivul general al proiectului, urmărit și îndeplinit pe parcursul celor șapte programe de perfecționare acreditate de către MENC, a fost dezvoltarea competențelor profesionale a minimum 1800 de cadre didactice în domeniul evaluării receptării și producerii orale și scrise în limba română.

Lucrarea de față, elaborată de Andrei Lazăr, Veronica Manole, Cristina Varga, sub îndrumarea Elenei Platon, directorul științific al proiectului, constituie un ghid autentic, care furnizează nu doar informații teoretice, ci și materiale necesare pentru o evaluare obiectivă a competențelor de receptare și de producere orală ale elevilor, fiind destinat, în special, profesorilor de limba și literatura română din învățământul gimnazial și liceal.

Însumând 392 de pagini, volumul cuprinde preambulul coordonatorului, intitulat *Locul competențelor orale în procesul de predare/evaluare a limbii și literaturii române în învățământul secundar* (p. 3–16), cinci unități de învățare, Unitatea 1: *Evaluarea. Cadru general* (p. 17–46), Unitatea 2: *Competența de receptare a mesajului oral. Prezentare generală* (p. 47–66), Unitatea 3: *Evaluarea competenței de receptare a mesajului oral* (p. 67–110), Unitatea 4: *Vorbirea. Cadru general* (p. 111–134), Unitatea 5: *Evaluarea competenței de producere a mesajului oral* (p. 135–171), treisprezece anexe (p. 173–390) și cuprinsul.

Încă de la prima răsfoire, se pot observa procedeele ingenioase utilizate pentru a facilita fixarea informațiilor. Sub aspect estetic, volumul favorizează lectura prin marcarea cromatică sau cu simboluri specifice a titlurilor, a noțiunilor-cheie, a definițiilor și a exercițiilor, iar, sub aspect structural, lucrarea se remarcă prin delimitarea clară a unităților, care se încheie fiecare cu câte un subcapitol rezumativ *Idei de luat acasă!*, cu o secțiune de autoevaluare *Să ne reamintim!* și cu referințele bibliografice.

În ceea ce privește conținutul, EVRO-P2 debutează cu o introducere manifestă în care se evidențiază o realitate tristă: neglijarea progresivă a oralului în școală. Dacă, în clasele inferioare (ciclul primar), didactica oralului ocupă un loc mai mult sau mai puțin important în procesul de predare-evaluare, în clasele superioare (ciclurile gimnazial și liceal), se observă o ierarhie discriminatorie a modului în care sunt prezentate activitățile dedicate competenței lingvistice, astfel că scrisul preia controlul total în demersul didactic, în timp ce oralul, aflat în subordinea celui dintâi, intră într-o zonă de umbră. În cuvântul-înainte al volumului, se explică, mai întâi, cauzele pentru care competențele orale sunt marginalizate, apoi, se conturează motivele pentru care oralul ar trebui reconsiderat, invocându-se mai multe argumente în favoarea acestuia. La baza desconsiderării oralului stau mai multe fapte, printre care: preconcepția că elevul a fost deprins de acasă cu aceste competențe, ceea ce a dus la echivalarea oralului cu normalul, spontanul, familiarul; înțelegerea greșită a raportului oral-scris (se presupune că, dacă se scrie corect, automat se vorbește corect); influența tradițională în ceea ce privește percepția asupra scrisului, considerat etalonul exprimării corecte; caracterul personalizat și variat al exprimării orale; subiectivitatea evaluării. Printre motivele pentru care oralul ar trebui valorizat în școală sunt menționate: dezvoltarea competențelor de ascultare (exersate pe texte audio-video și producții orale) și vorbire în vederea pregătirii elevilor pentru a comunica în situații concrete; instruirea acestora în stăpânirea tuturor actelor de vorbire necesare în societate; crearea de contexte în care școlarul să practice toate tipurile de discurs (descriere, narațiune, argumentare, dezbateri, interviu, exprimarea opiniei etc.); diversificarea și îmbogățirea mijloacelor de exprimare; favorizarea dezvoltării globale a elevului și a atitudinii față de sine în relație cu ceilalți.

Întrucât problema majoră, în privința didacticii oralului, o reprezintă procesul evaluativ, considerat de cei mai mulți ca fiind lipsit de obiectivitate, întreaga lucrare este dedicată procesului de evaluare a competențelor orale.

În prima unitate, se definește conceptul de evaluare, se prezintă obiectivele și funcțiile acesteia, cu precizarea că autorii se limitează la reliefaarea trăsăturilor celor mai importante

funcții (de diagnosticare, de prognosticare, de reglare, de clasificare și selecție, motivațională, de certificare și socială), se caracterizează cele treisprezece tipuri de evaluare din *Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi*, organizate în grupuri binare, cu insistență asupra unei dihotomii fundamentale (evaluarea normativă vs evaluarea formativă), și se descriu metodele tradiționale și moderne (= complementare) de evaluare (extemporal, eseu, referat, portofoliu, chestionarul, investigația, autoevaluarea etc.). Spre finalul unității, se aduc în discuție două noțiuni esențiale în procesul didactic, cea de *feedback* și cea de *washback*.

În a doua unitate, se realizează prezentarea generală a competenței de receptare a mesajului oral, identificându-se și definindu-se, într-o primă etapă, tipurile de ascultători (eficienți/ineficienți) și strategiile utilizate de aceștia, procesele cognitive și funcțiile implicate în fenomenul complex al ascultării, cunoștințele necesare pentru o receptare eficientă a mesajului oral (cunoștințele lingvistice și cele extralingvistice – fiecare având mai multe subdiviziuni), procesate în două moduri (de la bază spre vârf/*bottom-up* și de la vârf spre bază/*top-down*), și clasificarea tipurilor de ascultare, care, în funcție de obiectivele urmărite, poate să difere de la un autor la altul (de exemplu, în tipologia lui Field, după gradul de atenție a receptorului, ascultarea poate fi superficială, semi-atentă, atentă și foarte atentă, iar, în funcție de înțelegerea mesajului, există o ascultare globală și una punctuală, în timp ce Michael Rost identifică șase modalități de ascultare: intensivă, selectivă, interactivă, extensivă, care vizează un răspuns, și autonomă). Cum, pentru evaluarea ascultării, este indispensabilă selecția materialelor, în a doua parte a unității, sunt sintetizate, pe categorii, după schema lui Daniel Cassany, tipurile de texte adecvate activităților de receptare orală. De pildă, din categoria *televiziune și radio*, materialele propuse sunt jurnale de știri, interviuri, reclame, concursuri etc., în vreme ce, din categoria *situații reale*, sunt amintite comunicările cotidiene ca dialogurile, conferințele și monologurile etc.

Spre deosebire de primele două unități, a treia unitate, destinată modului în care se face evaluarea oralului, are un caracter mult mai practic și debutează cu deconstruirea unor mituri legate de receptarea orală în limbile nematerne. Ulterior, se subliniază prezența obiectivelor specifice ascultării în programa școlară de gimnaziu și liceu și se atrage atenția că, în ciuda acestui lucru, cadrele didactice tratează cu superficialitate competența de receptare orală. În continuare, se analizează instrumentele de evaluare (grila generală) pentru patru clase (a XII-a, a X-a, a VIII-a și a VI-a) și se insistă asupra inputului, a tipurilor de sarcini (întrebări cu răspuns unic, ordonare de imagini, cuvinte sau idei, alegere duală/multiplă, sarcini care presupun răspunsuri scurte sau lungi etc.), a formulării cerințelor (care trebuie să fie simple, concise, fără posibilitatea interpretărilor multiple) și a conceperii itemilor în scopul evaluării cât mai obiective a mesajului oral. Un loc aparte în cadrul unității îl ocupă crearea de exerciții de evaluare a ascultării în funcție de obiectivele evaluării și construirea unor scenarii didactice evaluative adecvate, atât pentru textul non-literar, cât și pentru textul literar, fiecare presupunând trei secvențe: preascultarea, ascultarea propriu-zisă și post-ascultarea.

Unitatea a patra trasează cadrul teoretic necesar înțelegerii competenței de producere a mesajelor orale în formarea vorbitorilor nativi. După ce se definește vorbirea și se explică schema comunicării umane, așa cum e înțeleasă de Roman Jakobson, unitatea este consacrată operațiilor cognitive implicate în vorbire și prezentării diferitelor funcții ale limbajului, cu accent asupra funcției comunicative, în sfera căreia intră alte sub-funcții, precum convențiile sociale, schimbul de informații, exprimarea atitudinilor, a stărilor și a sentimentelor, influențarea acțiunilor interlocutorilor și actele reparatorii. În următoarele pagini, sunt inventariate tipologiile discursive la nivel microtextual (comunicarea orală singulară, comunicarea orală duală și comunicarea orală plurală) și, spre final, se discută elementele comunicării non-verbale (mimica, contactul vizual, poziția corpului, orientarea și distanța

față de interlocutor) și paraverbale ale vorbitorului (intonația, volumul vocii, ritmul, debitul, emfaza și tonul).

După tiparul unității a treia, cea de-a cincea cuprinde elemente practice privind evaluarea competenței de producere a mesajului oral, dar, înainte de toate, se reliefează și aici faptul că, deși prezentă în programele școlare, inclusiv în programa de examen, vorbirea ocupă un loc marginal în procesul de predare-învățare din școala românească. Această secțiune a lucrării cuprinde diverse instrumente de evaluare a exprimării orale (grila generală, scenariu de evaluare, fișa profesorului etc.), indicații cu privire la alegerea adecvată a inputului, care trebuie să satisfacă anumite caracteristici legate de autenticitate, dimensiune și gradul de complexitate, reguli referitoare la elaborarea corectă a sarcinilor, observații privind crearea de exerciții de evaluare (formativă sau sumativă) a vorbirii în corelație cu programele școlare și cu manualele utilizate la clasă, precum și exemplificarea modului de construire a unui scenariu de evaluare a producerii mesajului oral. Spre finalul unității, se analizează, din perspectiva competenței de vorbire, câteva manuale de limba și literatura română, semnalându-se carențele exercițiilor, se oferă o listă de materiale care pot fi utilizate pentru crearea activităților care vizează competența orală (cărți audio, teatru radiofonic, ecranizări ale unor opere canonice, opere literare care pot fi citite în clasă și imagini care pot constitui punctul de pornire pentru evaluarea producerii mesajului oral), se scot în evidență avantajele evaluării orale, oferindu-se soluții acolo unde există aspecte problematice, și se propune o metodă de standardizare a sistemului românesc de notare utilizat de profesori, pe baza grilei de evaluare.

La finele volumului, respectiv la rubrica *Anexe*, se pun la dispoziția cititorilor modele de instrumente de evaluare, precum: grile generale pentru ascultare (Anexa 1), tipuri de texte (Anexa 2), fișe de evaluare și autoevaluare pentru verificarea înțelegerii după ascultare (Anexa 3), scenarii de evaluare pentru clasele a VI-a, a VIII-a, a X-a și a XII-a (Anexa 4), secțiuni de test pentru evaluarea ascultării la aceleași clase (Anexa 5), grila generală pentru vorbire (Anexa 6), grila pe benzi pentru evaluarea exprimării orale destinate claselor menționate mai sus (Anexa 7), fișe de evaluare, autoevaluare și interevaluare a vorbirii (Anexa 8), scenarii pentru evaluarea vorbirii, pentru clasele a VI-a, a VIII-a, a X-a și a XII-a (Anexa 9), secțiuni de test pentru evaluarea vorbirii la clasele amintite (Anexa 10), modele de organizatori grafici (Anexa 11), două decaloguri, unul pentru evaluarea receptării orale, altul pentru evaluarea producerii orale (Anexa 12), modele de fișe pentru oferirea feedbackului (Anexa 13).

Fără a avea pretenția de a fi un ghid exhaustiv al didacticii oralului, dovadă fiind raportarea doar la anumite clase de gimnaziu și liceu, volumul *Evaluarea competențelor de comunicare orală în limba română – învățământul secundar (EVRO-P2)* iese în evidență, în primul rând, prin originalitatea și cutezanța subiectului abordat, oralul fiind, după cum s-a văzut, aproape exclus din învățământul românesc. În al doilea rând, lucrarea se distinge prin varietatea și actualitatea surselor bibliografice, care provin din diferite limbi, precum și prin conștiințozitatea și creativitatea autorilor, care s-au remarcat prin ineditul instrumentelor de evaluare (a se vedea, în mod special, grilele și fișele de evaluare sau conceperea modernă a scenariilor didactice), dar și prin profesionalismul lor, reușind să faciliteze accesul la segmentele teoretice, atât prin designul remarcabil, cât și prin exemplificările multiple. Dincolo de indicațiile pertinente care ajută profesorii să-și obiectiveze procesul evaluativ, sarcinile și itemii din volum au avantajul de a stabili o legătură strânsă între activitățile didactice și situațiile cotidiene, acesta trebuind să fie obiectivul principal al fiecărui act didactic, deoarece numai în acest fel școala și viața de după școală nu vor mai fi percepute ca lumi distincte, ci vor fi văzute ca lumi complementare, elevii fiind pregătiți pentru înțelegerea societății din care fac parte, nu doar pentru un simplu examen.

Conchizând, meritul volumului recenzat este acela de a fi un instrument didactic modern, practic și inovativ, util tuturor celor interesați nu doar de o evaluare obiectivă a

competențelor de producere și receptare a mesajului oral, ci și de un demers didactic creativ, cu ajutorul căruia elevii pot fi ajutați să înțeleagă corespunzător diferitele tipuri de discurs, să extragă ideile principale și să le separe de cele secundare, să-și exprime clar opiniile, gândurile și sentimentele, să-și argumenteze punctele de vedere sau preferințele, cu alte cuvinte să se adapteze oricărui context din viața reală.

Lavinia Nasta
*Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
 România*

Adriana SENATORE, Miron Costin. Cronista e poeta di un` epoca buia, Bari, Cacucci Editore, 2019, 298 p., ISBN 978-88-6611-846-6.

Cartea *Miron Costin. Cronista e poeta di un` epoca buia* [Miron Costin. Cronicar și poet al unei epoci întunecate] de Adriana Senatore începe cu un capitol amplu intitulat *Biografia unei țări și a unui om*, în care este prezentat secolul al XV-lea românesc, cu principalele lui caracteristici, perioadă în care a trăit și a scris Miron Costin. În acest interval de timp au existat numeroase voci din Muntenia, Moldova, Transilvania și din alte zone în care se vorbea limba română, care militau pentru îndeplinirea unui vis, unirea Principatelor Române.

În luna mai a anului 1600, cele trei principate s-au unit – pentru o scurtă vreme – sub sceptrul lui Mihai Viteazul. Chiar dacă a durat foarte puțin, un prim pas a fost făcut. Nașterea României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea își are originea simbolică în Unirea înfăptuită de Mihai Viteazul. Un rol important la cunoașterea la o scară mai largă a lui Mihai Viteazul și a politicii sale interne și externe l-a avut și lucrarea lui Nicolae Bălcescu *Români supt Mihai Voievod Viteazul*.

Autoarea face o bună radiografie a acelei perioade de timp, neuitând să amintească unele conflicte interstatale. Primul capitol este foarte util pentru cercetătorii din străinătate, care vor să cunoască această mică parte din istoria românilor. Totodată, studiul are rolul de a-l introduce în discuție pe Miron Costin, principalul obiectiv de cercetare al Adrianei Senatore. În următorul capitol, *Le opere storiche (Operele istorice)*, se arată că în afară de poemul *Viața lumii* și de alte versuri minore, Miron Costin s-a dedicat și istoriei, scriind mai multe lucrări, printre care, *Letopiseșul Țării Moldovei* și *De neamul moldovenilor*. Motivele care au stat la baza dorinței lui Costin de a scrie aceste lucrări sunt mai mult de natură geopolitică (cum s-ar zice azi), cum ar fi acelea de a aduce mărturii despre Țările Române, care nu erau bine cunoscute în Europa. Trebuie spus că acest capitol, ca și cele care urmează, sunt rezultatul unui studiu minuțios, scris cu mare atenție la detalii, mai ales atunci când se vrea accentuarea unui fapt deosebit de important din viața și din opera lui Miron Costin.

Tot aici sunt surprinse caracteristicile esențiale ale secolului oglindite în scrierile marelui cronicar moldav. Situația politică din Moldova îi pare cronicarului mai rea decât aceea din Valahia, care trecuse și ea prin mari greutăți. Acest capitol include patru subcapitole ce corespund operelor de natură istorică scrise de Miron Costin: *Letopiseșul țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, *De neamul moldovenilor*, *Cronica polonă* și *Orațiile*.

Adriana Senatore afirmă că Miron Costin povestește evenimentele prin care a trecut iubita sa țară, având în vedere cronică *Letopiseșul Țării Moldovei*, scrisă de predecesorul său, Grigore Ureche, prima cronică moldavă scrisă în limba română. Au mai existat și alte scrieri ce s-au pierdut pentru totdeauna, precum și o altă lucrare, *Letopiseșul moldovenesc* al cărui autor a rămas anonim. Se poate observa însă că autorul celui de-al treilea letopiseș le cunoștea foarte bine pe cele două dinaintea sa. Lucrarea este bine documentată. Se vede din faptul că Adriana Senatore a cercetat operele slavone de dinainte și din timpul vieții lui Costin, făcând observații de finețe cu privire la unele posibile preluări din bibliografia acelei

epoci. Pe parcursul secolului al XIII-lea, când românii erau împărțiți în două principate, Moldova și Valahia, aceștia au intrat în contact cu patrimoniul culturii bizantine, și, în afară de traduceri și rescrieri compilate din rusă și din slava de sud și mai ales din Serbia, românii și-au găsit un model pentru propriile lor activități literare și artistice. În carte se arată cum anume s-au manifestat influențele, cine a funcționat ca model pentru cine. Adriana Senatore face arheologie literară și lingvistică într-un mod relaxat, neîngreunându-și scriitura cu anumite concepte teoretice, care ar fi fost oricum inadecvate. Ea combină discursul istoric cu cel comparatist, mai ales în capitolul dedicat marelui cronicar, *Il Seicento moldavonell' opera di Costin (Secolul al XV-lea în opera lui Costin)*.

În primul subcapitol, *Costin e la lingua del popolo romeno (Costin și limba populară românească)*, se afirmă că primii cronicari de expresie românească au fost în măsură să consulte o serie de opere istoriografice, care, în situația neschimbată a politicii internaționale își modificaseră centrul de greutate de pe Bizanț, pe noile posibilități europene, mai ales pe acelea din Italia și Imperiul Otoman. Astfel, au putut studia operele umaniste, mai ales pe cele italiene, cum ar fi Enea Silvio Piccolomini, Giovanni Botero, cronicarii români fiind atenți totodată la construcțiile frazeologice pe care să le transpună în spiritul limbii române. Prin intermediul cronicarilor, literatura, fie ea istorică, se afla pentru prima oară în perioada imitației, cu multe secole înainte ca E. Lovinescu să teoretizeze acest fapt ca mijloc de modernizare a literaturii române.

Alla scoperta della poesia (Descoperirea poeziei) este unul dintre cele mai importante capitole din economia cărții. După ce analizează câteva mostre de poezie minoră, autoarea trece la interpretarea poemului *Viața lumii*. Înainte de a intra mai în profunzime, Adriana Senatore crede că e necesar să analizeze diferitele feluri în care a fost numit poemul lui Miron Costin de critica literară și de istoria literară. *Viața lumii* a fost considerat un prilej de reflecție asupra condiției umane sau un poem didactico-religios. Mai mulți critici au omis – din cauza regulilor dictaturii comuniste – această ultimă definire. Dar, autoarea îl citează pe Nicolae Cartoian: „A tăia latura religioasă din istoria literaturii românești, înseamnă a renunța la cunoașterea trăsăturii celei mai caracteristice din cultura noastră veche și la una din fețele ei de glorie”¹³. De o altă părere este Eugen Negrici: „Intenția poemului *Viața lumii* este însă didactică, evocarea marilor glorii, pietre în abis, meditația asupra trecerii și a morții, care ar fi putut constitui, singure, slobode de constrângeri, discursul liber, sunt însă întoarse întru morală, lasă locul unui îndreptar de viață”¹⁴.

Autoarea spune că Miron Costin se refugiază în sine și se încrede în presentimente și frici. Temele acestui poem sunt impredictibilitatea destinului, trecerea iremediabilă a timpului și viața înțeleasă ca somn, toate acestea mărturisite înainte de anul 1673. Adriana Senatore discută pe larg despre aceste teme și pune accentul pe discursul filosofic aflat în stare incipientă. Costin a avut accesul la marii clasici ai culturii greco-latine de unde a preluat unele teme pe care le-a trecut însă prin filtrul său.

În concluzie, autoarea afirmă că, mai mult decât alții, Miron Costin demonstrează pe propria persoană fețele destinului. Una rea – exilul său pe pământ străin și una bună – nașterea sa într-o familie aristocratică, ceea ce i-a permis să studieze într-o instituție de prestigiu. Adriana Senatore aduce toate argumentele că Miron Costin a fost în cel mai mare grad un poet. Se bazează și pe ceea ce au scris alți critici și istorici literari. Iată că, în întunecimea barocului, s-a putut zări o mică pală de lumină, cronicarul și poetul Miron Costin.

Șerban Axinte
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
 România

¹³ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 225.

¹⁴ Eugen Negrici, *Expresivitatea involuntară*, București, 1972, p. 217.

Ion SIMUȚ, **Literaturile române postbelice**, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2017, 472 p., ISBN 978-606-797-126-2.

Despre problema spinoasă a literaturii române postbelice, adică despre modalitățile ei de supraviețuire în comunism (în dictatura socialistă, dacă respectăm distincția semnalată în carte) scrie fără idiosincrazii profesorul Ion Simuț. Autorul nu își clasează studiul în rândul lucrărilor de istorie literară, preferându-i statutul de eseu. În acest caz, vorbim despre un eseu acribios documentat, raportat la pozițiile celorlalți istorici literari și, mai ales, despre unul edificator, imperativ în condițiile în care vânătoarea de scriitori pactizanți cu sistemul politic și obsesia incriminării au dus la alte forme de injustețe.

Cele trei părți care structurează cartea (*Preliminarii*, *Canavaua istorică. Politică și literatură*, *Literaturile paralele*), la care se adaugă și o ultimă reflecție despre *Literatura română în economia de piață*, nu se constituie separat, ci își completează datele și argumentele pentru a corobora ideea celor patru literaturi care a stat la baza studiului. Despre literatura postbelică nu se poate discuta în logica strictă a esteticului, a unei critici imanente, pentru că anomaliiile istoriei determină și încrângături ale discursului literar – ipoteză probată de autor prin tipologia pe care o propune. „Dictaturile se nasc și mor. Sub ele, literaturile, culturile se chinuie, își contorsionează discursul, dar supraviețuiesc” (p. 15). În ce fel s-a scris literatura română, în contextul în care a fost imersată în realitatea politică, suferind constrângeri ale expresiei, se poate răspunde urmărind atitudinile scriitorilor, vizibile în textele lor, față de regimul dictatorial.

Rezultă imaginea unei scări graduale a dezacordului cu puterea politică, a ieșirii de sub influența autorităților și a plasării în opoziție cu acestea. Totuși, sugestia nu este de continuitate. Textele literare scrise în perioada postbelică se vor grupa în patru literaturi paralele. Prima dintre ele, cea oportunistă sau oficială „este creația scriitorilor aflați în acord deplin cu regimul politic și cu ideologia lui, pe care acceptă să o ilustreze în poezie, proză sau teatru sub formă propagandistică” (p. 44). Proletcultismul și realismul socialist vor fi codurile „estetice” impuse și exclusiv agreate. Pentru că literatura trebuia angajată politic în vederea consolidării dictaturii socialiste, estetismul (cu toate hainele lui: formalismul, modernismul, decadentismul, evazionismul), misticismul sau simpatiile față de Occident erau acuzele cele mai grave care atrăgeau și condamnarea scriitorilor. În definitiv, literatura oficială era străbătută de ecoul unei singure lozinci: „partidul e-n toate”.

Odată cu literatura evazionistă se creează breșe în blocul ideologic. „Evazionismul este un limbaj deviat, iar deviaționismul se face vinovat de lipsă de solidaritate cu scopul dictaturii” (p. 349). Culpă originilor burgheze a făcut ca această literatură să fie „posibilă abia după 1960, când regimul politic are certitudinea că e definitiv instalat la putere și nimic nu-l poate disloca” (p. 352). O alternativă la limbajul de lemn care glorifica, cel mai adesea în versuri, partidul și conducătorul a oferit-o generația '60, strânsă sub umbrela unui neomodernism neprogramatic. Cazul ilustrativ de care se ocupă autorul este cel al Cercului literar de la Sibiu.

Tot o literatură care se abate de la direcția trasată de partid, cea subversivă se distinge prin faptul că „nu adoptă în mod deschis o opoziție fermă, ce ar duce la un conflict al punctelor de vedere cu oficialitatea. E tactica unei disidențe pe sfert, cu pași mărunți, jocul unei insubordonări de probă, ca să stârnească și să estimeze reacția puterii” (p. 381). O mențiune importantă pe care o face Ion Simuț este că nu se poate discuta despre subversivitate decât dacă aluziile la adresa regimului politic, truvabile într-un text literar publicat în țară înainte de Revoluție, au fost sesizate de cititorii de rând și, mai ales, de cei din rândul autorităților. Dacă „subversivitatea se naște din pactul scriitorului cu cititorul” (p.

49), trebuie spus și că existența acestui tip de atitudine a fost înlesnită de sentimentul că dictatura (ceaușistă, cu precădere) începea să își descopere punctele nevralgice. „Literatura se constituie ca o contra-putere prin strategiile subversiunii, dar nu devine cu adevărat o contra-putere decât atunci când depășește evazionismul și limbajul esopic, forme de refugiu și de conservare a esteticului” (p. 381). Astfel, în drumul de la alternativă la opoziție incipientă, literatura își schimbă strategiile pentru a trece de cenzură. Încurajată, odată cu anii '60, de relativa toleranță a regimului, va apela la subterfugii pentru a vorbi despre ororile provocate de acesta.

Literatura disidentă și cea a exilului se recomandă printr-o opoziție fătășă, trădând atitudinile „radical contestatate”. Caracterul subversiv indubitabil al scrierilor le refuză din principiu confruntarea cu cenzura, așadar posibilitatea publicării și a difuzării lor. Scriitorii descoperiți a fi disidenți au parte de același deznodământ: condamnarea la moarte sau închisoarea pe viață, în perioada Gheorghiu-Dej, ori calea exilului, în timpul dictaturii Ceaușescu. Natura măsurilor represive explică de ce înainte de Paul Goma părea să nu fi existat opoziție față de regim. Ion Simuț face totuși cunoscute patru cazuri de disidență autentică ale unor scriitori care și-au primit pedeapsa sub regimul socialist de orientare stalinistă, așadar anterior „cutremurului” produs în 1977 de Paul Goma: septuagenarul Vasile Voiculescu care, pe lângă vina de a fi fost membru al grupului *Rugul aprins*, a publicat sub pseudonim poemul *Adio libertății*, într-o revistă pariziană (1949); Victor Valeriu Martinescu, condamnat pentru placheta de versuri *România mea*, semnată Haiduc și publicată în „Caietele de dor” ale lui Virgil Ierunca (1956) – ilustrativ pentru mesajul întregului volum, *Pastel autohton* inversează formularea apodictică din epocă: „Se-ndeasă negura din Răsărit”; Păstorel Teodoreanu care și-a ispășit în închisoare vina de a fi scris, bineînțeles, epigrame politice (1959) și Radu Gyr, condamnat inițial la moarte, apoi la muncă silnică pe viață din cauza instigării la acțiuni împotriva ordinii de stat prin poezia *Ridică-te, Gheorghie, ridică-te, Ioane* (1958).

Gândită în contrast cu *Antologia rușinii* pe care o realizase Virgil Ierunca și care își avea ținta bine justificată în epocă, antologia demnității scriitorului român (p. 274) ar trebui să fie o invitație la echitate pentru posteritatea critică (și nu doar pentru aceea în sens profesional), atunci când se discută despre literatura scrisă în perioada postbelică. Spicuiesc, din lipsă de spațiu, doar numele câtorva scriitori care au fost victime ale regimului comunist, aduși în atenție de Ion Simuț, pe lângă cei menționați anterior: Lucian Blaga, Mircea Vulcănescu, Petre Pandrea, I. D. Sîrbu, N. Steinhardt, Vladimir Streinu, Constant Tonegaru, Alice Voinescu, Adrian Marino, Nicolae Balotă, Ion Caraion, Al. Ivăsiuc, Valeriu Anania, Ștefan Aug. Doinaș, Leonid Dimov, Al. Paleologu, Constantin Noica și mulți alții. Dacă lista poate fi continuată, e semn că ideologia comunistă nu a anchilozat toate conștiințele și că rezistența la ea a fost probată de cazuri exemplare.

Deși se prezintă drept un eseu despre tipurile de literatură posibile în perioada postbelică și își respectă premisele, cartea de față nu împărtășește, așa cum am afirmat anterior, logica îngustă (având în vedere natura subiectului) a criticii estetice. Autorul opinează că atunci „când e vorba de intelectuali, idei și opere din imediata contemporaneitate, nu avem (nu ar trebui să avem) seninătatea de a spune: «Nu mă interesează omul, mă interesează opera». Ar însemna să ne abandonăm unui cinism al judecății estetice. Nu toți putem proceda astfel și nu știu dacă e moral, dacă e salubru să procedăm așa” (p. 123). De aceea, reflecția finală privind tipologia literaturii în capitalism, care uzează de strategii similare pentru a supraviețui pe piață, va urma aceleași coordonate: „în condiții noi, într-o societate liberă, ca și în perioada comunistă, adaptarea sau neadaptarea implică moralitatea scriitorului” (p. 445).

Cartea profesorului Ion Simuț ne invită involuntar să regândim textul lui Borges, *Memoria lui Shakespeare*. Niciun filolog nu poate contesta concluzia borgesiană despre irelevanța contextului în judecarea estetică a textului, dar în aceeași măsură este valabilă și

afirmația că cercetarea memoriei unui scriitor devine un imperativ pentru orice filolog, mai ales atunci când Istoria angajează conștiințele și constrânge discursurile.

Diana Stroescu
*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*

**Virgil TĂNASE, *Așa a fost să fie...* Simona Modreanu în dialog cu
Virgil Tănase, Iași, Editura Junimea, 2019, 175 p., ISBN 978-973-37-2308-0.**

Publicat în 2019, la Editura Junimea, volumul de convorbiri dintre Virgil Tănase și Simona Modreanu, *Așa a fost să fie...*, forjează formula narativă a interviului, exploatănd mecanismele confesiunii în interiorul spațiului mnemonic ego-centric pentru a legitima, în esență, „povestirea vieții”. Acest „act of construction (or reconstruction) of the self-in-narrative”¹⁵ generează re-legitimarea, în timpul rememorării, a demersului autobiografic, „a self-representational practice complexly situated within cultures and thus located between the constructed references of artistic, literary, and critical contexts” (*ibidem*: VIII). Din acest punct de vedere, textul convorbirilor lui Virgil Tănase definește specificitatea unui discurs „întors către sine și către lume”, în fapt o „transcultural life narrative” centrată pe ipostaza peregrinului transcultural care se re-definește pe măsură ce strategiile confesiunii configurează scenariul identitar, cel al reprezentării și poziționării eului față de Istorie și Memoria ei. În termenii Rosalíe Baena, „to read life writing as primarily cultural texts undercuts much of its value as a complex dynamic of cultural production, where aesthetic concerns and the choice and manipulation of form serve as signifying aspects to experience and subjectivities. Though life writing must be located within specific historical and social contexts, its engagement with and revision of traditional critical paradigms, forms, and canonical prescriptions strategically rearticulates their subject positionalities and challenges dominant ideologies. It is precisely through our understanding of autobiographical practices as conscious artistic and literary exercises that we fully grasp the extent to which autobiographical narrative is, as Jens Brockmeir argues, such a powerful symbolic form and a genre of identity construction” (*ibidem*: VII).

De altfel, „povestirea vieții” asumată ca reprezentare identitară în confesiunea lui Virgil Tănase, un intelectual est-european care trece, în anii totalitarismului comunist, prin experiența exilică pariziană și se reîntoarce, în perioada postdecembristă, într-o Românie „regăsită”, proiectează destinul „pelegrinului transcultural” a cărui Memorie rescrie acum mica istorie personală în oglinda Marii Istorie. Ne asumăm, în acest context, semnificația pe care Rosalía Baena o dă conceptului „transcultural” circumscris scriiturii autobiografice: „I privilege the term *transcultural*, which I use as Janice Kulyk Keefer does, to refer to the manner in which the dominant culture becomes *part of a larger, looser structure within which literary texts which foreground the experience of minority as opposed to dominant groups both present themselves and are received as representative, even paradigmatic forms for an entire social formation, and not just for the ethnic or racial group with which the text’s author is associated*” (*ibidem*). Sau: „I do not take transcultural as a fixed principle or static perspective, or as referring to a closed group of texts but rather as a term that accommodates a series of multiple interrelated dynamics of the formal negotiation of cultural perspectives. The term thus applies itself to the renewed manner of engagement that arises from new forms of perceiving experience, and to the dynamic nature of

¹⁵ Rosalía Baena, *Introduction. Transculturating Auto/Biography. Forms of Life Writing*, in *Transculturating Auto/Biography. Forms of Life Writing*, edited by Rosalía Baena, Taylor&Francis Ltd, 2007, p. X.

the resulting narratives stemming from the contact zones produced in the cross-cultural encounters" (*ibidem*).

În scriitura autobiografică a lui Virgil Tănase, dimensiunea pelerinajului transcultural camuflează, în egală măsură, un act terapeutic, având în vedere că „narrators suffering from traumatic or obsessional memory may see the act of telling as therapeutic in resolving troubled memories, acknowledging how the process of writing has changed the narrator and the life story itself”¹⁶. Recuperarea și restituirea definesc două funcții fundamentale în economia textului, o recuperare terapeutică, prin mecanisme confesive, a memoriei experienței personale purtătoare de traume, prin care este schițată o „mitografie” transculturală a individului călătorind compensatoriu într-un Occident descoperit exilic și post-exilic și o restituire/regăsire a profilului identitar al celui întors la Centru, în România post-decembristă – ambele proiectate într-un discurs puternic emprentat identitar, așa cum mărturisește Virgil Tănase: „Fiecare cuvânt pe care îl folosim în discuțiile noastre are, pentru fiecare dintre noi, chiar fără să ne dăm seama, o rezonanță care îi dă, pe de o parte, sensurile unui pământ din care ritmurile cosmice fac să țâșnească viața iar, de pe alta, o închinare către obârșia necunoscută a zămisirii” (Tănase 2019: coperta IV). Cu toate acestea, reîntoarcerea lui Virgil Tănase în România post-totalitară nu rezolvă dilemele identitare, chiar le amplifică, în contextul în care „condiția postcomunistă” stă, în opinia lui Cristian Nae, „sub semnul unei stări de incertitudine normală. Căci suprimarea unei frontiere nu înseamnă însă și anularea sa: conceptul de frontieră se reteritorializează pe o nouă diferență, revenind simbolic, în maniera unor elemente refulate și riscând să genereze frontiere mentale multiple, mobile și nelocalizabile, ale căror efecte sunt deseori violente, periclitând în cele din urmă nu doar identitatea singulară a individului, ci însăși viața sa”¹⁷.

Dacă experiența pariziană reprezintă, pentru Virgil Tănase, o demistificare dureroasă a „reprezentării paradisiace și salvatoarea a Occidentului”¹⁸, revenirea în țară, după 1989, este sinonimă cu redefinirea unei frontiere mentale, simbolice, care marchează întreg discursul confesiv, dar și profilul identitar al fostului exilat, convertit acum într-un nomad transcultural, migrând iterativ între cele două spații (Estul și Vestul). De fapt, este ipostaza reflectată în literatura postdecembristă migrantă, identificată de către Sanda Cordoș drept trăsătură generică: „Tocmai starea de provizorat, inadaptarea și trauma (dar și potențialul epic substanțial), fac din nomadism o temă importantă a prozei românești postcomuniste, atât în operele ficționale, cât și în cele autobiografice. În interesul pentru condiția nomadului și pentru tema migrației se întâlnesc scriitorii din generații diferite, cu opțiuni și modalități artistice variate, scriitorii care locuiesc în țară (și care visează sau încearcă să plece) cu cei care, trăind în afara ei, și-ar dori sau încearcă să revină” (*ibidem*: 152). În acest fel, dialogurile lui Virgil Tănase oglindesc o stare simptomatică pentru scriitorii postdecembriști, „prizonieri sau victimele destinului, mai curând protagoniștii unui exod decât ai Odiseei. Înstrăinați în propria lor țară, [...], plecați într-un exil extern care, pentru majoritatea exilaților, nu s-a încheiat nici azi, întreținând valorile emigrației de după 1989, împinși de foame, teamă, dezamăgire, zădărnice, purtați mai mult de imaginea unei țări blestimate decât de himera paradisului, românii au devenit un popor de nomazi. Lume de nicăieri, loc predilect al celor înfrânți, literatura le oferă adăpost” (*ibidem*: 158–159).

Formă de interogare a propriei identități în mișcare, scriitura confesivă din volumul *Așa a fost să fie...* „oferă adăpost” proiectului configurării identitare, plasat la limita dintre autobiografie și încărcătură ficțională, „autorul [...] construindu-se pe sine ca subiect al

¹⁶ De Sidonie Smith&Julia Watson, *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*, Minnesota, University of Minnesota Press, 2010, p. 28.

¹⁷ Cristian Nae, *Identități precare. Condiția est-europeană în discursul artelor vizuale postcomuniste*, în *România Constantinescu* (coordonator), *Identitate de frontieră în Europa lărgită*, Iași, Polirom, 2008, p. 185.

¹⁸ Sanda Cordoș, *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*, București, Cartea Românească, 2012, p. 149.

textului”¹⁹. Astfel, „Actul autobiografic trebuie așadar așezat la mijlocul dintre identitate ca proces aflat în continuă transformare și expresia acestei transformări. Alteritatea joacă un rol deosebit de important în construcția unei reflexii identitare, portretizând subiectul textului autobiografic ca o construcție dialogică dintre un autor și un celălalt, destinat final, atât al textului, cât și al acelei imagini a sinelui cuprinsă în text. Autobiografia capătă așadar un rol important în procesul de integrare al individului” (*ibidem*).

În cazul interviului lui Virgil Tănase, dezvoltarea profilului identitar se realizează prin „perspectiva exilică de așezare oblică între culturi” (*ibidem*: 214), dar și post-exilic, în timpul numeroaselor „reveniri” în România postdecembristă, în esență, peregrinări între cele două spații cultural-mentalitare resimțite ca fiind captive într-un clivaj simbolic continuu. Criza identitară exilică proiectează „sinele în postura sa dislocată, scopul autobiografiei generate de exilat este, pe lângă o integrare în lumea celuilalt, și o vindecare a sinelui prin procesul scrierii” (*ibidem*: 215); în fapt, textul interviului acordat Simonei Modreanu dezvăluie, pentru perioada exilului parizian, un Virgil Tănase care „undertakes a journey from the old World to the New and engages in a series of contacts and contrasts. During a process of ‘transformation’ [...] the protagonist is ‘forced to confront the utopian grammar of the new world for what it actually represents’, so that immigrant autobiography must ‘organize two cultural systems, a culture of the present and of the future and a culture of memory into a single model’ ”²⁰.

Retrăirea intensă a perioadei pariziene prin scriitura angajată confesiv generează, însă, palimpsestic, multiplicități identitare care amprentează fragmentarea reiterată a sinelui, astfel încât, în termenii lui Judith Melton, „The exile autobiographer’s task is precisely to transpose a (past) reality symbolically, creating a self-story that is a fiction, but a comforting and self-affirming fiction. These self-stories are therapeutic in that they reestablish continuity for the self that was disrupted when propelled into exile”²¹.

În dialogurile lui Virgil Tănase, care reiau tematica identitară din *Ma Roumanie* (1990) și *Leapșa pe murite* (2011), mecanismele confesive ale rememorării, fie ele actualizate chiar și în limitele formale implicate de către pattern-ul interviului narativ, contribuie terapeutic la recuperarea unității eșafodajului identitar, întrucât „For exiles, whose lives become fragmented by the experience of exile, writing an autobiography can begin the healing process. In a sense, the self-story that the exile autobiographer completes may return the sense of wholeness” (*ibidem*: 76).

Continua interogare a sinelui, realizată prin ricoșeu în timpul rememorării perioadei exilului și implicit expusă în timpul revenirilor în România postdecembristă, conferă formulei interviului, marcat prin miza autobiografică, statutul unui „site of identity production”²², delimitat cronologic de două momente, „înțărarea” și „deșărarea”, „pornirea spre lume” (Tănase 2019: 5). Pelerinajul transcultural este ancorat, conform ordinii afective a rememorării, în „locuri ale memoriei”, „spații de definiție identitară” (*ibidem*), precum Galațiul, orașul natal pe care Virgil Tănase l-a reinventat în logica subiectiv-confesivă: „Mai degrabă eu l-am făcut să fie așa cum apare el, uneori, în ce-am scris și poate, dacă voi fi fost vrednic, și în închipuirea celor care nu-l vor fi văzut niciodată și pe care-l vor iubi pentru că e (era) bătrânesc, duios, culcat pe Dunăre, fumegând până-n cer esența teilor în floare, cu fete iuți la toate și ucenici care devin maiștri și-și fac copiii ingineri cu barca....; un oraș cu grădini fructifere și străzi povârnite...; un oraș unde mări limba

¹⁹ Oana Strugaru, *Exilul ca mod de existență. Andrei Codrescu în spațiul textual al dezrădăcinării*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2013, p. 213.

²⁰ Sau-Ling Cynthia Wong, *Immigrant Autobiography: Some Questions of Definition and Approach*, in Paul John Eakin (ed.), *American Autobiography. Retrospect and Prospect*, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1991, p. 144.

²¹ Judith M. Melton, *The Face of Exile. Autobiographical Journeys*, Iowa City, University of Iowa Press, 1998, p. 65.

²² Kathleen M. Asley, Leigh Gilmore (eds.), *Autobiography and Postmodernism*, Amherst, The University of Massachusetts Press, 1994, p. 4.

noastră din zurgălăi de apă se plimbă prin toate pronunțiile Orientului...; și peste toate fluturând gloria unui târg care n-a fost niciodată raia. Aș fi făcut la fel cu oricare alt loc natal unde m-ar fi azvârlit Pronia, numai că, firește, n-aș fi avut la îndemână aceleași ingrediente, deși până la urmă, cu alte cărămizi și alt mortar, aș fi alcătuit același edificiu” (*ibidem*: 5–6). La fel, „Parisul unde locuiesc de patruzeci de ani și mai bine e un fel de periferie a casei mele de la Galați, o margine a orașului meu de atunci, pe care-l împodobesc cu ce mi-a adus viața pe care am dus-o” (*ibidem*: 10). Astfel asumat, exilul devine, pentru Virgil Tănase, unul atipic, „un soi de virtute personală”, „o formă de neașezare în lume și viață care păstrează o prospețime nealterată a spiritului”: „Exil? Iar exil, bată-l Dumnezeu să-l bată de exil, un *termen* de care, mai ales de când am ajuns trăitor pe țărmurile leșioase ale Seinei, m-am ferit ca de ucigă-l toaca. Pentru că nu mi se potrivește. Și după aceea pentru că nu voiam să demonetizez un concept care, pentru unii, era o rană sinceră și vie, în timp ce alții își făcuseră din el o meserie și n-ar fi fost omenos să le iau pâinea de la gură” (*ibidem*: 11).

În consecință, pentru intelectualul purtător al unei Istории retrăite (post)exilic, retragerea în scriitură funcționează compensatoriu, Virgil Tănase exprimându-și opțiunea pentru formula onirismului, „prima contestație artistică sistematică a optimismului pozitivist” (*ibidem*: 16): „Literatura onirismului românesc se întemeiază pe ideea că SUNTEM NEVOIȚI SĂ NE CLĂDIM VIAȚA PE NEȘTIUT (iarăși subliniat cu trei linii) pe care visul îl semnalează și pe care inteligența noastră nu-l poate nici pătrunde, nici cuprinde. [...] El a apărut într-un moment în care raționalismul care a pus într-o ecuație univocă, reducăționistă, de-o simplitate pur logică și practic absurdă, istoria și relațiile sociale, a atins apogeul, instaurând o dictatură intelectuală dublată, în Europa de est, de o dictatură politică” (*ibidem*: 17).

Este, în viziunea lui Virgil Tănase, condiția fundamentală a scriitorului „apăsat” de o Istorie totalitară, față de care se revoltă, deconstruind, în registru oniric, „lumea pe dos” a perioadei comuniste. Obsesiile (post)exilice se estompează astfel într-un univers imaginar, construit după regulile estetice ale literaturii, despre care vorbește (sau, mai bine, se confesează în registru metatextual) scriitorul: „Era și cazul altor scriitori care, deși dezvăluiau anumite aspecte deplorabile ale vieții sub acest regim politic, rămăneau în cadrul unei viziuni realiste, deci în *spiritul* concepției oficiale despre literatură, lume și viață. Ceea ce făceam noi, cei din grupul oniric, era o negare fundamentală a unui sistem pozitivist, a credinței că lumea e comprehensibilă în esența ei și că poate fi explicată cu rigla și compasul învățăturii marxist-leniniste. Milan Kundera are o carte despre roman unde spune că diferența dintre un disident și sistemul politic totalitar e superficială, spre deosebire de cea fundamentală, de substanță, dintre un sistem totalitar și adevărații scriitori, cei care, situându-și lucrarea în profunzime, acolo unde se află temeiurile existenței, surpă întregul edificiu al unei ideologii viciate” (*ibidem*: 51).

Întors într-o Românie eliberată de regimul comunist, Virgil Tănase constată că „opinia publică românească, viciată încă de un anticomunism primar, grobian, care o face să admire nemăsurat occidentul capitalist, trăiește într-o poveste cu zâne” (*ibidem*: 70). Sentimentul „neadaptării”, și nu cel al traumei (post)exilice, conferă specificul acestor confesiuni seducătoare, despre o Românie gândită și una trăită, despre statutul scriitorului și a raportului său cu Istoria, toate fiind proiectate într-o scriitură „întoarsă către sine” din care reverberează profilul identitar polimorf și dinamic al celui care se confesează, în încercarea sa de auto-recuperare de sine: „Operele noastre sunt cele mai grăitoare repere pentru a măsura starea cetății care nu depiunde, cred, de oameni, fie ei geniali conducători de oști: istoria se mișcă după legile ei tectonice și vulcanii ei nu erup după voința noastră. Încât singura implicare politică acceptabilă pentru scriitori este de a-și apăra cărțile și dreptul de a le scrie. Cred deopotrivă că numai astfel aceștia își pot recăpăta autoritatea pe care doar statornicia le-o poate da și pe care și-o pierd când se lasă prinși în rotocoalele țonțoroiului politic” (*ibidem*: 152).

Gândit drept mărturie despre sine, lume și literatură într-un discurs care juxtapune palierele tematice („povestea mea”, „povestea Lumii” și „povestea literaturii”) pentru a

surprinde specificul unei „mitologii identitare”, volumul de interviuri oferă o fascinantă ipostază a „trăitorului în lume”, supus unei Istorii capricioase, asumate, în totalitate, de către Virgil Tănase, la finalul cărții sale: „mă mulțumește că, dac-ar fi s-o iau de la capăt, n-aș lua alt drum, chiar dacă mi-aș dori să fi avut mai mult noroc în călătoria zbuciumată pe care am făcut-o pentru că, ar spune moșii mei, *așa a fost să fie*” (*ibidem*: 170).

Nicoleta Ifrim
 Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
 Centrul interdisciplinar de Studii culturale central și sud-est europene
 România

Villy TSAKONA and Jan CHOVANEC (eds.), **The Dynamics of Interactional Humor: Creating and Negotiating Humor in Everyday Encounters**, Amsterdam, John Benjamins, 2018, 316 p., ISBN 978-90-272-0000-6.

Are you laughing at me or with me? We are going to look at how humor is perceived by the audience. How do you interpret the jokes you hear? Fourteen authors from nine countries (Greece, Czech Republic, Poland, Italy, Turkey, Switzerland, U.S.A, Russia and Spain) in twelve chapters suggest a new perspective on interactional humor. *The Dynamics of Interactional Humor: Creating and Negotiating Humor in Everyday Encounters* is the latest volume from the series *Topics in Humor Research*, published by John Benjamins. It focuses not just on humor production, but also on how humor is recognized, understood and the effects it has. Analyzing humor in many languages – Russian, Greek, Italian, Turkish and English – gives this volume an important international status.

The authors study humor in everyday interactions and analyze the creation and negotiation of humor in face-to-face and online communication. The most important question which is raised is related to “the process of the emergence of various forms of humor in authentic everyday interactions as well as their scripted and unscripted counterparts in various media” (p. 15). It is an updated view, pointing out the multiple interpretations a humorous discourse can have.

In the first chapter, *Investigating the dynamics of humor: Towards a theory of interactional humor*, the editors introduce the theoretical background and present an improved theory of (interactional) humor. The first part of the opening chapter presents five factors that pertain to all forms of humor (oral, written and electronic/ technology-mediated) and have a central role in the analysis of humor, namely, 1. framing devices of humor, 2. reactions to humorous discourse, 3. sociocultural parameters of humor, 4. the reasons why humor is employed and the goals it is meant to achieve, 5. the genres where it is included. The chapter goes on by clarifying the meaning of *conversational humor* (which is related to spoken interaction, having its characteristics and functions and categories), *humor in interaction* (which, in the first instance, focuses on conversation, but also on multimodal interaction) and *interactional humor* (“which aims to do justice to the co-operative construction of humor in these diverse interactional contexts”, p. 9). Thus, a *theory of interactional humor* is formulated. With the new perspective, the authors show that the main interest of interactional humor is also represented by the negotiation of meaning by the interlocutors, who “discuss the different meanings of humor and offer their own perceptions on what humor is, how it is used, when, by whom” etc. (p. 9) beyond the humorous texts. In other words, humor is (co-) constructed by multiple interlocutors

through the negotiation of meaning. The authors consider interactional humor is a dialogic phenomenon as shown by Mikhail Bakhtin (1986)²³, the term *interaction* meaning “human communication in broad pragmalinguistic terms”. We can consider that the new theory is broad and, as suggested by the authors, it can also be applied to genres that were considered monological (such as cartoons, canned jokes etc.). The theory of interactional humor can develop the semantico-pragmatic theories of humor (SSTH – Semantic script-based Theory of Humor and GTVH – General Theory of Verbal Humor) into interactional theories, as also mentioned by the authors.

The book is divided into two main parts, based on a well-presented criterion: oral interactions (Chapters 2–6) and mediated interactions (Chapters 7–12). The chapters are arranged also by taking into account the degree of spontaneity (from high to low).

Analyzing the area of humor response, questions such as how humor is constructed and negotiated in everyday storytelling by interlocutors and which the ways and methodic strategies are that story recipients use to respond to jab lines in everyday storytelling can find answers in Chapter 2, *Reactions to jab lines in conversational storytelling*, by Rania Karachaliou and Argiris Archakis.

Making a distinction between serious (*bona fide*: sincere, earnest) and non-serious (non-*bona fide*: insincere, humorous, ironic, sarcastic) mode of spontaneous communication, in Chapter 3 (*Discourse markers as guides to understanding spontaneous humor and irony*), Ksenia Shilikhina aims to show how a particular mode is negotiated by means of discourse markers and to show the functions of these markers in the type of discourse under scrutiny.

Chapter 4 (*The pragmatics of humor in bilingual conversations*) puts forward an analysis of the organization of speech acts, taking into account the age of the speaker and generation-gap, as well as code-switching process (that pertain to “*a continuum of discourse related alternations and participant related alternations*”, p. 79). Having in attention Turkish and Greek bilingual humor and using a Conversation Analysis framework, Marianthi Georgalidou and Hasan Kaili analyze bilingual code-switching, which is a new topic for discussion, this being a step further in the relevant literature on this topic.

Laughing at or laughing with you? is the question debated in Chapter 5, which focuses on humor negotiation in intercultural stand-up comedy. The author, Margherita Dore, investigates cultural and identity differences based on stereotypes about Italians and foreigners living in Italy, having in the spotlight the interaction between the comedians and the audience. Like every chapter in this volume, an important point of discussion is negotiation of meaning. In this paper, negotiation concerns sensitive topics between the two groups, comedians and audience. The innovation consists in the analysis of *expatriates’* stand-up comedy acts performed in their native language.

Sarah Seewoster Cain researches teasing (chapter 6 – *Teasing as audience engagement. Setting up the unexpected during television comedy monologues*), analyzing televised comedy monologue performances. The author answers questions such as: (a) what occasioned teasing; (b) which are the characteristics of a teasing sequence; (c) which are the social functions of teasing. The paper aims to identify how teasing works, by carefully analyzing the teaser and the target by means of their discursive actions. The author identifies three categories: 1. teasing occasioned by silence/ delayed responses; 2. teasing occasioned by applause/ cheers; 3. teasing occasioned by mixed response.

In Chapter 7 (*Laughter and non-humorous situations in TV documentaries*), Jan Chovanec analyzes the role of laughter in TV documentaries, in non-spontaneous interaction performed in front of the camera, identifying the situations that cause it: failure, success,

²³ Mikhail Bakhtin, *Speech Genres and Other Late Essays*, Austin, University of Texas Press, 1986.

disbelief and disgust/ embarrassment (i.e. evoking the participants' laughter even if humor is not intended). He also pays attention to the transmission of information to the audience, seeing it as an *unscripted interpersonal interaction*. Laughter, in this sense, is a cue from the production team to the audience, meant to create an enjoyable atmosphere.

Chapter 8 ("*Cool children*" and "*super seniors*" cross into youth language. *Humorous construction of youthfulness in Greek family sitcoms*) researches the construction of youthful identities, based on Greek sitcoms. The premise is that youth language has an important position in media discourse, and it is used by people of all ages. Theodora P. Saltidou and Anastasia G. Stamou demonstrate that youthfulness is constructed in relation to the generation gap and the reversed process is called "reversed generation gap".

In Chapter 9 (*No child's play. A philosophical pragmatic view of overt pretense as a vehicle for conversational humor*), Marta Dynel makes an interdisciplinary investigation of the notion of *pretense* using examples of forms of pretense-based conversational humor, based on an American TV series for illustration. The study shows the different interpretations this notion can have: *irony* and *deception*. The author proposes a theoretical distinction between *overt pretense* and *covert pretense* "depending on whether or not the hearer is made privy to it" (p. 207). The analysis shows the relationship between covert pretense and humor, a laborious analysis having been made of overt pretense beyond simple irony, by discussing humorous irony and non-ironic conversational humor.

Chapter 10 focuses on a recent genre of humor – *Online joint fictionalization*. Joint fictionalization is a humorous genre and involves building fictional scenarios through discourse by at least one speaker, for amusement. Villy Tsakona is looking for similarities between the oral genre and the digital one. The article shows the intertextual line that exists between social events and online humorous discourse (e.g. memes).

As Chapter 10 has shown, memes enable humorous responses from the audience, generated by people's creativity concerning social events. In Chapter 11, Anna Piata researches the internet memes that are related to Greek national elections (in 2015) and their responses/ comments produced by Facebook users. The analysis shows that the content is more important than the form and that the comments "mimic the humorous stance of the internet memes" (p. 259). In relation to the volume's topic, the author considers humorous internet memes are interactional, and they are negotiated by the producer and the recipient(s).

The last chapter deals with *Positive non-humorous effects of humor on the internet* from the cognitive pragmatics and relevance-theoretic perspectives. Francisco Yus shows that the concept of *(non-)intended non-propositional effect* has to be attached to the relevance-theoretical notion of cognitive effects.

The volume is a collection of articles that share the interactional framework presented by the editors in the introductory chapter, even if they also use other research methods. It is an effort of the authors to contribute towards a theory of the audience and their contributions show the dynamic construction and negotiation of humor. The authors also demonstrate that humor goes beyond a single interpretation and should be viewed at the same time as reconstruction, reframing, reproduction of various audiences.

I consider this volume is a *must-read* for humor researchers interested in the latest trends of humor analysis. The volume presents case studies from various places (Europe, Asia and America), proving that the framework proposed can be successfully applied. Diversity is also demonstrated by the multiple meanings/ interpretations humorous texts can have in interaction.

Other focal points of the volume are the different types of speakers, making the distinction between native – non-native, monolingual – bilingual, analyzing how humor works in these particular circumstances.

As it moves beyond the semantico-pragmatics analysis of humor (Raskin 1979/1985²⁴; Attardo 1994²⁵), the volume shares a multidisciplinary analysis. The theory proposed has the advantage of crossing linguistic and non-linguistic fields, such as pragmatics, sociolinguistics, sociology, media studies, conversation analysis, discourse analysis, etc. The theory of interactional humor seems to be applicable for the analysis of face-to-face humor, mediated humor, non-scripted and scripted humor alike.

Some humor researchers have considered that the interpretation of humorous texts is not an important factor for humor theory (Raskin 2008²⁶). This volume proves that some new factors (“framing devices of humor, the reactions to it, the sociocultural parameters, influencing its production and interpretation, its social functions and affective goals, and the genres where it may occur”, p. 1) should be followed when analyzing and defining humor. The result of this process is related to how humor is negotiated and perceived in real life, in non-scripted communication, by the audience. SSTH (Raskin 1979/1985), which analyzes humorous texts through script opposition, was developed to GTVH (Attardo and Raskin 1991²⁷; Attardo 1994), which analyzes humor through knowledge resources, in a static way. Canestrari (2010)²⁸ shows the need of other factors (knowledge resources) to analyze the intention and the recognition of humor, calling them *meta-knowledge resources*. Tsakona (2013)²⁹ adds the *Context* knowledge resource, taking in account the sociocultural background where humor is produced.

This volume goes further and aims to develop an interactional theory of humor, moving beyond the semantico-pragmatic ones. Why is this theory a necessity? Because humor is a dynamic process which goes beyond the humorous text and it has to be analyzed by focusing on factors which imply the speaker, the audience and its reaction, the context and sociocultural parameters, the reason and the genre. There may be humor scholars who are going to take it further, but the first step towards analyzing humor in performance has been made.

Noémi Tudor

“Transilvania” University of Braşov
Romania

²⁴ Victor Raskin, *Semantic Mechanisms of Humor*, Dordrecht/ Boston/ Lancaster, D. Reidel Publishing Company, 1979 (1985).

²⁵ Salvatore Attardo, *Linguistic Theories of Humor*, Berlin, Mouton de Gruyter, 1994.

²⁶ Victor Raskin, *Theory of humor and practice of humor research: Editor's notes and thoughts*, in Victor Raskin (ed.), *The Primer of Humor Research*, Berlin, Mouton de Gruyter, 2008, p. 1–15.

²⁷ Salvatore Attardo and Victor Raskin, *Script theory revis(it)ed: joke similarity and joke representation model*, in “Humor: International Journal of Humor Research”, vol. IV, issue 3–4, 1991, p. 293–348.

²⁸ Carla Canestrari, *Meta-communicative signals and humorous verbal interchanges: A case study*, in “Humor: International Journal of Verbal Humor Research”, vol. XXIX, issue 1, 2010, p. 25–47.

²⁹ Villy Tsakona, *Okras and the metapragmatic stereotypes of humor: Towards an expansion of the GTVH*, in Marta Dynel (ed.), *Developments in Linguistic Humor Theory*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 2013, p. 25–48.

Ligia TUDURACHI, **Grup sburător. Trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu**, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2019, 454 p., ISBN 978-973-125-669-6.

În studiile literare românești, cenaclul literar este analizat, pe de o parte, în dimensiunea sa instituțională, prin accentuarea poziției sale în arena publică, a ideologiei și strategiilor de fortificare a unui teritoriu în Republica Mondială a Literelor, iar, pe de altă parte, în dimensiunea sa descriptivă, prin decuparea anecdoticii și a evenimentul de cenaclu. Proiectul Ligiei Tudurachi despre cenaclul *Sburătorul*, bine plasat între cercetările teoretice și de istorie literară contemporane, provenite cu predilecție din spațiul francez (Anthony Glinoe și Vincent Laisney, Jérôme Meizoz, Jose-Luis Diaz, Nathalie Heinich etc.), orientează studiul cenaclului literar către antropologia sociabilității și creativității: gesticulația colectivă, educația corpurilor și a afectului, capacitatea cenaclului de a articula posturi de scriitori și stiluri existențiale, dimensiunea performativă a literaturii sau intersectarea spațiului intim al cenaclului cu spațiul ficțional sunt câteva dintre punctele-cheie ale cărții.

Subliniind sensul antimodern al *Sburătorului*, studiul interpretează cenaclul literar ca pe o formă de izolare a scriitorului în corpul social, care se conduce după reguli și ierarhii proprii, indiferentă față de suprastructurile masificante. Există, aici, un demers de reinvestire a conceptului de „comunitate negativă” (*communauté désœuvrée*, la Jean-Luc Nancy sau *communauté inavouable*, la Maurice Blanchot), o comunitate care se sustrage oricărei idei de proiect comun și își trăiește „comuniunea” în viața intimă, restrânsă, posibilă reacție față de o grilă de lectură diferită care aduce în discuție comunitatea națională și democratizarea raporturilor din spațiul literaturii. În acest sens, este edificatoare metafora „coliviei de sburători”, propusă de Bogdan Amaru, pe care autoarea o interpretează ca pe o deschidere/închidere, în care libertatea și creativitatea individuale sunt în permanență constrânse de expunerea sensibilității scriitoricești în comunitate (această „constrângere”, care delimitează un mediu tensionat, este una de ordin emoțional, corporal, existențial, însă niciodată ideologic). O altă coordonată a cărții, care se despinde din această lectură a comunității în negativ, constă în descifrarea intimității de la *Sburătorul*, o intimitate atent construită de „omul-relevu” Lovinescu și paradoxală, în care solidaritatea cenaclieră se alimentează din conflict, rateuri și teroare emoțională, din tensiunea constantă dintre spațiul privat al familiei amfitrionului și spațiul cenaclier, familiar și intruziv totodată. De remarcat este modalitatea prin care Ligia Tudurachi reușește să reperizeze aceste experiențe ale intimității cenacliere în textul literar, reflectând un nou regim al auctorialității, plasat sub semnul emoției. Astfel, actul literar se articulează, deseori, pe o sensibilitate partajată, expusă, modelată de către cenaclu, iar emoția devine o experiență fondatoare a scrisului, circumscriind o „mitologie a vieții de scriitor”.

Cartea are o structură tripartită (*Viața, Comunitatea, Literatura*), urmărind în permanență liniile de convergență dintre viață și scris, dar și câmpurile de tensiune, în care temperamentele și vanitățile scriitorilor sunt în mod strategic stăpânite de Lovinescu printr-un proiect de viață comună. Prima secvență reconstituie spațiul, ambianța, regulile traiului comun și obiectele-fetiș din apartamentul amfitrionului, autoarea observând, pe urmele lui Maurice Halbwachs, că între comunitate și mediul său de viață există un raport complex de interdependență, prin care spațiul este amprentat de mărcile colectivității, în aceeași măsură în care trăsăturile spațiale modelează datele fizice, emoționale și intelectuale ale grupului care îl locuiește. De aceea, spațiul cenaclului este intrinsec conectat de o experiență de viață a comunității și una vocațională a scriitorului, care descriu un mediu pasional, marcat afectiv, mai întotdeauna după niște tipare emoționale negative. Capitolul *Prima vizită la Lovinescu* reface traseul scriitorului aspirant în casa amfitrionului ca moment al vulnerabilității

extreme, momentul fondator al vocației de scriitor fiind, astfel, plasat sub semnul unei „inițieri traumatizante”. Autoarea analizează un scenariu al degradării individuale, de la „experiența scării”, care dă naștere primurilor impulsuri negative, și cele trei elemente definitorii ale locuinței de tip citadin, vestibulul, soneria și servitoarea (citite în comparație cu reprezentările lui Walter Benjamin), până la ochii impersonali ai lui Lovinescu și lectura cu voce tare ce provoacă lacrimi, determinând desfigurarea fizică. Ceea ce constată criticul literar cu privire la acest proces de destabilizare este faptul că fragilizarea individului, prin elemente de natură psihosomatică, stă în strânsă legătură cu vocația sa de scriitor, episoadele de plâns din cadrul cenaclului fiind conotate pozitiv ca semn al sensibilității artistice. În plus, emoția negativă a primei întâlniri este investită de sburătoriști ca *stil emotiv* (sintagma este preluată de la Luc Boltanski), în sensul în care ea este exportată în discurs prin diverse mărturii publicate în presa vremii, oferindu-i debutantului „tiparul” inițierii sale în viața de cenaclu și, în consecință, în viața de scriitor.

Un alt aspect important al secvenței de față constă în detalierea ambianței și a regulilor de conviețuire în cenaclu, atent regizate de E. Lovinescu. În dialog cu studiul lui Anthony Glinoe și Vincent Laisney despre sociabilitățile cenacliere, Ligia Tudurachi analizează topografia apartamentului bucureștean al lui Lovinescu, de la piesele de mobilier și distribuirea locurilor în spațiul odăii, până la coloritul „fantasmat” al bibliotecii și obturarea luminii exterioare, observând configurarea unui spațiu mic-burghez, inconfortabil și insuficient, dar, în același timp, securizant și familial. Pe lângă acest spațiu recluziv, înscenat de promotorul modernismului, rezistența cenaclului *Sburătorul* își găsește explicația în programul monoton, cu acțiuni repetitive, al lui Lovinescu, ce funcționează ca un „cadru de viață” stabil la care participă, fără nicio obligație, ceilalți cenacliști. Astfel, mizantropia, însingurarea, conservatorismul lovinescian, deseori invocate în studiile literare despre conducătorul *Sburătorului*, sunt analizate, aici, dintr-o nouă perspectivă: formalizarea vieții, prin „sărăcire” și „schematizare”, facilitează apariția unui „stil distinct de viață colectivă”, în care membrii cenaclului își pot prezerva libertatea aderând la un program de viață dinainte fixat. Totodată, autoarea explorează configurația mentală și afectivă a spațiului cenaclier, tensionat între spațiul privat al amfitrionului și ritmurile vieții colective, coincidența celor două fiind, pe de o parte, un mod al cenaclului de a se situa „în familie” și a-și însuși teritoriul personal al lui Lovinescu ca pe un cadru al vieții în comun, iar, pe de altă parte, o formă de agresiune față de intimitatea gazdei.

În capitolul consacrat lecturii la cenaclu *Sburătorul*, Ligia Tudurachi își întemeiază investigația pe o bogată documentație, prilejuită, în special, de publicarea *Agendelor literare* lovinesciene ce conțin referințe minuțioase cu privire la modurile lecturii cu voce tare. O primă observație aduce în discuție conceptul de „risc al rostirii” elaborat de Laurent Jenny, cu scopul de a investiga condiționările ce țin de eșecul sau succesul lecturii cu voce tare. O a doua observație ține de strategiile de control ale rostirii cenacliere de către Lovinescu în vederea reușitei, permutând accentul de la receptivitatea publicului către performanța celui care citește. Astfel, ritualul lecturii este construit pe tiparul tragediei antice, cu o voce centrală, urmărită în jocul ei scenic, și un colectiv în penumbră, proiectat în figura „corului antic”.

A doua secvență a cărții, *Comunitatea*, propune, în primul rând, o analiză a mecanismelor ce întemeiază comunitatea negativă și reprezentările acesteia în conștiința sburătoriștilor. Modelul comunitar ce stă la baza solidarității cenacliere este articulat pe conceptul de „idioritmie”, dezvoltat de Roland Barthes pentru a descrie comunitatea monahală de la Muntele Athos. Pe scurt, solidaritatea este alimentată de o etică a distanței, care permite punerea în comun a ritmurilor individuale. În continuare, autoarea schițează o tipologie a distanțării în comun ce dă naștere unui imaginar colectiv: „comunitatea în (prin) doliu”, în care pierderea funcționează ca moment de comuniune, comunitatea „fără atingere”, care reclamă dreptul unei singurătăți absolute în sfera comunului, „comunitatea de/ prin obiecte”, care reprezintă comuniunea ca pe împărtășire a ambianței și prin intermediul

lucrurilor mărunte, a umbrelor și nuanțelor, „comunitatea prin frecvență”, în care comunul este văzut ca un rezultat al rutinei. În al doilea rând, „legătura slabă” (Mark Granovetter) ce fundamentează comunitatea *Sburătorului* prilejuiește cartografierea unei rețele intricate de relații, dintr-un punct de vedere cantitativ, evidențiind, și din această perspectivă, un construct comunitar labil, orientat cu precădere către recrutarea noilor membri. O altă modalitate de a deconstrui mecanismele solidarității cenacliere constă în analiza politicii conflictului dusă de Lovinescu, pentru a diminua pericolele destrămării societății literare pe care o conduce. Autoarea reperează trei metode de practicare a conflictului de către mentorul *Sburătorului*: conflictul interior, care, prin alimentarea tensiunii, conduce la descărcare și resolidarizarea celui rățâcit cu grupul, conflictul exterior, prin dezamorsarea acestuia în interiorul cenaclului și proiectarea sa în spațiul exterior, și, în cele din urmă, canalizarea conflictului către un subiect-tintă, prin portretele-caricatură din *Memorii II*, care unește pe sburătoriști într-un front comun împotriva mentorului. Tabloul comunitar se întregeste prin analizele problematizante despre „prietenii” și „iubirile” din cenaclu. Pornind de la imaginea lui „Lovinescu cel fără de prieteni”, vehiculată de o serie de exegeți ai criticului literar, Ligia Tudurachi atestă un caz de autoconstrucție și autoreprezentare, în opoziție cu modelul maiorescian al „frenziei amicale”, corespunzând tipului de comunitate pe care o orchestrează Lovinescu, cea a singularităților radicale. De aceea, prietenia, arată autoarea, nu se poate dezvolta decât pe terenul esteticului și al judecății critice, eliminând din ecuație relația afectivă, exterioară cenaclului. În ceea ce privește „erosul de cenaclu”, cercetătoarea face abstracție de anecdotică construită în jurul poveștilor sentimentale, înțelegând „afecțiunea” într-un sens spinozist, și anume ca acțiune a unui mediu asupra corpurilor și psihicului indivizilor. Situarea într-un spațiu inconfortabil ca cel din apartamentul lui Lovinescu determină o experiență fizică, corporală, prin proximitate și atingeri involuntare, partajul unor obiecte și a unui cadru sau prin emoțiile survenite ca urmare a prezenței fizice. Autoarea observă, în acest sens, capacitatea cenaclului de a susține o educație a corpurilor prin diverse „tehnici” (cu referință la Marcel Mauss), posibilă doar atât timp cât membrii împărtășesc aceeași ambianță, dar și de a modifica datele feminității și masculinității printr-o uniformizare și contaminare a trăsăturilor în dependență de o reprezentare a vocației literare.

Un capitol este consacrat Monicăi Lovinescu, caz singular în studiile de sociabilitate literară, românești și occidentale, autoarea reliefând, pe de o parte, influența pe care interacțiunea cu un copil o exercită asupra cenaclului și, pe de altă parte, impactul pe care îl are o societate literară asupra psihicului infantil. Este analizată o producție destul de impresionantă de texte dedicate Monicăi, apoi ficțiuni în care este proiectată relația dintre un copil și o societate literară, dar și percepția scriitorilor asupra jocului și jucăriilor, ca obiecte caleidoscopice, metamorfozabile. În privința Monicăi Lovinescu, Ligia Tudurachi observă că raportarea scriitoarei la literatură se produce prin prisma unei percepții deformate a literaturii „ca familie” și asimilării acesteia ca autobiografie, de unde dezvoltarea unui „complex al scriitorului-copil”, sub semnul autorității paterne, și asocierea ulterioară a propriului scris cu o experiență ratată.

Ultima secvență a cărții este dedicată literaturii *Sburătorului*, percepută, însă, într-un sens particular, prin care se are în vedere nu atât opera literară, ca produs finit, înscris deja într-o istorie sau canon literar, ci mai degrabă procesele și practicile scrisului, textele periferice, influențele și contagiunile, idiomul colectiv, auctorialitatea articulată emoțional sau maniera de a fi scriitor. Primul capitol investighează atribuirea pseudonimului de către E. Lovinescu, în virtutea unei logici a profesionalizării scriitorului, în răspăr cu practica junimistă a poreclei, nume funcțional doar în cadrul restrâns al cenaclului. Un alt aspect analizat este raportul dintre anonim și creativitate, cu referință la statutul evreilor și femeilor. Ligia Tudurachi observă recurența unor trăsături în portretele făcute de Lovinescu scriitorilor evrei și scriitoarelor, în care sunt evidențiate fragilitatea corporală și motiuitatea excesivă, situate sub semnul indeterminării identitare. Astfel, anonimul, departe de a fi

asimilat marginalului, ocupă, datorită ambivalenței și potențialității care îi sunt atașate, un loc central în imaginea cenaclului despre creativitate și vocația literară. Pariul autoarei constă în schimbarea de perspectivă asupra reprezentărilor auctorialității, dinspre mitologia romantică a omului de geniu și a excepționalității artistice către o înțelegere a statutului de scriitor prin intermediul pluralității. Decantând formele literaturii colective de la *Sburătorul*, autoarea relevă faptul că „enuțarea colectivă” (Glinoe, Laisney), pe care scriitorii o valorifică în textele lor, este consecința unei forme de viață comună. Din aceeași perspectivă sunt analizate influențele, contagiunile și „teoria de uz comun” asupra sugestiei, toate aceste fenomene ale imitației literare fiind înscrise în conduita specifică cenaclului. Ultimul capitol al cărții investighează memorialistica *Sburătorului* din deceniile 7 și 8 comuniste, care impresionează din punct de vedere cantitativ. Explicația acestei cantități constă, după Ligia Tudurachi, în nevoia scriitorilor de a compensa realitatea totalitară cu amintirea unui spațiu în care existența lor era consacrată în totalitate literaturii și libertății creatoare.

Publicând un studiu dens, cu multiple deschideri teoretice, Ligia Tudurachi își propune nu atât să recupereze un subiect de istorie literară, cât o perspectivă problematizatoare asupra literaturii interbelice, analizată prin prisma experiențelor colective și emoționale, a formelor pe care le îmbracă viața într-o societate literară și a mecanismelor de control pe care această comunitate le instituie.

Maricica Munteanu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România